

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE HANEHALKI BORÇLULUK ORANINDAKİ
DEĞİŞMELERİN CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HACI BEKİR ARAS

Tez Danışmanı

Prof. Dr. NECATİ ÇİFTÇİ

BİLECİK, 2020

10300407

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE HANEHALKI BORÇLULUK ORANINDAKİ
DEĞİŞMELERİN CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HACI BEKİR ARAS

Tez Danışmanı

Prof. Dr. NECATİ ÇİFTÇİ

BİLECİK, 2020

10300407

BEYAN

Türkiye’de Hanehalkı Borçluluk Oranındaki Değişmelerin Cari Açık Üzerindeki Etkisi adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bu çalışmam, Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte beyan edilmelidir.		
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR ✕
Destek alındı ise;		
Destekleyen Kurum:		
Desteğin Türü	Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)	☐	
2- TÜBİTAK	☐	
Diğer;	☐	

Hacı Bekir ARAS

18/01/2021

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden, beni yönlendiren ve çalışmam süresince her türlü desteğini üzerimden esirgemeyen değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. NECATİ ÇİFTÇİ' ye değerli katkı ve emekleri için teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Her daim bana destek olan ve hiçbir zaman hakkını ödemeyeceğim eşim İlknur KORKMAZ ARAS' a çok teşekkür ederim.

Hacı Bekir ARAS

18/01/2021

ÖZET

TÜRKİYE’DE HANEHALKI BORÇLULUK ORANINDAKİ DEĞİŞMELERİN CARİ AÇIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hanehalkının gelirinden daha fazla tüketmesi sonucu oluşan gelir açığını gidermesi için en önemli finansman kaynağı bankalar tarafından yaratılan tüketici kredileridir. Tüketici kredileri miktarındaki artışlar, ekonomideki mal ve hizmetlere olan toplam talebi arttırmaktadır. Bu durum gayri safi yurtiçi hasıla ve cari işlemler dengesi (cari açık) üzerinde etkili olmaktadır. Cari açığın temel belirleyicilerinden olan kredi hacmi, cari açığı olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle ekonomide hem kriz dönemlerinde hem de genişleme dönemlerinde kredi hacminde meydana gelen artışlar, bu olumsuz etkinin artmasına neden olmaktadır. Son yıllarda sürdürülemez hale gelen cari açık, Türkiye’ nin en önemli makroekonomik sorunu olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’deki bankaların tüketicilere kullandığı tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki, 2004:Q4-2020:Q1 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak Sınır Testi Yaklaşımı ve ARDL Modeli ile analiz edilmiştir. Sınır Testi sonuçlarına göre cari işlemler açığı ile toplam tüketici kredileri ve bu kredinin alt bileşenleri olan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartları arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermiştir. ARDL Modeli sonuçlarına göre taşıt kredileri dışında kalan diğer kredilerden konut kredisi ve toplam tüketici kredilerinin cari işlemler açığını uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediği tespit edilmiştir. İhtiyaç kredisi ve bireysel kredi kartlarının ise cari işlemler açığını uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Tüketici Kredileri, Sınır Testi, ARDL Modeli

ABSTRACT

THE EFFECTS OF CHANGES IN HOUSEHOLD INDEBTEDNESS RATIO ON CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY

The most important source of financing for households to overcome the income gap caused by consuming more than their income is consumer loans created by banks. Increases in the amount of consumer loans increase the total demand for goods and services in the economy. This situation affects the gross domestic product and the current account balance (current account deficit). Credit volume, which is one of the main determinants of the current account deficit, affects the current account deficit negatively. Especially in the economy, the increases in the credit volume during both crisis periods and expansion periods cause this negative effect to increase. In recent years become unsustainable current deficit, Turkey's most important macroeconomic issues continue to be. In this study, the relationship between the consumer bank in Turkey in consideration of the consumer loans current account deficit, 2004:Q4-2020:Q1 period was analyzed by boundary-testing approach and the ARDL model using quarterly data. According to the limit test results, it has shown that there is a cointegration relationship between the current account deficit and total consumer loans and consumer loans, housing loans, vehicle loans and individual credit cards, which are the subcomponents of this loan. According to the results of the ARDL model, it has been determined that housing loans and total consumer loans, other than vehicle loans, have a negative and statistically significant effect on the current account deficit in the long run. It was concluded that consumer loans and individual credit cards had a positive and statistically significant effect on the current account deficit in the long run.

Keywords: Current Account Deficit, Consumer Loans, Boundary Test, ARDL Model

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. HANEHALKI BORÇLULUK (BORÇLANMA) ORANI TANIMI, BORÇLANMANIN NEDENLERİ VE TÜKETİCİ KREDİLERİ.....	4
2.1. Hanehalkı Borçluluk (Borçlanma) Oranı	4
2.2. Borçlanmanın Nedenleri.....	5
2.2.1. Hanehalkının Yapısından Kaynaklı Nedenler	5
2.2.2. Hanehalkı Reisi Kaynaklı Nedenler.....	6
2.2.3. Makroekonomik Nedenler	7
2.3. Türkiye’de Hanehalkı Borcunun Gelişimi.....	8
2.4. Kredinin Tanımı ve Tüketici Kredileri	12
2.4.1. Kredinin Unsurları.....	12
2.4.2. Kredinin Türleri.....	13
2.4.2.1.Niteliklerine Açısından Krediler	13
2.4.2.2. Vadeleri Açısından Krediler.....	13
2.4.2.3. Teminat Açısından Krediler	14
2.4.2.4. İzin Açısından Krediler.....	14
2.4.2.5. Kaynak Durumu Açısından Krediler	15
2.4.2.6. Kullanım Amacı Açısından Krediler	15
2.4.2.7. Sektör Açısından Krediler	15
2.4.2.8. İş Konusu Açısından Krediler	16
2.5. Tüketici Kredisi Kavramı.....	16
2.6. Tüketici Kredilerinin Tarihsel Gelişimi	16
2.6.1.Tüketici Kredilerinin Dünyadaki Gelişimi.....	17
2.6.2. Tüketici Kredilerinin Türkiye’deki Gelişimi.....	17
2.7. Tüketici Kredilerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	20
2.7.1. Tüketiciler Açısından Etkileri.....	20

2.7.2. Üreticiler Açısından Etkileri	20
2.7.3. Bankalar Açısından Etkileri	20
2.7.4. Ülke Ekonomisi Açısından Etkileri.....	21
2.8. Türkiye’de Tüketici Kredileri	21
2.8.1. İhtiyaç Kredisi	21
2.8.2. Taşıt Kredisi.....	24
2.8.3. Konut Kredisi	26
2.8.4. Diğer Tüketici Kredileri.....	28
3. ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ İŞLEMLER DENGESİ ve CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ	31
3.1.Ödemeler Bilançosunun Tanımı ve Yapısı.....	31
3.2.Ödemeler Bilançosunun Ana Hesap Grupları.....	34
3.2.1.Cari İşlemler Hesabı.....	35
3.2.1.1.Mal (Dış Ticaret) Hesabı.....	36
3.2.1.2.Hizmet Ticareti Hesabı	36
3.2.1.3.Birincil Gelir Hesabı.....	36
3.2.1.4.İkincil Gelir Hesabı	37
3.2.2. Sermaye Hesabı	37
3.2.3. Finans Hesabı.....	37
3.2.4. Net Hata ve Noksan Hesabı	37
3.2.5. Rezerv Varlıklar Hesabı	37
3.3. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar	38
3.3.1. Esneklikler Yaklaşımı	38
3.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı.....	41
3.3.3. Geleneksel Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı.....	43
3.3.4. Parasalcı Yaklaşım	43
3.3.5. Dönemler Arası Yaklaşım.....	45
3.3.6. Yapısalcı Yaklaşım	46
3.4. Cari Açık Kavramı	46
3.5. Cari Açığın Nedenleri	47
3.5.1. Tasarruf Yetersizliği	47
3.5.2. Dış Ticaret Açığı	49
3.5.2.1. İhracat Yetersizliği (İhracat Gelirlerindeki Azalma).....	50
3.5.2.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	50
3.5.2.3. İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı (Hammadde Açısından Dışa Bağımlılık).....	51

3.5.2.4. Dış Ticaret Hadleri.....	51
3.5.3. Dış Borç Stokundaki Artışlar	52
3.5.4. Ekonomik Büyüme	53
3.5.5. Bütçe Açığı	54
3.5.6. Reel Döviz Kuru	55
3.5.7. Faiz Oranı	56
3.5.8. Enflasyon.....	57
3.5.9. Enerjide Dışa Bağımlılık ve Artan Enerji Fiyatları	58
3.5.10. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımlarının Kar Transferleri.....	59
3.5.11. Genişletici Maliye ve Para Politikası	59
3.6. Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Tarihsel Gelişimi	61
3.6.1. 1980-1989 Dönemi Gelişmeleri	61
3.6.2. 1990-1999 Dönemi Gelişmeleri ve 1994 Krizi	63
3.6.3. 2000-2019 Dönemi Gelişmeleri ve Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2008 Krizi.....	66
3.7. Cari Açığın Kredi Hacmi Üzerine Etkileri.....	72
4. CARİ AÇIK VE TÜKETİCİ KREDİLERİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ.....	74
4.1.Tüketici Kredileri–Cari Açık Arasındaki İlişkiye Yönelik Teorik ve Ampirik Literatür Araştırması.....	74
4.2 Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisinin Ekonometrik Analizi	79
4.2.1. Veri Seti.....	79
4.2.2. Yöntem	80
4.2.3. Durağanlık Analizi	86
4.2.3.1. Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller Birim Kök Testi	86
4.2.3.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi.....	87
4.2.3.3. Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) Birim Kök Testi	88
4.2.4. Eşbütünleşme Analizi.....	91
4.2.5. ARDL Modeli.....	93
4.2.5.1. Uzun Dönem İlişkisi	96
4.2.5.2. Kısa Dönem İlişkisi.....	97
4.2.5.3. Normallik Testi	100
4.2.5.4. CUSUM Testleri	102
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ	122

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. 2003-2019 Yılları Arasında Hanehalkı Borcu, Hanehalkı Harcanabilir Geliri ve Hanehalkı Borcunun Hanehalkı Harcanabilir Gelirine Oranı	9
Tablo 2.2. 2015-2019 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Borçlarının Dağılımı	11
Tablo 2.3. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’ de Bankaların Kullandığı Toplam Tüketici Kredisi ve Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı	19
Tablo 2.4. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam İhtiyaç Kredisi ve İhtiyaç Kredisi Kullanan Kişi Sayısı Kullanan Kişi Sayısı	23
Tablo 2.5. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam Taşıt Kredisi ve Taşıt Kredisi Kullanan Kişi Sayısı	25
Tablo 2.6. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam Konut Kredisi ve Konut Kredisi Kullanan Kişi Sayısı	27
Tablo 2.7. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam Diğer Tüketici Kredisi ve Diğer Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı.....	29
Tablo 3.1. Türkiye’nin Ödemeler Dengesi Temel Hesap Grupları	33
Tablo 3.2. 1980-1989 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$).....	62
Tablo 3.3. 1990-1999 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$).....	64
Tablo 3.4. 2000-2019 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$).....	68
Tablo 4.1. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları.....	80
Tablo 4.2. Serilere ait Tanımlayıcı İstatistikler	86
Tablo 4.3. ADF ve PP Testi Durağanlık Test Sonuçları	89
Tablo 4.4. KPSS Testi Durağanlık Test Sonuçları	90
Tablo 4.5. Sınır Testi Sonuçları.....	92
Tablo 4.6. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinin Tahmin Sonuçları	93
Tablo 4.7. ARDL(5,7) Modelinin Tahmin Sonuçları	95
Tablo 4.8. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları	96
Tablo 4.9. ARDL(5,7) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları	97
Tablo 4.10. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinde Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları.....	98
Tablo 4.11. ARDL(5,7) Modelinde Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları.....	100
Tablo 4.12. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları.....	101
Tablo 4.13. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları.....	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Devalüasyonun Kısa ve Uzun Dönemde Etkileri: J Eğrisi	40
Şekil 3.2. 1980-1989 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	62
Şekil 3.3. 1990-1999 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	65
Şekil 3.4. 2000-2019 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi/GSYİH Oranı (%)	69
Şekil 3.5. 2000-2019 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	71
Şekil 4.1. Serilerin Düzey Grafikleri	82
Şekil 4.2. Serilerin Birinci Farkı Alındıktan Sonraki Grafikleri.....	83
Şekil 4.3 Serilerin Mevsimsel Düzeltme Yapıldıktan Sonraki Grafikleri	84
Şekil 4.4 Serilerin Mevsimsel Düzeltme Ve Birinci Farkları Alındıktan Sonraki Grafikleri	85
Şekil 4.5. CUSUM ve CUSUM of Squares Testi Sonuçları	102
Şekil 4.6. CUSUM ve CUSUM of Squares Testi Sonuçları	102

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ADF : Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi

ARDL: Autoregressive Distributed Lag Bound Test (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model)

APİ : Açık Piyasa İşlemleri

BDDK : Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu

ECM : Hata Düzeltme Katsayısı

EVDS : Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GB : Gümrük Birliği

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

KOBİ : Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler

KPSS : Kwiatkowski – Phillips – Schmidt – Shin Birim Kök Testi

PP : Phillips-Perron Birim Kök Testi

SDR : Özel Çekme Hakları

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TEKEL : Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A. Ş. Genel Müdürlüğü

TOKİ : Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

UECM : Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli

VAR : Vektör Autoregressive

VECM : Vektör Hata Düzeltme Modeli

1. GİRİŞ

Bir ülke ekonomisinin istikrarı için en önemli göstergelerden birisi olan cari işlemler açığının kontrol altında tutulması ve sürdürülebilir seviyede olması gerekmektedir. Cari açığın oluşmasına ihracat yetersizliği, ihracatın ithalata olan bağımlılığı, dış ticaret hadleri, ihracatın ithalatı karşılama oranı, tasarruf yetersizliği, dış borç stokundaki artışlar, ekonomik büyüme, bütçe açığı, döviz kuru/reel efektif döviz kuru, yurtiçi faiz ve yurtiçi reel faiz oranı, enflasyon, enerjide dışa bağımlılık ve artan enerji fiyatları, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının kar transferleri, genişletici para ve maliye politikası, artan kamu harcamaları, özel tasarrufların az olması, dünya faiz oranı, uluslararası borçlanmaların net faiz ödemeleri, finansal gelişme ve kredi hacminde meydana gelen genişlemeler neden olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde cari açığın 2000 yılından günümüze kadar olan seyrine baktığımızda sadece 2001 ve 2019 yılında cari fazla, diğer yıllarda ise sürekli cari açık verdiği görülmektedir. Bu nedenle cari açık geçmişten günümüze kadar ülkemizin en önemli makroekonomik sorunu olmuştur. İktisat literatüründe büyük bir öneme sahip olan cari açığın gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içerisindeki payı yani Cari Açık/GSYH oranının %5'ten büyük olması ekonomik kriz göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ekonomide kriz döneminde azalma eğilimine giren cari açık, krizden sonraki yıllarda uygulanan genişletici ekonomi politikaları ile artış eğilimine girmektedir. Örneğin; 2001 krizinden sonra ekonomide meydana gelen hızlı kredi genişlemesi, kredi kartının kullanımının yaygınlaşması ve kredi kartının getirdiği taksitlendirme imkanı, hanehalkının tüketici kredilerine ve bireysel kredi kartlarına olan talebini arttırmıştır. Artan talebin zamanla ithal mallara yönelmesiyle Cari Açık/GSYH oranında artış meydana gelmiştir.

Ekonomik beklentilerin iyileşmesi, kredi maliyetlerinin düşmesi ile kredi hacminde meydana gelen artışa bağlı olarak 2011 yılı içerisinde cari işlemler açığı en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı olumsuzlukları gidermek için daraltıcı ekonomi politikaları uygulanarak cari açık kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, artan kredi genişlemesini azaltmak amacıyla ilk olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) politika faiz oranını indirmiş ve zorunlu karşılık oranını yükseltmiştir. Ayrıca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'da kredi hacmindeki artışı yavaşlatmak amacıyla, kredi kartı ile yapılan işlemlere çeşitli sınırlamalar getirmiştir. İlk olarak, kredi kartlarının asgari

ödeme tutarları yükseltilmiş ve kredi kartı kullanılarak yapılan alışverişlerde taksit sayısını azaltarak tüketicilerin kredi taleplerini azaltmaya çalışmıştır. Bunların yanı sıra, belirlenen bazı sektörlerde taksitli satış kaldırılırken, bazı sektörlerde de kredi kullanımı ile ilgili sınırlamalar getirilmiştir. Örneğin; bir konut alımında kullanılacak olan konut kredileri için, konutun değerinin %75'i geçmeyecek şekilde sınırlandırma uygulanmıştır. Ekonomide kredi talebini ve dolayısıyla kullanılan kredi hacminin azaltma amacına yönelik olarak uygulanan politikalar etkisini daha sonraki yıllarda göstermiş ve 2012 yılında cari işlemler açığı azalış eğilimine girmiştir.

Türkiye ekonomisi, incelenen yıllar arasında bir önceki yıla göre 2001 yılında %0,62'lik azalış ile 3.760 Milyon \$ cari fazla gerçekleştirmiştir. 2019 yıllarında ise, bir önceki yıla göre cari açık %0,58'lik azalış ile 8.691 Milyon \$ cari fazla vermiştir. Cari işlemler dengesinde meydana gelen bu fazlalık, ilgili yıllarda sırasıyla ekonomik kriz ve daralmanın yaşanmasından kaynaklanmaktadır. 2019 yılında, ithalat hacminde %9,1'lik azalma gerçekleşmiş iken, ihracat hacminde %2,1 ve turizm sektöründen elde edilen gelirlerin %17 oranında artış yaşanması ilgili yılda cari fazla verilmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'de hanehalkı borçluluğunda önemli bir yer tutan tüketici kredileri ve bireysel kredi kartı harcamalarının cari işlemler açığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla birinci bölümde hanehalkı borçluluk (borçlanma) oranının tanımı, borçlanma nedenleri ve hanehalkı borçluluk oranını oluşturan tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarının Türkiye ekonomisindeki gelişimi hakkında teorik bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye'nin en önemli makroekonomik sorunlarından olan cari işlemler açığının tanımı, yapısı, cari açığa neden olan faktörler ve cari işlemler dengesini açıklamaya çalışan yaklaşımlar teorik olarak açıklanmıştır. Ayrıca cari açığın Türkiye ekonomisi içerisindeki tarihi gelişimine yer verilip, cari açığın ekonomi üzerindeki etkileri yorumlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, hanehalkı borçluluğunu oluşturan tüketici kredileri ve cari işlemler açığı hakkında Türkiye ve diğer ülke/ülke gruplarına yönelik yapılan, teorik ve ampirik literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Uygulamada ise; TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'nden alınan cari işlemler dengesi ve BDDK tarafından yayınlanan aylık bankacılık sektörü verilerinden alınan toplam tüketici kredileri, ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartı değişkenlerinin 2004:Q4-2020:Q1 dönemini kapsayan üçer aylık seriler

kullanılmıştır. Serilerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi, Phillips-Perron (PP) birim kök testi ve KPSS birim kök testi kullanılmış, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek için Sınır Testi analizi yapılmıştır. Toplam tüketici kredileri ile cari açık arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisiyi tespit etmek için ARDL Analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

2. HANEHALKI BORÇLULUK (BORÇLANMA) ORANI TANIMI, BORÇLANMANIN NEDENLERİ VE TÜKETİCİ KREDİLERİ

Hanehalkları hem zorunlu hem de zorunlu olmayan ihtiyaçlarını karşılar iken gelirini aşan tüketimleri varsa mevcut tasarruflarından yoksa borçlanmaya yöneleceklerdir. Günümüzde borçlanmanın en kolay finansmanı bankalar tarafından yaratılan kredilerdir. Bu kapsamda hanehalkını borçluluğu, borçlanma nedenleri ve bu borçluluğu oluşturan tüketici kredileri ile ilgili bilgiler bu bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

2.1. Hanehalkı Borçluluk (Borçlanma) Oranı

Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olan yurtiçi talep, hanehalkının tüketimini ifade etmektedir. Bu tüketimin gerçekleşmesi için hanehalkı ihtiyaç duyduğu gelirin bir kısmını sahip olduğu faktörlerden elde ederken, elde ettiği gelirin yetmediği durumlarda borçlanma yoluna başvurmaktadır. Hanehalklarının borçlanarak tüketmesinin ana nedeni hanehalklarının likidite kısıtı altında olmalarıdır. Likidite kısıtını en hızlı, etkili ve pratik yoldan çözmenin yolu ise borçlanmadır (Kılıç ve Tokathoğlu, 2018: 3).

Tüketicilerin elde ettiği gelirler bazen zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi veya beklenmedik harcamaların ortaya çıkması (örneğin; sağlık harcaması) sebebiyle kişilerin borçlanmasına neden olabilmektedir. Bu borçlanma bankalardan alınan çeşitli krediler (ihtiyaç, taşıt, konut vb.) olabileceği gibi, kredi kartı kullanarak da gerçekleşmektedir. Kişilerin kısa vadeli gereksinimlerini finanse etmek amacının dışında, tüketiciler gelecek ile ilgili elde edeceği gelirleri göz önüne alarak menkul veya gayrimenkul ihtiyaçlarını karşılamak için de borçlanma eğilimine girebilirler. Bu tür borçlar zorunlu durumlarda yapılan borçlanmaya göre, genel olarak daha uzun vadeli ve planlı olmaktadır (Ulusoy, 2018).

Hanehalkının kullandığı krediler sonucunda oluşan borç miktarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)'ya oranı hanehalkı borçluluk oranı olarak ifade edilmektedir. Hanehalkının kullandığı krediler yani tüketici kredileri; konut, taşıt, ihtiyaç ve bireysel kredi kartlarından oluşmaktadır. Hanehalkı borçluluk oranı bize bir ülkenin mali ve finansal yapısı hakkında bilgi vermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca hanehalkı borçluluk oranı tüketicilerin tüketim alışkanlıkları ve borçlanma kapasiteleri hakkında da bilgi vermektedir.

2.2. Borçlanmanın Nedenleri

Borçlanma, bireylerin ihtiyaçlarını gidermek için elde ettikleri gelirden daha fazla harcama yapması durumunu ifade etmektedir. Yani yapılan harcamadan elde edilen geliri çıkarttığımızda aradaki fark borç miktarını göstermektedir. Hanehalkının yapısı, hanehalkı bireylerinin tüketim alışkanlıkları, bireysel tutum ve davranışları ile ekonomik faktörler bireylerin borçlanmasını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen başlıca etkenlerdir.

2.2.1. Hanehalkının Yapısından Kaynaklı Nedenler

Aile yapısı, hanedeki kişi sayısı, hanede yaşayan bağımlı kişi sayısı, hanehalkının elde ettiği toplam gelir düzeyi, hanehalkının sahip olduğu gayrimenkul ve menkul kıymetler hanehalkının borçluluğunu arttıran ya da azaltan nedenlerdir.

Hanehalkının elde ettiği ya da etmeyi planladığı gelir miktarı hanehalkının borçlanmasını belirleyen en önemli etkidir. Hanehalkının elde ettiği gelirin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği durumda borçlanmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra bir hanedeki kişi sayısının artması ve bu kişiler arasında da bağımlı kişi sayısının fazla olmasının sonucu olarak tüketim harcamaları artmaktadır. Keese (2009) bu konuda yapmış olduğu araştırmanın sonucuna göre, çocuk sayısındaki artışın hanehalkı borçluluğunu arttırdığını tespit etmiştir. Gelirin büyük bir kısmının ayrıldığı tüketim harcamaları, hanehalkının harcanabilir gelirini azaltmaktadır. Özkoç ve Üçdoğruk (2008), Turinetti ve Zhuang (2011) yaptıkları çalışmalar sonucunda düşük gelire sahip ailelerin mevcut tüketim seviyelerini korumak ya da arttırmak için daha fazla borçlanma talebinde bulunduklarını tespit etmişlerdir. Bu sebeple ihtiyaç duyulan diğer harcamalar için kişiler varsa eski birikimlerini kullanarak ya da borçlanarak diğer gereksinimlerini karşılayacaklardır. Hanehalkının harcanabilir geliri ihtiyaçlarını karşılayabiliyorsa, bireyler ellerinde var olan gelir ile ya tüketim harcamalarını arttıracaklar ya da yatırım yapmayı düşüneceklerdir.

Hanehalkının gayrimenkul veya menkul kıymetlere sahip olması ya da sahip olmak istemesi durumu da hanehalkı borcunu etkileyen faktörlerdendir. Bireyler kira ödemek yerine ev sahibi olmak veya toplu taşıma kullanmak yerine otomobil almak isteyebilirler ya da gelecek dönemde değer kazanacağını düşünerek mevcut gayrimenkul veya menkul kıymetlerine yenilerini ekleyerek yatırım yapmak isteyebilirler. Yatırım kararının kesinleşmesinde bankaların faiz oranları, yatırımın gelecekteki getirisinin beklentisi vb. ekonomik faktörler etkili olmaktadır.

Örneğin; faiz oranları düşük ya da menkul ve gayrimenkullerin gelecekteki getirilerinin yüksek olacağı beklentisi varsa bireyler özellikle uzun vadeli borçlanma yolunu tercih edeceklerdir. Keese (2009), Trunetti ve Zhuang (2011), Meng vd. (2013) yaptıkları araştırmalarda konut fiyatları ve ev kredileri ile hanehalkı borçluluğu arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

2.2.2. Hanehalkı Reisi Kaynaklı Nedenler

Hanehalkı reisinin bireysel tutum ve davranışları, tüketim alışkanlıkları, yaşı, eğitim durumu, cinsiyeti, yaşadığı yer ve iş durumu hanehalkı borçlanmasında etkili olmaktadır.

Hanehalkı reisinin elde ettiği veya gelecekte elde edeceği gelir, hanehalkının tüketim ve tüketim alışkanlıklarını doğrudan etkilemektedir. Hanehalkı reisinin tüketim alışkanlıkları cinsiyete, eğitim durumuna, yaşadığı yere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin; cinsiyetin borçlanma üzerindeki etkilerini ele alan Keese tarafından 2009 yılında yapılan çalışmanın sonucunda, kadınların erkeklere göre daha fazla borçlanma eğilimi içerisinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yaşanan yer ile borçlanma arasındaki ilişkiyi inceleyen Özkoç ve Üçdoğruk (2008) yaptıkları araştırmalar sonucunda, kırsal alanlarda yaşayan hanelerin daha çok yakın çevresindekilere borçlandıklarını, kentsel alanda yaşayan hanelerin ise daha çok bankalara ya da finansman şirketlerine borçlandıklarını tespit etmiştir.

Bireylerin eğitim seviyelerinin yüksek olması, daha iyi bir iş imkanına sahip olmalarını sağlamaktadır. Bu nedenle eğitim düzeyi yüksek bireyler diğer bireylere göre iş konusunda avantajlı olmaları, gelir düzeylerinin yüksek olması veya olacağı beklentisi gibi nedenlerden dolayı borçlanma miktarları diğer bireylere göre daha fazla olmaktadır. Borçlanılan bu miktarı örneğin yatırım amacıyla aldığında, rasyonel bir şekilde karar alan bu bireyler, ekonomide ve piyasadaki gelişmeleri yakından takip ederek, fırsat ve imkanları değerlendirerek getirisi yüksek olan alanlara yatırım yapmakta ve böylece hanehalkının gelirinin artmasına katkı sağlamaktadır.

Hanehalkı reisinin düşünceleri ve tercihleri sebebiyle bazı durumlarda borçlanmaya gönüllü olabilir. Örneğin; bir hanehalkı reisi her ay düzenli olarak kira ödemek yerine, bankalardan uzun vadeli kredi çekerek bir ev satın alabilir ve kira öder gibi ev sahibi olabilir. İşinin sürekli olması, faiz oranlarının düşük olması, vade sayısının uzun olması, gibi sebepler hanehalkı reisinin borçlanma isteğini arttırmaktadır. Ayrıca yaş faktörü de borçlanma üzerinde oldukça önemli bir etmendir. Çünkü genç bireylerin, orta yaş ve üstü bireylere göre borçlanma

eğilimi daha fazladır. Árvai ve Tóth (2001), Chen ve Chivakul (2008) yaptıkları araştırmalarda genç hanehalkı bireylerinin orta yaş ve üstü bireylere göre daha fazla riski göze alarak kredi taleplerinin yüksek olduğunu ve borçlanma eğilimlerinin daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. İlerleyen yaşlarda kredi talebinin ve borçlanma eğiliminin azaldığını görmüşlerdir.

2.2.3. Makroekonomik Nedenler

Hanehalkı borçluluğu, hanehalkı kaynaklı faktörlerin dışında birçok makroekonomik faktör tarafından etkilemektedir (Kılıç ve Tokathıoğlu, 2018: 12-15). Bu faktörleri açıklamak gerekirse;

Faiz oranlarındaki herhangi bir değişme hanehalkı borçluluğu üzerinde oldukça etkilidir. Ekonomide faiz oranlarında bir yükselme gerçekleşmesi durumunda borçlanmanın maliyeti artacak ve hanehalkı borçlanması azalacaktır. Yani hanehalkları borçlanmak yerine kendileri için en rasyonel olanın bugünkü tüketim yerine tasarruf yapmak olduğunu düşünerek tasarruflarını arttıracaklardır. Piyasadaki yüksek faiz oranı, hanehalklarına yaptıkları tasarruflar sonucu yüksek faiz geliri sağlayacak ve hanehalkları gelecek dönemde daha fazla tüketim harcaması yapabileceklerdir. Faiz oranlarında bir düşme meydana gelmesi durumunda borçlanmanın maliyetini azalacak ve hanehalkı borçlanması artacaktır. Yani hanehalkları tasarruf etmek yerine kendileri için en rasyonel karar olan gelecekteki tüketimini bugünkü tüketimine tercih edecekler ve bugünkü tüketimi arttırmak için borçlanacaklardır (Debelle, 2004: 20).

Enflasyondaki artış ve azalışlarda hanehalkı borçlanmasında önemli etkiye sahiptir. Piyasalarda enflasyonun artacağı beklentisi varsa tüketiciler faydalarını maksimize etmek için bugünkü tüketimlerini arttıracaklardır. Yani enflasyonist bir ortamda tüketiciler borçlanarak tüketimlerini arttırma eğiliminde olacaklardır. Çünkü enflasyon artması sabit faiz üzerinde borçlanmalarda, borcun reel değerini azaltacak ve hanehalklarının borçlanma isteklerini arttıracaktır.

Cari dönemde düşük gelir düzeyine sahip tüketiciler tüketimlerini arttırmak için borçlanma eğiliminde olarak hanehalkı borçluluğunu arttıracaklardır. Ancak cari dönemde yüksek gelir düzeyi borçlanma üzerinde azaltıcı bir etki yapmaktadır. Hanehalkının sürekli gelirinin artması durumunda hanehalkı tüketimini arttırmak için daha çok borçlanır iken sürekli gelirin azaldığı durumda ise hanehalkı borçluluğu azalma eğiliminde olacaktır.

İşsizlik oranındaki değişimlerde hanehalkı borçluluğu üzerinde etkili olmaktadır. Çalışan bir kişinin işsiz kalması durumunda harcanabilir geliri olmayan kişi önceki tüketim seviyesi koruyabilmek için borçlanmak durumunda kalacaktır. İşsizlik oranlarının arttığı dönemlerde işsiz kalan hanelerin borçluluğu artar iken işsiz kalmayan hanelerin borçluluğunda azalma meydana gelmektedir.

Hanehalkı borçlanma mevzuatı ve kısıtı da borçlanma seviyesini etkileyen faktörlerdendir. Hanehalkı borçlanmasına yönelik teşvikler, düzenlemeler, borçlanma imkanlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde atılacak adımlar sağlıklı borçlanmayı getirmektedir. Sağlıklı borçlanma istikrarlı bir tüketim, istikralı bir tüketim de hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirerek daha fazla tüketim ve refah artışı sağlayacaktır. Yani gelirin düştüğü dönemlerde hanelerin önceki tüketim seviyesini koruyabilecek şekilde borçlanma imkanları yaratılarak hanehalkı borçlanmaları arttırılacak, gelirin arttığı dönemlerde de haneler önceki tüketim seviyelerini koruyup, borç servis oranlarını arttırarak önceki dönem borçlarından kurtulacaklardır.

Hanehalkının geleceğe yönelik beklentileri de hanehalkı borçlanmasında etkilidir. Hanehalkları geleceğe yönelik olumlu beklentilere sahipse örneğin gelirin artacağını düşünüyorsa bugünkü tüketimini arttırmak için borçlanmak isteyeceklerdir. Ekonomide olumlu gelişmeler bekleniyorsa hanehalkı borçlanmak isteyecektir tersi bir durumda ise hanehalkları borçlanma konusunda isteksiz davranacaktır.

Hanehalkının servete sahip olması ve servet miktarındaki artışlar borçlanma eğilimi ile doğru orantılıdır. Bunun nedeni ise borcun geri ödenmesinde herhangi bir sıkıntı yaşanması durumunda servetin vermiş olduğu güven duygusudur.

2.3. Türkiye’de Hanehalkı Borcunun Gelişimi

Hanehalkının borçluluğu, tüketici kredileri (konut, taşıt, ihtiyaç ve diğer tüketici kredilerinin toplamı) ile bireysel kredi kartı harcamalarından oluşmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2.1.’de hanehalkının elde ettiği harcanabilir gelir ile borç miktarı ve hanehalkı borcunun harcanabilir gelirine oranındaki yüzde değişimleri yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 2.1. 2003-2019 Yılları Arasında Hanehalkı Borcu, Hanehalkı Harcanabilir Geliri ve Hanehalkı Borcunun Hanehalkı Harcanabilir Gelirine Oranı

	Hanehalkı Borcu (Milyar TL)	Hanehalkı Harcanabilir Geliri (Milyar TL)	Hanehalkı Borcu/Hanehalkı Harcanabilir Geliri (%)
2003	13.4	180.3	7,5
2004	28.2	218.7	12,9
2005	49.9	255.6	19,6
2006	73.6	292.7	25,2
2007	104.1	459.2	22,7
2008	128.9	352.7	36,6
2009	147.1	408.9	36,0
2010	195.1	448.8	43,5
2011	252.0	531.2	47,4
2012	299.9	613.9	48,8
2013	359.3	679.3	52,8
2014	389.7	784.4	49,6
2015	430.2	903.3	47,6
2016	464.4	976.0	47,5
2017	542.7	1139.2	47,6
2018	598.2	1500.1	39,8
09.2019*	621,1	1707,3	36,3

Kaynak: 2003-2019 yıllarında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), tarafından yayınlanan finansal istikrar raporlarındaki verilerden yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Tablo 2.1.’deki verileri incelediğimizde hanehalkının borç miktarının 2003 yılında 13.4 milyar TL iken, 2019 yılında tahmini verilere göre 621.1 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. Hanehalkının borç miktarı her geçen yıl artan oranda artmaya devam etmiş ve 2019 yılında 2003 yılına göre hanehalkı borç miktarı yaklaşık 46 kat artış göstermiştir. Hanehalkının harcanabilir gelirine baktığımızda ise, bu gelirlerin hanehalkı borç miktarındaki gibi yıllar içerisinde arttığı görülmektedir. 2003 yılında hanehalkının harcanabilir geliri 180.3 milyar TL iken, 2019 yılında bu gelir 1707.3 milyar TL’ye yükselmiştir. Hanehalkı harcanabilir geliri 2003 yılından 2019

yılına kadar yaklaşık olarak 9,4 kat artış gerçekleşmiştir. Ancak hanehalkının borç miktarındaki artış, harcanabilir gelirinde meydana gelen artıştan daha fazla oranda artmıştır. Hanehalkının gelirinin ne kadarını borcuna ayırdığını gösteren hanehalkı borcu/hane halkı harcanabilir geliri oranına baktığımızda ise, 2003 yılında %7,5 iken yıllar içerisinde artış göstermiş ve 2013 yılında ise %52,8 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2013 yılından sonra ise azalış meydana gelmiş ve 2019 yılı tahmini verilerine göre, %36,3'e düşmüştür. 2013 yılında hanehalkları gelirlerinin yarısından fazlasını borcuna ayırıyor iken, 2019 yılında hanehalkı gelirlerinin borcuna ayırdığı miktar oransal olarak azalmıştır.

Aşağıdaki Tablo 2.2.'de hanehalkının borçluluğunu oluşturan tüketici kredileri ile bireysel kredi kartı harcamaları ile hanehalkı borcunun sağlandığı kaynaklar gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde, hanehalkı borçlarının içerisinde banka kaynaklı borçların en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Bankalara olan borçların toplam borçlara oranı 2015 yılında %92,1 iken bu oran 2019 yılına kadar azalış eğilimi göstererek %89,9 seviyesine gerilemiştir. Hanehalkı borçluluğunu içerisinde borçluluğun oluşmasındaki en büyük pay ihtiyaç ve diğer tüketici kredileridir. Konut kredileri 2015 yılından 2017 yılına kadar artış göstermiş ve 2017 yılında %37,8 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak 2017 yılından sonra konut kredileri azalmaya başlamış ve 2019 yılında %34,2 seviyesi gerilemiştir. İhtiyaç kredisine baktığımızda 2015-2018 yılları arasında küçük artış ve azalışlar yaşasa da sabit kalmış ancak 2019 yılında artış göstererek %39,7 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 2.2. 2015-2019 Yılları Arası Türkiye Hanehalkı Borçlarının Dağılımı

	09.2015		09.2016		09.2017		09.2018		09.2019	
	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay	Milyar TL	Yüzde Pay
Hanehalkı Yükümlülükleri (Tür Bazında)	430,2	100	461,1	100	541,7	100	598,2	100	621,1	100
-Konut Kredisi	154,8	36,1	168,1	36,9	204,1	37,8	220,8	36,9	212,7	34,2
-Taşıt Kredisi	15,1	3,5	16,6	3,6	17,1	3,1	16,9	2,8	13,0	2,1
-İhtiyaç + Diğer Tük. Kredileri	164,6	38,2	172,9	37,2	206,1	38,0	228,8	38,3	246,4	39,7
-Bireysel Kredi Kartları	83,9	19,5	89,4	19,2	95,8	17,7	108,5	18,1	121,9	19,6
-Varlık Yönetim Şirketi Alacakları	11,8	2,7	14,1	3,0	18,7	3,4	23,1	3,9	27,1	4,4
(Karşı Taraf Bazında)	430,2	100	461,1	100	541,7	100	598,2	100	621,1	100
-Bankalar	396,9	92,1	422,3	90,9	491,8	90,6	535,4	89,5	558,4	89,9
-Finansman Şirketleri	9,5	2,2	12,3	2,6	15,2	2,8	16,9	2,8	11,3	1,8
-TOKİ	12,0	2,9	12,5	3,4	16,0	3,1	22,8	3,8	24,4	3,9
-Varlık Yönetim Şirketleri	11,8	2,7	14,1	3,0	18,7	3,4	23,1	3,9	27,1	4,4

Kaynak: TCMB 2015-2019 Yılları arasında yayınlanan Finansal İstikrar Raporlarındaki verilerden yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Hanehalkı borçlanmasında banka dışı kaynaklı borçlanmaların payı ortalama %10 seviyelerindedir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)'nin etkinliğinin artması ile beraber TOKİ borçlanmaları %2,9 seviyelerinden %3,9 seviyelerine yükselmiş ve TOKİ borçları Merkez Bankası tarafından yayınlanan finansal istikrar raporlarında yer almıştır. Aynı zamanda bu finansal istikrar raporlarında yer alan bir diğer kalem de Varlık Yönetim Şirketi alacaklarıdır. Varlık Yönetim Şirketlerinin işleyişi bankaların icra yoluyla tahsil etmeye çalıştığı alacakları bankalardan satın alarak borçlunun borcunu yeniden yapılandırmakta ve borçlanma ilişkisinin yeni tarafı olmaktadır (Alıcı, 2007: 1188). Hanehalkı borçları içerisindeki payı 2015 yılında %2,7 seviyesinde iken sürekli artış göstererek 2019 yılında %4,4'e ulaşmıştır. Varlık yönetim şirketi

alacaklarının artması bize kredileri geri ödemede zorluğa düşen kişi sayısının ya da ödenemeyen borçlanma miktarının arttığını göstermektedir.

2.4. Kredinin Tanımı ve Tüketici Kredileri

Kredi kelimesinin kökenine baktığımızda Latince’de güvenme ve inanma anlamına gelen “credere” sözcüğünden gelmekte olup saygınlık ve itibar (mali saygınlık) anlamı taşımaktadır (Aras, 1996: 3). Kredi, kişi veya kurumlara belirli bir vade sonunda geri ödemesi şart ile satın alma gücünün sağlanması veya var olan satın alma gücünün vade sonunda geri alınmak şartı ile başka bir kişiye aktarılmasıdır (Parasız, 2000: 219). Bankalar kişi ve kurumlara ihtiyaç duyduğu krediyi finansal piyasalarda elinde fon fazlası bulunduranlardan toplayıp fon açığı bulunan kişi ve kurumlara aktarır. Ayrıca bir kişi ya da kurum lehine kefalet ve garanti vermek de kredi sayılmaktadır (Türkiye Bankalar Birliği, 2014).

2.4.1. Kredinin Unsurları

Kredinin dört temel unsuru vardır. Bunlar: zaman, risk, güven ve gelir unsurudur.

Kredi ilişkisinde kredi müşterisinin belirli bir süre sonra devraldığı varlığı, fonu, garantiyi ya da sağlanan itibarı geri iade etmesi gerekmektedir. Geleceğin belirsiz olması nedeniyle kredide vade arttıkça risk artmaktadır. Bu nedenden kaynaklı olarak kredide zaman unsuru çok önem arz etmektedir (Delikanlı, 2010: 9). Kredinin belirli bir vade sonunda geri ödenmesi gerekmektedir. Bu belirli vadenin sonunda ödenmemesi durumuna risk denir. Risk, kredi kullanan gerçek ya da tüzel kişiye nakit, mal, kefalet ve garanti şeklinde açılan kredi miktarlarının toplamından oluşmaktadır (Ataçoğlu, 2006: 36). Kredinin belirli bir vade sonunda geri ödenmesi şartıyla verilebilmesi için kredi veren ile kredi alan taraf arasında güven unsurunun var olması gerekmektedir. Yani kredi verilen kişi ya da kuruluşun kredi veren bankada belli bir itibarının, mali saygınlığının olması gerekmektedir. Güven unsuru kredi ilişkisinde kredi alana karşı teminat alınmasına ya da teminat alınmadan kredi kullandırılmasına imkan tanır (Delikanlı, 2010: 9).

Bankaların en önemli gelir kaynakları kredi kullanırken aldıkları faiz geliri ve kredi dışında bankacılık işlemleri ile elde ettiği komisyonlardan oluşmaktadır. Banka, diğer kredi sağlayan kuruluşlar ile kredi kullanan gerçek ya da tüzel kişiler arasında güvenin tam olması, riskin olabildiğince asgari düzeye indirilmesini sağlayarak kredinin geliri ve verimliliğini artırır iken kredinin ödenmemesi veya ödemekten kaçınılması durumu kredinin gelirinin azaltır ve verimliliği düşürmektedir (Öçal ve Çolak, 1999; Kavcıoğlu, 2003; Parasız, 2005; Aras, 1996: 5).

2.4.2. Kredinin Türleri

Son zamanlarda finansal piyasalarda yaşanan gelişmeler ve değişimler sayesinde her türlü kredi talebini karşılayabilecek çok sayıda kredi türü gelişmiştir. Kredileri sınıflandırmak gerekirse; niteliklerine göre, vadelerine göre, teminatlarına göre, izin açısına göre, kaynak durumuna göre, kullanım amacına göre, sektörüne göre ve iş konusu yani alanına göre sınıflandırabiliriz (Tuncer, 2010: 60).

2.4.2.1. Niteliklerine Açısından Krediler

Niteliklerine göre krediler nakdi ve gayri nakdi kredi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Nakdi krediler, bankanın belirli bir miktar parayı belirlenmiş süreler içinde geri ödemek koşulu ile kredi talebinde bulunan faiz veya kredinin türüne göre faiz ve komisyon karşılığı ödünç vermesidir. Nakdi krediler ulusal para türünden verilebileceği gibi yabancı para şeklinde de kullanılabilir. Nakdi krediler; açık krediler, borçlu cari hesap kredisi, iskonto ve iştira kredisi, spot krediler, döviz endeksli krediler, altın rehni karşılığı krediler, ihracat ve döviz kredileri, hazine bonusu, devlet tahvili, yatırım fonu, hisse senedi karşılığı krediler ve bireysel kredilerden oluşmaktadır (Ünlü, 2013: 4).

Gayri nakdi krediler ise bir işin yapılması, bir malın teslimi, bir borcun vadesinde ödenmesi ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesi konusunda bankanın alacağı ücret veya komisyon karşılığında yükümlü adına taahhütte bulunması ona kefil olması şeklinde kullanılan kredilere gayri nakdi krediler denilmektedir (Takan ve Acar Boyacıoğlu, 2013: 144). Gayri nakdi kredilerde bankadan bir nakit çıkışı olmayıp banka borçlu adına garanti vermektedir. Gayri nakdi krediler; teminat mektubu, kefalet kredisi, aval kredisi, ithalat garantisi, tahvil garantisi ve kabul kredisinden oluşmaktadır (Aydemir, 2004:127; Tekindağ, 2010: 11).

2.4.2.2. Vadeleri Açısından Krediler

Krediler vadelerine göre kısa vadeli, orta vadeli ve uzun vadeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Kısa vadeli krediler, vadesi 1 yıldan az olan kredilere kısa vadeli krediler denir. Kısa vadeli krediler uzun vadeli kredilere göre riskinin az olması, likidite olması ve maliyetlerinin az olması gibi nedenlerle daha çok uygulanmaktadır. Kısa vadeli krediler cari hesap kredisi, bireysel (tüketici) veya kurumsal krediler ve çek veya senet karşılığı kredilerden oluşmaktadır (Güney,

2007: 69). Orta vadeli krediler, vadesi 1 ile 5 yıl arasında olan kredilere orta vadeli krediler denir. Orta vadeli kredileri genellikle likidite sıkıntısı çeken, sermaye yapısı zayıf ve kırılgan olan küçük ve orta boy işletmeler ya da beyaz eşya, otomobil vb. ihtiyaçları için tüketiciler (bireyler) kullanmaktadır (Şakar, 2006: 53). Uzun vadeli krediler ise vadesi 5 yıldan fazla olan kredilere uzun vadeli krediler denir. Uzun vadeli kredilerde kısa vadeli kredilere göre riskin yüksek olması krediden alınacak teminatın ve krediye uygulanacak faiz oranının yüksek olmasına neden olmaktadır. Uzun vadeli kredileri genellikle bireyler (tüketiciler) konut ve evlilik kredisi şeklinde kullanmaktadır (Güney, 2007: 71).

2.4.2.3. Teminat Açısından Krediler

Teminatlarına göre krediler teminatlı ve teminatsız krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Teminatlı kredilerde bankalar kredi kullanmak isteyen müşterilerine imzalarının yanında teminat alınmak koşulu ile verdiği kredilere teminatlı krediler denir. Bankaların teminat almasındaki amaç kredinin geri ödenmemesi durumunda elinde bulundurduğu teminatı satıp kredinin anapara, faiz ve masraflarını almaktır. Teminatlı kredilerde kendi içinde şahsi teminatlı krediler ve maddi teminatlı krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Pınar ve Erdal, 2008: 189). Şahsi teminatlı krediler, kredi müşterisinin yanında bir veya daha fazla gerçek ya da tüzel kişinin birlikte imzası sonucu kullandırılan kredilerdir. Bu krediye kefalet kredileri örnek gösterilebilir. Maddi teminatlı krediler, kredi müşterisinin maddi değerlerinin rehin alınması sonucu kullandırılan kredilerdir. Taşınmaz ipotegi, senet rehni, mevduat ve nakit karşılığı hisse senedi ve tahvil karşılığı kullandırılan krediler maddi teminatlı kredilere örnek gösterilebilir (Güney, 2007: 70). Teminatsız krediler ise, bankanın kredi müşterisinin kredibilitesine güvenerek hiçbir teminat talep etmeden kullandığı kredilerdir. Müşterinin genel kredi sözleşmesine imza atması yeterlidir. (Pınar ve Erdal, 2008: 189; Kaya, 2013: 274).

2.4.2.4. İzin Açısından Krediler

Krediyi kullandıran makam açısından şube yetkili ve otorize krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Şube yetkili krediler, genel müdürlüğün belirlediği limitler içerisinde üst makamın iznine gerek duymadan şubeler tarafından açılan kredilerdir. Otorize krediler, kredi hacmi çok büyük

olup şube yetkisinde açılmayan ve genel müdürlük ya da yönetim kurulunun onayı ile kullandırılan kredilere otorize krediler denir (Güney, 2007: 71-72; Şakar, 2014: 56-57).

2.4.2.5. Kaynak Durumu Açısından Krediler

Kaynaklarına göre krediler banka kaynaklı krediler, reeskont kredileri ve dış (yurtdışı) kaynaklı krediler olmak üzere üçe ayrılır.

Banka kaynaklı krediler, bankaların kendilerine ait kaynaklarından kullandırdıkları kredilerdir. Reeskont kredileri, bankaların finansal piyasadan topladıkları kısa veya orta vadeli senetleri merkez bankalarına iskonto ettirerek elde ettikleri fonları kredi müşterilerine sundukları kredilerdir (Takan, 2001: 249). Dış (yurtdışı) kaynaklı krediler, ellerinde fon fazlası olan hükümetler, uluslararası kuruluşlar, firmalar ve ticari, kalkınma ve yatırım bankalarından fon talebinde bulunan ekonomik birimlere kullandırılan kredilerdir (Tuğcu vd., 2012: 113).

2.4.2.6. Kullanım Amacı Açısından Krediler

Kullanım amacına göre kredileri işletme krediler, yatırım kredileri ve tüketici kredilerinden oluşmaktadır.

İşletme kredileri, işletmelerin üretim faaliyetlerini finanse etmek ve üretimin devamlılığı sağlamak, döner sermaye gereksinimleri karşılamak için kısa ve orta vadeli şekilde kullandırılan kredilerdir. Yatırım kredileri, işletmelerin bina ve tesislerinin yapımı, bakımı ve onarımı gibi sabit değerlerinin finansmanı sağlamak, işletmeye ait bina ve tesislerin genişletilmesi, yenilenmesi, modernleştirilmesi, makine ve teçhizatlarının alınması gibi ihtiyaçlarını gidermek için orta ve uzun vadeli şekilde açılan kredilerdir (Kaya, 2013: 276). Tüketici kredileri, bankaların tüketicilere ticari amaçları dışında taşıt, konut, dayanıklı tüketim malları ya da herhangi bir mal ve hizmet alımını gidermek için kullandığı kredilerdir.

2.4.2.7. Sektör Açısından Krediler

Krediler kullanılan sektöre göre kamu ve özel sektör olmak üzere ikiye ayrılır.

Kamu sektörü kredileri, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarafından kullandırılan kısa vadeli kredilerdir. Özel sektör kredileri, borcu kullandıran tarafta ve kredi kullandıran tarafta özel kurum, kuruluş veya kişiler yer almaktadır. Hükümet ya da uluslararası bir finansal kuruluş bulunmamaktadır (Kavcıoğlu, 2013: 148).

2.4.2.8. İş Konusu Açısından Krediler

İşin konusu açısından krediler ticari (kurumsal) ve bireysel (tüketici) kredileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Ticari (Kurumsal) krediler, bankalar tarafından büyük işletmeler ya da küçük ve orta boyutlu işletmelere (KOBİ) kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak ve işletmenin bina yapımı ve tesislerini yenilemek (modernize etmek) için kullandığı orta ve uzun vadeli kredilerdir. Nakit kullanılabileceği gibi taahhüt ya da garanti şeklinde gayri nakdide kullanılabilir (Güney, 2007: 85). Bireysel (Tüketici) kredileri, bankaların tüketicilere ticari amaçlar dışında kullanmak üzere bir mal ve hizmet alımı, konut ya da taşıt almak gibi ihtiyaçlarını gidermek için kullandığı kredilere denir.

2.5. Tüketici Kredisi Kavramı

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimde yaşanan artış sonucunda hızla artan ekonomik büyüme, sağlık imkanlarının gelişmesi sonucunda hızla artan dünya nüfusu ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanda yaşanan teknolojik gelişmeler finansal piyasalarında gelişmesine ve çeşitlenmesine sebep olmuştur. Artan nüfus hem bireysel ihtiyaçlarını karşılamak hem de hayatı kolaylaştırmak adına yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi ihtiyaçlarını doğurmuştur. Ancak hem bireysel ihtiyaçların karşılanması hem de yeni üretilen mal ve hizmetlerin elde edilmesi bireyler için gelir kısıtı nedeniyle aynı anda olmamıştır. Ayrıca firmaların artan mal ve hizmet talebini karşılamaya ve pazar büyüklüğünü arttıracak yatırımlarını gerçekleştirecek finansmana sahip olmamasından dolayı kredi veren bankalar ve finansman şirketleri ortaya çıkarak kredi sistemi oluşmuştur (Aras, 1996: 7; Tuğcu vd., 2012: 123).

Tüketici kredisi, bankalar veya finansman kurum ve kuruluşları tarafından tüketicilere ticari amaçlar dışında kullanmak üzere tüketicilerin ihtiyaçları olan konut, taşıt, dayanıklı tüketim malları veya herhangi bir mal ve hizmet alımı için kullandıkları kredileridir. Tüketici, banka ile imzaladığı kredi sözleşmesinde belirlenen bir ödeme planı ve faiz oranına göre krediyi geri ödemeyi taahhüt eder (Şakar, 2014: 193). Tüketici kredilerindeki temel amaç tüketimin kolaylaştırılması ve bireysel ihtiyaçların karşılanmasına katkıda bulunmaktır (İmren, 1994: 13).

2.6. Tüketici Kredilerinin Tarihsel Gelişimi

Tüketici kredileri 1950’li yıllarda Amerika ve Avrupa ülkelerinde gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlarken Türkiye’de tüketici kredileri 1980’li yılların sonlarında yaygınlaşmaya

başlamıştır (Güney, 2007: 101). Tüketici kredilerinin tarihsel gelişimi, kredilerin gelişmesindeki dönemlerin farklılık göstermesi ve konunu daha iyi anlaşılması için Türkiye’deki ve dünyadaki tarihsel gelişimi ayrı başlıklar altında incelenecektir.

2.6.1. Tüketici Kredilerinin Dünyadaki Gelişimi

1910 yılında Amerikalı Arthur J. Morris adındaki bir avukatın “Fidelity Loan and Trust Company” adındaki kuruluşu hizmete açarak kredi uygulamasına başlaması resmi anlamda ilk tüketici kredisi örneğidir. Bu kuruluş National City Bank of New York bankasına örnek teşkil etmiş ve banka 1928 yılında bireysel kredi uygulamasını başlatmıştır. 1928’de National City Bank of New York bankasının kişisel borç departmanını kurması sonucunda ABD’de bulunan ticari bankalarda tüketici kredisi uygulamasına başlamıştır (İmren, 1994: 29).

1915 yılında Amerika’da otomobil satışlarında başlayan taksitli satışlar hem satıcılara hem de tüketicilere finansman sağlayan bugünkü finansman şirketlerinin kurulmasında etkili olmuştur. Bu şirketler sayesinde taksitli satışlar artmaya devam ederken taksitli satışlardaki artış finansman şirketlerine olan talebi arttırarak finansman şirketlerin sayısını arttırmıştır (Yılmaz, 1994: 4).

Avrupa’da ise tüketici kredisi uygulamasını uygulayan ilk ülke İngiltere’dir. 1938’de başlayan kredi uygulaması 1950’li yıllarda dayanıklı tüketim mallarının finansmanında kullanılması sonucu yaygınlık kazanmış ve diğer Avrupa ülkeleri olan Fransa, Batı Almanya ve İtalya’da da tüketici kredisi kullanılmaya başlamıştır (Arslan ve Karan, 2009: 25-34). 1960’lı yıllarda bankaların tüketici piyasasına girerek tüketicileri finanse etmeye başlaması sonucu uygulanan taksitli satış sistemi yerini tüketici kredisi sistemine bırakmış ve tüketici kredisi sistemi yaygınlaşmaya başlamıştır (Bakkal ve Aysan, 2011: 34).

2.6.2. Tüketici Kredilerinin Türkiye’deki Gelişimi

1986 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan bir tebliğ ile taksitli satışlar yasal bir düzenlemeye tabi tutularak tüketicilerin tüketim alışkanlıklarını geliştirmek ve bankaların tüketici kredilerine karşı olumlu bakmaları amaçlanmıştır. TCMB 17 Ekim 1988 yılında aldığı bir karar ile ticari bankaların mevduata uyguladığı faiz oranlarını belirlemeyi sona erdirerek bu belirlemeyi ticari bankalara bırakmıştır (İmren, 1994: 66-69).

Türkiye’de tüketici kredisi uygulamasından önce tüketiciler ihtiyaçları için şirketlerden borçlanmaktaydı. Türkiye’de bankaların tüketici kredisi uygulaması 1988 yılında açıklanan ekonomik paket sonucunda başlamıştır. Açıklanan ekonomik paket neticesinde faiz oranları artmış şirketler faiz oranları artınca bankalardan kredi talebinde bulunmak yerine kendi öz kaynaklarını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bankalar ise faizlerin yükselmesi sonucu kredi kullanan potansiyel müşterilerini kaybetmiş ve bankaların ellerinde fon fazlaları oluşmaya başlamıştır. Bankalar oluşan fon fazlalığını tüketici kredisi yoluyla tüketicilere kullandırarak oluşan fon fazlalığını tekrar ekonomiye kazandırmayı, risklerini azaltmayı ve karlılıklarını arttırmayı hedeflemişlerdir (İnağ, 1990: 23-24).

1988 yılında Türkiye’de tüketici kredisi uygulamasını ilk gerçekleştiren banka Yapı Kredi Bankası’dır. 1992’de Yapı Kredi’den sonra Akbank, Demirbank, Denizbank, Dışbank, Emlakbank, Esbank, Garanti Bankası, Halkbank, İş Bankası, Koç Amerikan Bank, Milli Aydın Bankası, Osmanlı Bankası, Pamukbank, Şekerbank, Türkiye Ticaret Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Vakıfbank’ta tüketici kredisi uygulamasına geçmiştir (Bakkal ve Aysan, 2011: 7).

Aşağıdaki Tablo 2.3.’de 1998-2019 yılları arasında Türkiye’de bankaların kullandığı toplam tüketici kredisi ve bu tüketici kredisini kullanan kişi sayısını göstermektedir. Tabloyu incelediğimizde 1998 yılından 2000 yılına kadar tüketici kredilerinin ve tüketici kredisi kullanan kişi sayısının arttığı görülmektedir. 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle kullanılan tüketici kredilerinde ve tüketici kredisi kullanan kişi sayısında ciddi bir azalmaya meydana gelmiştir. 2002 yılından 2013 yılına kadar kullanılan tüketici kredileri 2012 yılında gerçekleşen küçük bir azalışı saymazsak sürekli artış göstermiştir. 2013 yılından sonra kullanılan tüketici kredilerinde azalma meydana gelmiştir. Bu azalışın meydana gelmesinde 2013 yılında kredi vadelerinin azaltılması yönünde yapılan düzenlemenin etkili olduğu görülmektedir. Tabloya baktığımızda 2013 yılında tüketici kredisi kullanan kişi sayısında da kredi vadelerinde yapılan düzenleme sonucunda ciddi azalış gösterdiği görülmektedir. 2017 yılında en yüksek seviyesine ulaşan tüketici kredilerinde 2018 yılında azalma meydana gelmiştir. Tüketici kredisi kullanan kişi sayısına baktığımızda ise yıllar itibarıyla artış ve azalışlar yaşandığı görülmektedir. Ancak tüketici kredisi kullanan kişi sayısı oldukça yüksek seviyededir.

Tablo 2.3. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’ de Bankaların Kullandırdığı Toplam Tüketici Kredisi ve Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı

Yıllar	Kullanılan Tüketici Kredisi (Milyon ₺)	Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı (Adet)
1998	1.180	1.878.462
1999	1.249	1.484.083
2000	5.687	2.810.660
2001	1.147	867.033
2002	3.317	1.274.892
2003	10.483	2.282.002
2004	21.344	3.396.145
2005	39.384	9.209.824
2006	41.604	4.978.965
2007	49.853	5.337.247
2008	55.246	5.838.184
2009	66.129	6.540.736
2010	103.019	8.041.700
2011	112.827	8.966.464
2012	111.678	8.984.860
2013	181.759	11.166.250
2014	151.206	10.709.433
2015	165.042	10.495.718
2016	183.620	9.953.419
2017	220.361	10.800.897
2018	162.327	9.618.639
2019	285.116	13.162.481

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2.7. Tüketici Kredilerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Bir ekonomide kullanılan tüketici kredileri tüketicileri, üreticileri, bankaları ve o ekonomiyi doğrudan veya dolaylı olarak olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

2.7.1. Tüketiciler Açısından Etkileri

Tüketici kredileri tüketicilerin elde ettiği gelir ile hemen satın alamayacağı, beklemek zorunda kalacağı bazı mal ve hizmetlere hemen ulaşmasını sağlar. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde tüketicilerin tüketim seviyelerini korumalarına ve refah seviyelerini yükseltmelerine katkı sağlar. Kredi taksit ödemeleri bireyleri zorunlu tasarrufa yönlendirerek gereksiz harcama yapılmasını önlemektedir. Ayrıca tüketiciler, tüketici kredileri sayesinde peşin alışlar yaparken satış indirimlerinden yararlanmaktadırlar (Akipek, 1999: 162).

Tüketici kredileri yarattığı satın alma kolaylığı nedeniyle tüketicileri ihtiyaçlarından daha fazlasını tüketmeye yönlendirerek tasarruflarının azalmasına, likitide sıkıntısı yaşamasına ve yatırım yapmalarının engellenmesine yol açmaktadır (Bakkal ve Aysan, 2011: 50; İnal, 2002: 8).

2.7.2. Üreticiler Açısından Etkileri

Tüketici kredileri mal ve hizmetlere olan talebi arttırarak üreticilerin peşin satışlarını arttırır, artan peşin satışlar ise üreticilerin maliyetlerini azaltarak, kar marjlarını arttırmaktadır. Firmalar maliyeti düşmekte olan mal ve hizmetlerin kalitesini yükseltmektedir. Tüketici kredileri sayesinde üreticilerin finansman yükü azalır, satış devir hızı artar ve likitide sorunları ortadan kalkmaktadır (Ezengin, 2009: 18; Bakkal ve Aysan, 2011: 48).

Satış sonrasında üreticiler biriken alacaklarını tahsil edememe riski altında bulunmaktadır. Üreticiler bu durumu yaşamamak için alacaklarını yakından takip etmeleri ve kredi takip örgütü kurmaları gerekir. Alacaklarını takip etmek üreticilere hem ekstra zaman kaybı hem de maliyet yükleyecektir (İmren, 1994: 49).

2.7.3. Bankalar Açısından Etkileri

Bankalar ellerinde bulunan atıl fonları tüketici kredileri şeklinde bireylere sunarak temel amaçlarından birisi olan riski tabana yayma fırsatı elde ederler. Ayrıca bankalar tüketici kredileri sayesinde müşteri hacmini genişletir, kredi hacmini arttırır ve bankacılık ürünlerini daha rahat pazarlama imkanına sahip olmaktadır (Ulukapı, 1998: 215).

Kullandırılan kredilerin zamanında geri ödenmemesi bankaların nakit akışlarını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda bankaların maliyetlerini arttırarak karlılığını azaltmaktadır (İmren, 1994: 50-51).

2.7.4. Ülke Ekonomisi Açısından Etkileri

Tüketici kredisi kullanan bireylerin harcanabilir geliri artmaktadır. Geliri artan bireyler refah seviyesini yükseltmek amacıyla tüketim harcamalarını arttıracaklardır. Tüketime artması mal ve hizmetlere olan talebi arttırması ile birlikte yatırımları arttıracak ve bu durum istihdam ve üretim artışını sağlayacaktır. Tüketime artması ile birlikte üretim hacminde meydana gelen artışlar bir ekonominin büyümesi ve kalkınmasına katkı sağlayarak öncülük etmektedir.

Tüketici kredilerinin ekonomiye yararları olduğu kadar zararları da vardır. Bunu örneklendirmek gerekirse otomotiv sektörüne olan talebin fazla olması enflasyonist bir baskı oluşturabilir. İthal araç talebinin yüksek olduğu gelişmekte olan ekonomilerde, taşıt kredi hacminde meydana gelen bir artış ithal olan araçlara yönelmekte ve bu durum o ekonomilerde ihracatın ithalatı karşılama oranlarını olumsuz etkileyerek ödemeler dengesinin açık vermesine neden olmaktadır (Çınar, 1991: 14).

2.8. Türkiye’de Tüketici Kredileri

Tüketici kredisi, bankanın belirlediği ödeme planı dahilinde bedeli daha sonra geri ödenmek üzere, ticari bir amaç dışında herhangi bir malın veya hizmetin elde edilmesine imkan sağlayan işlemlerdir. Tüketici kredileri, tüketiciye belirli bir limit düzeyinde müşteriye bir kere kullanma hakkı veren kısa ve orta vadeli kredileri kapsamaktadır (İstanbul Ticaret Odası, 2004: 55).

Türkiye Bankalar Birliği (TBB)’nin yaptığı sınıflandırmaya göre tüketici kredileri, konut kredileri, taşıt kredileri, ihtiyaç kredisi ve diğer tüketici kredilerinden oluşmaktadır. Çalışmamızda hanehalkının borçluluğunun toplamını ifade eden tüketici kredileri ihtiyaç kredisi, konut kredileri, taşıt kredileri, diğer tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarından oluşmaktadır.

2.8.1. İhtiyaç Kredisi

İhtiyaç kredisi, bankalar tarafından bireylerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere verilen bir tüketici kredisi çeşididir. İhtiyaç kredilerinde bireyler kredi karşılığında alacakları mal veya hizmetin içeriği hakkında bankaya bilgi verme yükümlülükleri bulunmamaktadır. Müşteriler

kendisine tanınan kredi limiti dahilinde ihtiyaç kredilerini beyaz eşya, dayanıklı küçük ev aletleri ve mobilya gibi tüketim malları veya sağlık, eğitim, tatil vb. hizmetleri almak için serbestçe kullanabilirler (Tuğcu vd. , 2012: 128). 2018 yılında TBB tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporuna göre ihtiyaç kredisi dayanıklı tüketim malları, yarı dayanıklı tüketim malları, evlilik, eğitim ve sağlık harcamalarından oluşmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2.4.'de 1998-2019 yılları arasında Türkiye'de bankalar tarafından tüketicilere kullandırılan ihtiyaç kredisi ve kullanan kişi sayısını gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde Türkiye'de ihtiyaç kredisi uygulamasının 2005 yılından sonra başladığı görülmektedir. 2012 ve 2014 yılları hariç diğer yıllarda 2017 yılına kadar kullandırılan ihtiyaç kredisi miktarı sürekli artış göstermiş ve 2017 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak 2018 yılında kullandırılan ihtiyaç kredisi miktarında bir önceki yıla göre %19,02 oranında bir azalma meydana gelmiştir. Bu azalış sadece bir dönem itibarıyla sınırlı kalmış olup, 2019 yılında tekrar artış eğilimine girmiştir. 2019 yılında kullanılan ihtiyaç kredisi miktarı bir önceki yıla göre %89,16 artış ile incelenen yıllar arasında en yüksek kredi miktarının kullanıldığı yıl olmuştur. Ayrıca kullanılan ihtiyaç kredisi miktarı ile kredi kullanan kişi arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Tabloda yer alan yıllara ait verileri incelediğimizde, 2006 yılı hariç bu ilişkinin varlığı net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2.4. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam İhtiyaç Kredisi ve İhtiyaç Kredisi Kullanan Kişi Sayısı Kullanan Kişi Sayısı

Yıllar	Kullanılan İhtiyaç Kredisi (Milyon ₺)	İhtiyaç Kredisi Kullanan Kişi Sayısı (Adet)
1998	0	0
1999	0	0
2000	0	0
2001	0	0
2002	0	0
2003	0	0
2004	0	0
2005	15.233	6.519.520
2006	19.975	4.075.574
2007	27.538	4.691.232
2008	31.938	5.026.694
2009	39.921	6.056.603
2010	60.532	6.975.350
2011	69.404	7.650.366
2012	65.359	7.338.749
2013	97.841	8.558.632
2014	83.360	8.060.171
2015	105.354	9.336.725
2016	121.427	9.346.712
2017	146.308	10.176.310
2018	118.472	9.241.646
2019	224.113	12.731.506

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2.8.2. Taşıt Kredisi

Taşıt kredisi, ticari amaçları dışında bireylerin taşıt alımı için gerekli olan finansmanı temin edebilmesi amacıyla kullanılan bir kredi çeşididir. Taşıt kredileri, sıfır kilometre araçlar için kullanılabilir gibi, ikinci el araçlar içinde kullanılabilir. Bu tür krediyi kullanan bireyler, aldıkları kredi karşılığı olarak taşıt almaları zorunludur ve temel olarak kredi teminat unsuru olarak bankalar satın alınan araç üzerine rehin tesis etmektedir. Taşıt kredilerinde kredi miktarı, genel olarak aracın kasko değerinin belirli bir yüzdesi veya tamamı olacak şekilde kredi kullandırmaktadırlar (Yediler, 2008: 41).

Aşağıdaki Tablo 2.5.'de 1998-2019 yılları arasında Türkiye'de bankalar tarafından tüketicilere kullandırılan taşıt kredisi ve kullanan kişi sayısını gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde yıllar itibarıyla kullandırılan taşıt kredilerinde istikrarsız bir seyir yaşandığı görülmektedir. 2001 yılında kriz nedeniyle kullandırılan taşıt kredisi miktarında ve taşıt kredisi kullanan kişi sayısında sırasıyla %87,77 ve %86,64 oranında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. 2001 yılında sonra kullandırılan taşıt kredisi miktarı artışlar yaşanmış ve 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2013 yılında artan kredi hacmini azaltmak amacıyla kredi vadelerinin kısaltılması yönünde bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte 2013 yılından sonraki yıllarda kullandırılan hem taşıt kredi miktarında hem de kredi kullanan kişi sayısında ciddi bir azalış yaşanmıştır.

Tablo 2.5. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam
Taşıt Kredisi ve Taşıt Kredisi Kullanan Kişi Sayısı

Yıllar	Kullanılan Taşıt Kredisi (Milyon ₺)	Taşıt Kredisi Kullanan Kişi Sayısı (Adet)
1998	470	158.397
1999	447	111.471
2000	2.340	352.857
2001	286	47.108
2002	1.198	79.140
2003	4.689	238.507
2004	8.457	401.533
2005	6.836	354.775
2006	5.373	268.803
2007	5.178	195.241
2008	5.029	168.314
2009	4.863	142.691
2010	7.780	225.851
2011	8.036	202.441
2012	7.376	184.114
2013	11.135	209.651
2014	7.699	129.203
2015	7.025	137.240
2016	5.057	126.789
2017	5.561	124.274
2018	4.589	90.818
2019	4.956	76.170

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2.8.3. Konut Kredisi

Konut kredileri, bireylerin satın almayı planladığı konut veya iş yeri finansmanı için banka tarafından kullandırılan bir kredi türüdür. Bu krediler banka tarafından kullandırılırken kullanılmasının karşılığında satın altına alınan konut veya iş yeri teminat altına alınmaktadır. Bunun sebebi konut kredilerinin vadelerinin uzun ve faiz oranları sabit olduğundan dolayı risk taşımaktadır. Dolayısıyla bankalar kişilerin krediyi geri ödememe riskine karşılık satın aldığı konutun üzerine rehin koyarak kredinin ödenme riskini en aza indirmektedir. Konut kredilerinde ekspertiz değeri de oldukça önemlidir. Ekspertiz değeri, konutun değerini belirleyen olumlu ve olumsuz etkenler ile konut hakkında bilgiler içermektedir. Genel olarak uygulamada bankalar, konut kredilerini ekspertiz tarafından belirlenen değer altında kullandırmaktadırlar (Güney, 2007: 104).

Aşağıdaki Tablo 2.6.'da 1998-2019 yılları arasında Türkiye'de bankalar tarafından tüketicilere kullandırılan konut kredisi ve kullanan kişi sayısını gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde yıllar itibariyle kullanılan konut kredilerinde istikrarsız bir seyir izlediği görülmektedir. 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle kullandırılan konut kredileri ve konut kredisi kullanan kişi sayısı sırasıyla %92,86 ve %95,03 oranında ciddi bir şekilde azalış yaşanmıştır. 2001 krizinin etkilerinin sona ermesi ile birlikte konut kredilerinde ve kredi kullanan kişi sayısında artışlar yaşanmış ve 2017 yılında konut kredileri en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 2.6. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandığı Toplam Konut Kredisi ve Konut Kredisi Kullanan Kişi Sayısı

Yıllar	Kullanılan Konut Kredisi (Milyon ₺)	Konut Kredisi Kullanan Kişi Sayısı (Adet)
1998	69	18.592
1999	47	10.586
2000	673	58.615
2001	48	2.911
2002	258	10.915
2003	805	26.992
2004	2.713	100.449
2005	12.967	272.252
2006	15.604	268.274
2007	15.535	240.799
2008	15.360	237.283
2009	21.222	337.203
2010	31.821	452.477
2011	29.756	414.033
2012	28.469	372.802
2013	50.400	595.772
2014	36.524	383.432
2015	46.786	438.167
2016	57.096	475.132
2017	68.449	495.563
2018	39.221	281.873
2019	56.002	350.019

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2.8.4. Diğer Tüketici Kredileri

Bankalar, tüketicilere konut, taşıt, ihtiyaç kredilerinin yanında her zaman ihtiyaç anında kullanabilecekleri hem nakdi hem de gayri nakdi özelliği olan çeşitli krediler sunmaktadır. Bu krediler bireysel kredi kartları ve kredili mevduat hesaplarından oluşmaktadır. Bireysel kredi kartı harcama yapılmadan tüketicinin cüzdanında bekliyorsa bu gayri nakdi kredi özelliği taşır iken tüketicinin kredi kartını kullanarak harcama yapması durumunda kredi nakdi özellik taşımaktadır (Yetim, 1997:77).

Kredi kartları, bankanın ya da finansal kurumun belirli bir limit belirleyerek müşterilerinin yurtiçi ve yurtdışı üye iş yerlerinden mal veya hizmet satın alması durumunda nakit ödeme veya ATM'lerden nakit çekimlerde kullanması için mülkiyeti banka veya finansal kuruma ait olan kartlara kredi kartı denilmektedir (Yılmaz, 2000: 10). Kredi kartları genel olarak kart sahibi için gayri nakdi kredi ve nakdi kredi niteliğindedir. Kredi kartı kullanılmadığı zaman gayri nakdi kredi niteliği taşımakta iken kart sahibinin kredi kartı ile harcama yapması ve yapılan bu harcamanın daha sonra bankaya ödenmesi nakdi kredi yani tüketici kredisi niteliği taşımaktadır. Kredi kartı uygulamada ödeme kolaylığı sağlaması, peşin para ödemedi bir mal ve hizmet satın alması ve bu harcamaların ödemesini belirli bir süre geciktirilebilmesi, güvenilir ve etkin bir ödeme aracı olması sebebiyle günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kredili mevduat hesabı ise her türlü mal ve hizmet alımı için bankaların tüketicilerden herhangi bir açıklama yükümlülüğü olmaksızın kullandığı tüketici kredisidir. Kredili mevduat hesabında para olmasa dahi, banka ile müşteri arasında önceden belirlediği bir limit dahilinde nakit para çekilebilen hesaptır. Uygulamada bu hesaba avans hesabı ya da ek hesap gibi farklı isimler de kullanılmaktadır. Bu hesabın tercih edilmesinin temel sebebi ise kredi kartından çekilen nakit avansın faiz oranlarından daha düşük oranlarla nakit çekmeye izin vermesidir (Bigpara Haber, 2014).

2018 yılında TBB tarafından yayınlanan tüketici kredileri ve konut kredileri raporuna göre diğer tüketici kredileri konut, taşıt, ihtiyaç kredileri dışında kalan kredilerden oluşmaktadır.

Tablo 2.7. 1998-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Bankaların Kullandırdığı Toplam Diğer Tüketici Kredisi ve Diğer Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı

Yıllar	Kullanılan Diğer Tüketici Kredileri (Milyon ₺)	Diğer Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı (Adet)
1998	641	1.701.473
1999	755	1.362.026
2000	2.675	2.399.188
2001	813	817.014
2002	1.860	1.184.837
2003	4.989	2.016.503
2004	10.175	2.894.163
2005	4.348	2.063.277
2006	652	366.314
2007	1.603	209.975
2008	2.919	405.893
2009	122	4.239
2010	2.885	388.022
2011	5.631	699.625
2012	10.475	1.089.195
2013	22.384	1.802.195
2014	23.623	2.136.627
2015	5.877	583.586
2016	39	4.786
2017	43	4.750
2018	45	4.302
2019	45	4.786

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan Tüketici Kredileri ve Konut Kredileri raporları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 2.7.'de 1998-2019 yılları arasında Türkiye'de bankalar tarafından tüketicilere kullandırılan diğer tüketici kredisi ve kullanan kişi sayısı gösterilmektedir. Tabloyu incelediğimizde diğer tüketici kredilerinde istikrarsız bir şekilde bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise azalışlar yaşandığı görülmektedir. 2001 yılına kadar kullandırılan diğer tüketici kredileri ve kullanan kişi sayısı artmıştır. Ancak 2001 krizi nedeniyle kullandırılan diğer tüketici kredilerinde ve kullanan kişi sayısında bir önceki yıla göre sırasıyla %69,60 ve %65,94 oranında ciddi azalış yaşanmıştır. 2008 küresel finansal krizin etkilerinin görüldüğü 2009 yılına kadar hem kullanılan kredi hacminde hem de kullanan kişi sayısında yıllar içerisinde dalgalanma gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise krizin etkilerinin hissedilmesiyle birlikte kullanılan kredi hacminde %95,82 ve kredi kullanan kişi sayısında %98,95 oranında bir azalış gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda yine hem kredi hacminde hem de kredi kullanan kişi sayısında dalgalanmalar yaşanmıştır. 2014 yılına ise en yüksek kredi miktarının gerçekleştiği yıl olmuştur ve bu yıldan sonra kredi hacmi ile kredi kullanan kişi sayısı azalış eğilimine girmiştir.

3. ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ İŞLEMLER DENGESİ ve CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ

3.1.Ödemeler Bilançosunun Tanımı ve Yapısı

İktisat politikasının temel amaçlarından birisi de ödemeler dengesinin sağlanması yani hem iç dengenin hem de dış dengenin eşanlı bir şekilde oluşumunu sağlamaktır. Bir ekonomide uygulanan para ve maliye politikası sonucunda ödemeler dengesinde meydana gelen değişimler uluslararası alanda ülkenin ekonomik ve mali itibarını temsil etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle ödemeler bilançosunda meydana gelen iyileşme ya da bozulmaları yansıtmasından dolayı yakından takip edilmekte ve tüm ekonomilerde önemli bir ekonomik gösterge olarak kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 395).

Ödemeler bilançosu ya da dış ödemeler dengesi bir ülkedeki yerleşik kişilerin yani merkezi hükümet, parasal otorite, bankalar, gerçek ve tüzel kişilerin diğer ülkelerdeki yerleşik kişilerle belirli bir dönemde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik olarak kaydedildiği istatistikî bir tablodur (TCMB, 2005: 1). Bir başka tanıma göre bir ülkenin diğer ülkelerle bir yılda gerçekleştirdiği mal, hizmet, transfer ve varlık işlemlerinin kaydedildiği tabloya ödemeler dengesi denir (Ünsal, 2005: 72-73). International Monetary Fund (IMF)'nin yaptığı tanıma göre ödemeler bilançosu, belirli bir süre içinde ülkenin yerleşikleri ile yabancı ülkenin yerleşikleri arasında gerçekleşen ekonomik akımların ve bu akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde meydana gelen değişikliklerin sistematik olarak kaydedildiği ve muhasebeleştirildiği, istatistikî bir tablo olarak ifade edilmektedir (Karluk, 2011: 307).

Ödemeler bilançosunun yapısına baktığımızda ödemeler bilançosu her üç ayda bir, yıllık veya mevsimlik olarak düzenlenmektedir (Heakel, 2013). Ödemeler bilançosunun kayıt sistemi “çift kayıt” muhasebe sistemine göre yapılmakta ve her işlem alacak ve borç olmak üzere iki kayıt şeklinde kaydedilmektedir. Alacak kaydına, mal ve hizmet ihracatı sonucunda elde edilen gelir, ülkeye gelen turistlerin yapmış oldukları harcamalar, ülkeye giren kısa ve uzun vadeli mali sermaye hareketleri gibi ülkeye döviz girişi sağlayan veya ülkedeki yerleşiklerin lehine diğer yerleşiklerden alacak hakkı doğuran alacak işlemleri kaydedilmektedir. Borç kaydına ise, mal ve hizmet ithalatı, vatandaşların yurtdışı seyahatlerinde yapmış oldukları harcamalar, ülkeden çıkan kısa ya da uzun vadeli mali sermaye hareketleri gibi ülkeden döviz çıkışı sağlayan veya diğer yerleşikler lehine ülke yerleşiklerinin alacak hakkı doğuran borç işlemleri kaydedilmektedir.

Uygulanan çift kayıt muhasebe sisteminin gereği olarak bilançonun denkliğinin sağlanması başka bir ifadeyle alacak ve borç toplamaları eşit olacak şekilde kayıt yapılmaktadır. Dolayısıyla ödemeler bilançosuna kaydedilen alacaklı veya borçlu bir işlem ise diğer hesaba yapılan kaydın tersi olacak şekilde yapılması gerekmektedir. Bu durum ödemeler bilançosuna baktığımızda bilançoda herhangi bir açık ya da fazla vermesi durumunun olmadığı ve her zaman dengede olacağını ifade etmektedir. Ancak tek başına muhasebe kayıtlarına bakarak ödemeler dengesi hakkında gerçekçi ve iktisadi sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle ekonomideki diğer faktörler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi, ekonomik ve yapısal nedenlerden dolayı ülke ekonomilerinin ödemeler dengesi açık ya da fazla vermektedir. Ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermesi, ülkenin milli gelir seviyesi başta olmak üzere döviz kurları, istihdam düzeyi, enflasyon oranı, ücret artışları, kalkınma hızı gibi birçok makroekonomik değişken üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkenin dış ekonomik ilişkilerini, dış ilişkilerinde bir sorun varsa bu soruna karşı alınması gereken önlemleri veya sorunun çözümü için yapılması gereken politika düzenlemelerini, ödemeler bilançosu istatistiklerini yakından takip etmesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 2001: 68).

Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, resmi rezervler ve net hata noksan olmak üzere 5 ana hesaptan oluşur. Bu beş ana hesabın net bakiyesinin toplamı sıfır olmak zorundadır.

$$\text{Ödemeler Dengesi} = \text{Cari Hesap Dengesi} + \text{Sermaye ve Finans Hesabı Dengesi} + \text{Resmi Rezerv Hareketleri Hesabı Dengesi} + \text{Net Hata ve Noksan} = 0 \quad (1)$$

Tablo 3.1. Türkiye'nin Ödemeler Dengesi Temel Hesap Grupları

1- CARİ İŞLEMLER HESABI
1-X. Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi (A+B+C)
1-Y. Mal ve Hizmet Dengesi (A+B)
1-A. DIŞ TİCARET DENGESİ
1-A.a. Toplam Mal İhracatı
1-A.b. Toplam Mal İthalatı
1-B. HİZMETLER DENGESİ
1-B.a. Hizmet Gelirleri
1-B.b. Hizmet Giderleri
1-C. BİRİNCİL GELİR DENGESİ
1-C.a. Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
1-C.b. Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler
1-D. İKİNCİL GELİR DENGESİ
1-D.a. İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
2- SERMEYE HESABI
3- FİNANS HESABI
3-A. DOĞRUDAN YATIRIMLAR
3-A.a. Net Varlık Edinimi
3-A.b. Net Yükümlülük Oluşumu
3-B. PORTFÖY YATIRIMLARI
3-B.a. Net Varlık Edinimi
3-B.b. Net Yükümlülük Oluşumu
3-C. DİĞER YATIRIMLAR
3-C.a. Net Varlık Edinimi
3-C.b. Net Yükümlülük Oluşumu
4- NET HATA NOKSAN
5- REZERV VARLIKLAR
5-A. Resmi Rezervler
5-B. Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Varlıklar

Kaynakça: TCMB, Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama, Erişim

Tarihi: 01.05.2019, ss. 29-35.

Bir ülkede ödemeler bilançosunun açık vermemesi istenilmektedir. Ancak istenilen bu durumun gerçek hayatta sağlanması zordur. Ödemeler bilançosunun her zaman dengede olmayıp bilançoda yer alan bazı ana hesaplar dengesizlik gösterebilir, bu dengesizlik diğer hesap kalemlerinin birbirini finanse etmesi ile dengesizlik giderilmektedir. Yani ödemeler dengesinde bir ana hesapta yaşanan herhangi bir açık veya fazla diğer bir hesaptaki zıt yönde dengesizlik göstererek giderilir.

Ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler hesabı ile sermaye ve finans hesabı otonom hesaplar iken resmi rezervler ve net hata noksan hesabı bilançodaki dengeleyici hesaplardır. Şimdi ödemeler bilançosunda yer alan ana hesapları kısaca açıklayalım.

3.2.Ödemeler Bilançosunun Ana Hesap Grupları

Ödemeler bilançosu cari işlemler dengesi ve sermaye hesabı olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Cari işlemler dengesine cari dengede denilmektedir. Cari denge mal dengesi, hizmetler dengesi, birincil gelir dengesi ve ikincil gelir dengesinin toplamından oluşmaktadır.

$$\text{Cari Denge} = \text{Mal Dengesi} + \text{Hizmetler Dengesi} + \text{Birincil Gelir Dengesi} + \text{İkincil Gelir Dengesi} \quad (2)$$

Toplamın sonucu pozitif çıkıyorsa cari fazla, negatif çıkıyorsa cari açık söz konusudur (Eğilmez, 2006: 12).

Yabancı yatırımcıların bir ülkede yapmış olduğu doğrudan sermaye yatırımları, hisse senedi, tahvil vb. almak amacıyla ülkeye yolladıkları portföy yatırımları ve ülkeye döviz kazandırıcı işlemler toplamı sermaye hesabını oluşturmaktadır. Burada dikkat edilecek husus ülkeye giren ve ülkeden çıkan sermayenin anaparası, cari işlemler dengesinin alt hesaplarından birisi olan yatırım gelirleri içerisinde yer alıyor ise bu sermayeden elde edilen faiz, kar gibi getiriler sermaye hesabı kapsamında yer almaktadır.

$$\text{Sermaye Hesabı} = \text{Ülkeye Giren Sermaye} - \text{Ülkeden Çıkan Sermaye} \quad (3)$$

Sermaye hesabı, cari dengenin finansmanını sağlayan ana hesaptır. Yani cari denge açık veriyorsa sermaye hesabı bunu dengelemek için fazla verecek, eğer cari denge fazla veriyorsa sermaye hesabı bu durumu dengelemek için açık verecektir (Eğilmez, 2006: 12).

3.2.1.Cari İşlemler Hesabı

Ülke içindeki ve dışındaki yerleşik ekonomik birimlerin arasında karşılıklı olarak gerçekleşen mal ve hizmet ticareti ile mülkiyeti el değiştirmek şartıyla para hareketlerini gösteren hesaba cari işlemler hesabı denir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 241).

Cari işlemler dengesini hesaplamanın iki yöntemi vardır. Birincisinde cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosunun dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat), hizmetler dengesi (hizmet alımları-hizmet satımları), gelir dengesi (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak verilen dış giderler) dengelerinin toplamından oluşmaktadır. Elde edilen gelirler giderlerden fazla olursa cari işlemler fazlası ya da cari fazla, giderler gelirlerden fazla olursa cari işlemler açığı ya da cari açık gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 2003: 400-405).

$$\text{Cari Denge} = \text{Mal Dengesi} + \text{Hizmetler Dengesi} + \text{Birincil Gelir Dengesi} + \text{İkincil Gelir Dengesi} \quad (4)$$

Cari işlemler dengesinin hesaplanmasındaki kullanılan ikinci yöntem ise milli gelir hesaplarının kullanılarak hesaplanmasıdır. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), özel tüketim harcamaları (C), özel yatırım harcamaları (I), hükümetin cari harcamaları (G) ve net mal ve hizmet ihracatı ile net faktör gelirlerinin (X-M) toplamından oluşmaktadır.

$$\text{GSMH} = C + I + G + X - M \quad (5)$$

Elde edilen milli gelir harcanabilir (C), tasarruf edilebilir (S), vergi olarak hükümete aktarılabilir (T) ya da yurtdışına transfer edilebilir (Tr).

$$\text{GSMH} = C + S + T + \text{Tr} \quad (6)$$

GSMH için oluşturulan 5 ve 6 numaralı denklemler birbirine eşit olduğundan gerekli sadeleştirmeyi yaparsak:

$$C + I + G + X - M = C + S + T + \text{Tr} \quad (7)$$

$$X - M - \text{Tr} = (S - I) + (T - G) \quad (8)$$

Sadeleştirme sonucunda elde edilen 8 numaralı eşitliğin sol tarafı bize cari işlemler dengesi ifade etmektedir. Cari işlemler dengesi, özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkın, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farkın toplamından oluşmaktadır.

Tasarruf edilen her ₺ ile yurt içinde yatırım yapılabilir, hükümetin bütçe açığını finanse etmek için çıkardığı borçlanma senetleri satın alınabilir ya da yurt dışından herhangi bir varlık satın alınabilir (FA).

$$S = I + (G - T) + FA \quad (9)$$

$$FA = (S - I) + (T - G) = X - M - Tr \quad (10)$$

Elde edilen 10 numaralı eşitlik bize yurt içi yatırımları tasarruflarla finanse eden ve minimum düzeyde bütçe açığına sahip ülkelerin yabancı varlık stoklarını arttırabileceğini kanıtlamaktadır (Tiryaki, 2002: 2).

3.2.1.1.Mal (Dış Ticaret) Hesabı

Bir ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkedeki yerleşiklerle gerçekleştirdiği mal ihracat ve ithalatının kaydedildiği hesaptır. Mal ticareti hesabına görünür ticaret hesabı da denilmektedir (Parasız, 2003: 467). Mal ihracatı ile ithalatının eşit olması durumunda dış ticaret dengesi sağlanmış olmaktadır. Ancak mal ihracatının mal ithalatından fazla olması durumunda dış ticaret fazlası, mal ithalatının mal ihracatından fazla olması durumunda dış ticaret açığı oluşmaktadır (Sloman, 2004:79).

3.2.1.2.Hizmet Ticareti Hesabı

Bir ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkedeki yerleşiklerle gerçekleştirdiği hizmet ihracatı ve ithalatının kaydedildiği hesaptır. Hizmet ticareti hesabına görünmez ticaret hesabı da denilmektedir (Öçal, 2005: 17). Bu hesaba kaydedilen işlemlere örnek vermek gerekirse taşımacılık (navlun dahil), turizm, haberleşme, sigorta ve finansman hizmetleri, inşaat, kültürel hizmetler, kişisel hizmetler, patent gibi hizmetler örnek gösterilebilir (TCMB, 2018: 14).

3.2.1.3.Birincil Gelir Hesabı

Yabancı bir ülkeye yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilen ve ülkeye getirilen karlar ile yurt dışındaki şirketlere sağlanan kredilerden elde edilen faiz gelirlerinin kaydedildiği hesaptır. Aynı zamanda yurtiçi yerleşiklerin yatırım yapmak amacıyla yurt dışından aldığı hisse

senedi, tahvil vb. yatırımlardan elde ettiği gelir ve giderler (kar payı ve faiz) bu hesaba kaydedilmektedir (TCMB, 2018: 14).

3.2.1.4. İkincil Gelir Hesabı

Hükümet ve diğer sektörler olmak üzere iki alt hesaptan oluşan ikincil gelir hesabı, insanlar ve hükümetin yabancı ülkelere gönderdikleri hediyeler, yaptıkları bağışlar, kalkınma kredileri, ilaç, gıda, yiyecek ve giyecek yardımları, uluslararası kuruluşlara (UNESCO, UNICEF, WHO vb.) gibi yapılan ödemeler birer karşılıksız transfer olarak bu hesaba kaydedilmektedir (Parasız, 2003: 468).

3.2.2. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabı, üretilmeyen ve sanat eseri, ticari marka, lisans gibi finansal olmayan varlıkların kazanımı ile birlikte elde edilen gelir ve giderler ile borç affı ve diğer sermaye transferleri olan karşılıksız sermaye transferlerinden meydana gelmektedir (TCMB, 2018: 13-14).

3.2.3. Finans Hesabı

Bir ülkenin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği finansal varlıkları ve yükümlülüklerindeki meydana gelen değişimlerin kaydedildiği bir hesaptır. Bu hesabın kapsamı doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler, diğer yatırımlar ve rezerv varlıklardan oluşturmaktadır. Finans hesabında “borç” kavramı yerine “net varlık edinimi”, “alacak” kavramı yerine “net yükümlülük oluşumu” kavramları kullanılmaktadır (TCMB, 2018: 15).

3.2.4. Net Hata ve Noksan Hesabı

Bir ülkenin gerçekleştirdiği ticaret sonrasında ödemeler dengesinde arzulanan durum cari işlemler dengesinin sermaye ve finans hesabının toplamının birbirine eşit olmasıdır. Ancak gerçek hayatta bu dengenin sağlanması oldukça zordur. Bu nedenle ortaya çıkan bu dengesizliğin giderilmesi amacı ile net hata ve noksan hesabı kullanılmaktadır. Net hata ve noksan hesabının bu amaçla kullanılması dengeleyici ve düzenleyici bir hesap olduğunu göstermektedir (Özekicioğlu ve Taştan, 2013: 132).

3.2.5. Rezerv Varlıklar Hesabı

Merkez Bankasının döviz piyasasında meydana gelen değişimler karşısında kur istikrarını sağlamak için yaptığı müdahaleler sonucunda ülkenin uluslararası rezervlerinde meydana gelen

net değişimlerin gösterildiği hesaptır. Rezerv hesabı da net hata ve noksan hesabı gibi dengeleyici düzenleyici bir hesaptır (Doğukanlı, 2008: 12).

Rezerv varlıklar, parasal altın, özel çekme hakları (SDR), uluslararası para fonu nezdindeki rezerv opsiyon ve diğer rezerv varlıklardan oluşmaktadır. Parasal altın rezervleri, ülkenin para otoritesinin yani merkez bankasının elinde tuttuğu altın rezervlerinden oluşmaktadır. Özel çekme hakları (SDR), uluslararası para fonu (IMF) tarafından oluşturulan ve üye ülkelerin kotalarına göre o ülkelere rezerv sağlamak amacıyla tahsis edilen rezerv varlıklardır. Üye ülkelerin kredi dilimlerinden satın alışıların toplamı olan Uluslararası Para Fonu (IMF) nezdindeki rezerv opsiyonu ise üye ülkeye her an ödenebilen tutarlardan oluşmaktadır. IMF'den satın alınan tutarlar döviz rezervlerinde bir artış, rezerv opsiyonunda azalış yaratmaktadır. Diğer rezerv varlıkları ise parasal yetkili kontrolünde bankaların ellerinde tuttukları rezervleri kapsamaktadır (TCMB, 2018: 16-17).

Ödemeler dengesinde cari açık meydana geldiğinde ve sermaye hesabının cari açığı kapatmada yetersiz kaldığı durumda hükümet piyasaya direk müdahale etmek yerine merkez bankası nezdindeki rezervler (resmi rezervler) ile piyasaya müdahale ederek cari açığı finanse etmeye çalışmaktadır.

3.3. Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar

3.3.1. Esneklikler Yaklaşımı

C.F. Bickendike, J. Robinson ve Metzler tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilmiş esneklikler yaklaşımı geleneksel talep teorisine dayanmakta ve kısmi denge analizini içermektedir. Bu yaklaşım bir ülkede gerçekleşen devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerinde meydana getirdiğı etkiyi ithalat ve ihracat fiyat esnekliklerini baz alarak açıklamaktadır (Bickerdike, 1920; Robinson, 1947; Metzler, 1948).

Esneklikler yaklaşımına göre milli paranın bir devalüasyon sonucu değerindeki azalmanın ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Devalüasyon, ulusal paranın aşırı değerlenmesini önlemek ve ülkenin dış rekabet gücünü yükseltmek için ulusal paranın yabancı para birimleri karşısındaki değerini bilerek ve isteyerek, düşürölmesidir. Esneklikler yaklaşımına göre uluslararası harcama düzeyi ve gelirlerin belirleyicileri sabit kabul edilmekte, arz ve talebin fiyat esneklikleri net uluslararası sermaye akımları tarafından belirlenmektedir.

Esneklikler yaklaşımına göre cari işlemler dengesi ihracat ve ithalat arasındaki farktan oluşmaktadır. İhracat miktarının yabancı kullanılabilir gelir, reel döviz kuru; ithalat miktarının ise ulusal kullanılabilir gelir, reel döviz kuru tarafından belirlendiği kabul edilmektedir.

Devalüasyonun ihracat gelirleri üzerinde fiyat etkisi ve hacim etkisi olmak üzere iki etkisi bulunmaktadır. Devalüasyon sonucunda reel döviz kurunun artması ithal mallarının ulusal para cinsinden değerinin artmasına neden olmaktadır. Devalüasyonun fiyat etkisi kısa dönemde cari işlemler dengesinde olumsuzluklara neden olmaktadır. Devalüasyonun hacim etkisine baktığımızda ithal mallarının ulusal para cinsinden fiyatlarındaki artış ithal mallarına olan talebin azalmasına, ihraç mallarının yabancı para cinsinden fiyatlarındaki düşme ihraç mallarına olan talebin artması şeklinde gerçekleşmektedir. Devalüasyonun ödemeler bilançosu üzerinde olumlu bir etki yaratabilmesi için Marshall-Lerner koşulunun sağlanması gerekmektedir (Karluk, 2009: 601).

Marshall-Lerner koşuluna göre; ihraç mallarının talep esnekliği (ex) ile ithal mallarının talep esnekliğinin (em) mutlak değerleri toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması gerekir.

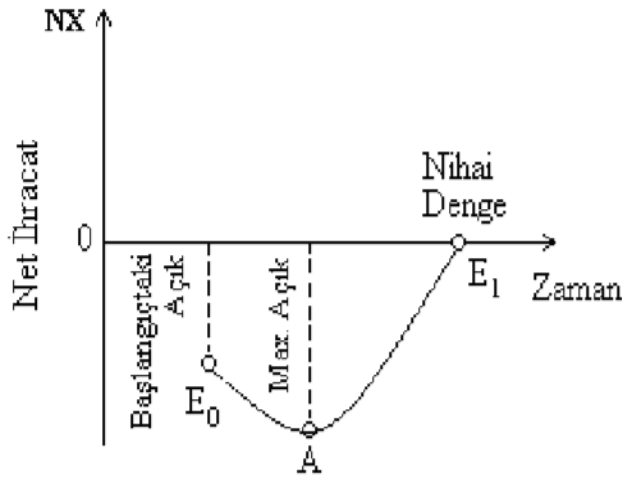
$$|em + ex| \geq 1 \quad (11)$$

Marshall-Lerner koşulunda dikkat edilmesi gereken durum ihraç ve ithal mallarının talep esnekliklerinin sadece birinin değil her ikisinin toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması gerekmektedir (İşgüden ve Akyüz, 2001: 91).

Bir ülkenin ihraç ve ithal mallarının fiyat esneklikleri o ülkenin uzun dönem büyüme oranı üzerinde etkilidir. Yüksek büyüme hızına sahip ülkeler ihraç malları için yüksek gelir esnekliğine, ithal malları için düşük gelir esnekliğine sahip iken düşük büyüme hızına sahip ülkeler ise ihraç malları için düşük gelir esnekliğine, ithal malları için yüksek gelir esnekliğine sahiptirler. Bu konuda yapılan araştırmalar neticesinde kısa dönemde ihracat ve ithalatın esneklikleri döviz kuruna göre düşük ancak uzun dönemde esnekliklerin yüksek olduğu ve toplamalarının 1'den büyük olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yani kısa dönemde Marshall-Lerner koşulu gerçekleşmez.

Devalüasyon kısa dönemde dış ticaret açığına yol açmaktadır. Bunun temel nedeni devalüasyonun döviz gelirleri açısından ithalatı pahalandırma ve ihracatın değerini düşürme etkisinin kısa dönemde ihracat miktarını arttırıcı ve ithalat miktarını azaltıcı etkisinden daha

büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik birimlerin kendilerini yeni fiyatlara göre ayarlaması belli bir süre alacağı için devalüasyonun etkisi gecikmeli olacaktır. Belli bir süre geçtikten sonra devalüasyonun dış ticaret üzerindeki olumlu etkisi görülmesi ile birlikte dış ticaret açığında azalma eğilimi görülecektir. Bu durum ile birlikte dış ticaret dengesi sağlanacak ve açık kapanacaktır. Net ihracatta ortaya çıkan bu gelişmeyi gösteren E0AE1 yolu J harfine benzediği için buna devalüasyonun J eğrisi etkisi denilmektedir (Ünsal, 2013: 399-401).

Şekil 3.1. Devalüasyonun Kısa ve Uzun Dönemde Etkileri: J Eğrisi

Kaynak: Kemal Yıldırım ve Mustafa Özer, İktisat Teorisi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 333.

Devalüasyondan döviz kazancı elde edebilmek için ithal malının yurtiçi talep esnekliği çok önemlidir. Eğer ithal malının yurtiçi talep esnekliği düşükse daha çok döviz kazancı sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra ithal malının yurt dışı arz esnekliği de yüksek olmalıdır ki ithal malının talebi azaldığında ithal malının üretimi kısılabilmelidir. Ters bir durumda karşı ülke ithal malının fiyatını kırabilir ve devalüasyonun olumlu etkilerini azaltabilir.

Esneklikler yaklaşımına karşı çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bunlardan birincisi esneklikler yaklaşımın kısmi olup sadece ödemeler dengesinin ihracat ve ithalat kısmı ile ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci eleştiri ise bu yaklaşımın devalüasyonun cari denge üzerindeki etkisini analiz etmesi hakkında yapılmaktadır. Tüm bu eleştirilerin yanı sıra reel döviz kurunun tanımında

ticarete konu olmayan malların rolüne ilişkin açık bir bilgiye yer verilmemesi de esneklikler yaklaşımına yöneltilen bir diğer önemli eleştiridir.

Esneklikler yaklaşımı dış ticarete konu olan malların arz, talep ve fiyatları dışındaki diğer tüm ekonomik değişkenleri sabit kabul etmekte ve devalüasyonun etkilerini analiz ederken diğer ekonomik değişkenlerdeki değişimleri dikkate almamaktadır. Ancak devalüasyonun etkilerini analiz ederken bütün ekonomik değişkenleri analize dahil etmek gerekir bu yüzden toplam harcama yaklaşımı geliştirilmiştir.

3.3.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımında, Marshall-Lerner koşulunun geçerli olduğu durumda dış dengenin sağlanmasında dış ticarete konu malların fiyat esneklikleri önemli iken toplam harcama yaklaşımında uygulanan devalüasyonun gelir ve istihdam üzerindeki etkisini gösteren gelir esnekliği önemlidir. Toplam harcama yaklaşımı yani başka bir ifadeyle Massetme yaklaşımı 1952 yılında Sidney S. Alexander tarafından devalüasyonun dış ticarete etkilerini araştırmak üzere geliştirilmiş bir yaklaşımdır (Karagöl ve Erdoğan, 2016: 33).

Toplam harcama yaklaşımı Keynes'in milli gelir teorisi baz alarak oluşturulmuştur. Bir ülkede devalüasyon uygulanması sonucunda ulusal paranın değer kaybetmesi ile birlikte reel döviz kurlarında bir artış meydana gelmektedir. Reel döviz kurları üzerinde meydana gelen bu artış, dış ticarete konu olan malların fiyatlarının düşmesi ile birlikte bu mallara olan yurtdışı talebinin artması sonucunda ihracat miktarında bir artış meydana gelmektedir. Devalüasyondan kaynaklanan görece fiyat düşüşleri, ülkede boşta kalan kaynakların ihracat sektörüne aktarılmasına ve harcamaların ithal mallardan yerli mallara kaymasında etkili olacaktır. Artan ihracat ülkenin gelir seviyesinin artmasına, artan gelir ise ithalatta artış yaşanmasına neden olacaktır. Dolayısıyla toplam harcama yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret dengesini dengeye getirme etkisi sınırlı olmaktadır.

Toplam harcama yaklaşımına göre ekonominin tam istihdamda olmaması durumunda yani ekonomi eksik istihdamda iken uygulanacak devalüasyon sonucunda ihraç ve ithal mallarda yaşanan değişimler dış ticaret dengesi üzerinde kısmi bir iyileşme göstermektedir. Kısmi iyileşme ile birlikte reel milli gelirden meydana gelen artış harcamaların artmasına katkı sağlayacaktır. Meydana gelen gelir artışının bir kısmı tasarrufa gider iken bir kısmı yurtiçi harcamalara yönelmesinden dolayı yurtiçi harcama artışında meydana gelen artış, milli gelirden meydana gelen

artıştan küçük olacaktır. Devalüasyon uygulaması ile ülkenin aleyhine bozulan dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etkiye yol açmaktadır. Ancak bu yaklaşımın geçerliliğini sürdürebilmesi için marjinal tüketim eğiliminin (c) 1’den küçük olması gerekmektedir. Aksi takdirde devalüasyon dış denge üzerinde olumsuz yönde etki yaratabilmektedir (Ertekin, 2001: 180).

Ekonomi eksik istihdam yerine tam istihdamda olursa üretimin arttırılması mümkün olmadığından net ihracat üzerinde bir artışın gerçekleşebilmesi için yurtiçi toplam harcamayı yani talebi azaltmak gerekmektedir. Talebi azaltmak için daraltıcı para ve maliye politikalarından yararlanılabilir. Uygulanan politikalar sonucunda talep ve dolayısıyla yurtiçi harcama miktarı azaltılamaz ise devalüasyondan elde edilen fiyat avantajı kaybedilir ve fiyatlar genel seviyesi artış eğilimi gösterir. Bunun sonucunda ise ülke dış ticaretteki rekabet gücünü kaybetmektedir.

Keynesyen gelir belirleme modelindeki toplam harcama değişkenleri birlikte ele alınarak net ihracatın ve gelir düzeyinde (Y) gerçekleşecek değişimleri denklemlerle ortaya koymak gerekirse;

$$Y = C + I + G + (X - M) \quad (12)$$

Eşitliğe baktığımızda milli gelir (Y); özel tüketim harcaması (C), özel sektör ve kamu sektörü yatırım harcamaları (I), devletin mal ve hizmet alımları (G), ve net ihracatın (X-M) toplamından oluşmaktadır. Eşitlikte yer alan C + I + G toplamını yurtiçi harcama (A) olarak tanımlarsak yeni eşitliğimiz şu şekilde olacaktır:

$$Y = A + (X - M) \quad (13)$$

Elde ettiğimiz 13 numaralı eşitlik bize dış ticaret açığının iyileşebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) artırması gerektiğini ya da yurt içindeki toplam harcama düzeyini (A) azaltması gerektiğini gösterir. Eğer marjinal tüketim eğilimi 1’den küçük ise bu iki değişken ödemeler bilançosuna olumlu katkı yapmaktadır.

Bu yaklaşım devalüasyonun gelir etkisini açıklar iken fiyat etkisinin nasıl olduğuna dair bir açıklama getirememiştir. Ayrıca cari tüketimin cari gelirle bağlantısını açıklar iken dönemler arası kavramına yer vermemesi gibi nedenlerden dolayı eleştiriye maruz kalmıştır.

3.3.3. Geleneksel Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı

Keynes'in iç ekonomik dengeye yönelik olarak oluşturduğu IS-LM Modeli ödemeler bilançosunun sadece mal ve hizmet hareketlerini ele almakta iken Robert Mundell ve J. Marcus Fleming tarafından geliştirilen Mundell-Fleming Modeli yaklaşımı Keynes'in IS-LM Modeline sermaye hareketlerini de dahil ederek açık ekonomiye yönelik dış denge modelini ifade etmektedir (Tunca, 2005: 349-357).

Mundell-Fleming tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre tam sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide yaşanacak bütçe açıkları çarpan mekanizması ile toplam talebi artmasına katkı sağlayarak yurt içi faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Artan yurt içi faiz oranı ise uluslararası sermayelerin ülkeye gelmesine ve ulusal paraya talebinin artması üzerinde etkili olmaktadır. Artan ulusal para talebi, ulusal paranın değerini ve ülkeye giren yabancı parayı arttıracaktır. Ülkeye gelen yatırımın artması ve yabancı sermayenin yurt içine gelmesi ile ulusal para değer kazanmaktadır. Bu değer artışı ihracat miktarı üzerinde bir azalışa neden olur iken ithalat miktarı üzerinde bir artışa yol açmaktadır. Bu durumun sonunda dış ticaret açığı meydana gelir ve dış ödemeler bilançosu olumsuz yönde etkilenmektedir (Karaçor ve Mucuk, 2010:100; Erdinç, 2008: 211).

Geleneksel Mundell-Fleming Modelinin durağan bir yapıda olması ve kısa vadeye odaklanarak ekonomide uygulanan iktisat politikalarının cari işlemler dengesi üzerindeki uzun dönemli etkilerini açıklayamaması, cari açığın sürdürülebilirliği ve uygulanan iktisat politikalarının ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğine olan etkilerini açıklayamaması sebebiyle eleştirilmiştir (Knight ve Scacciavillani, 1998: 5-7).

3.3.4. Parasalcı Yaklaşım

Dış ticaret dengesinin sağlanmasını para arz ve para talebi arasındaki dengesizliğin giderilmesi ile çözümlenebileceğini düşünen R. Mundell, H. Johnson ve J. Frankel tarafından geliştirilen parasalcı yaklaşım Milton Friedman ve Monetaristlerin paraya bakış açısını temel almaktadır. Yani bu yaklaşıma göre ödemeler bilançosu dengesizlikleri parasal bir sorundur ve ödemeler bilançosunda meydana gelen açık veya fazlalıkların nedeni para stokunda meydana gelen değişimlerdir (Uğur ve Karatay, 2009: 110-112).

Monetaristlerin Parasalcı Yaklaşımına göre ödemeler dengesinde bir dengesizlik meydana geldiğinde piyasaya herhangi bir müdahaleye gerek yoktur. Çünkü dengesizliğin kendiliğinden

tekrar dengeye geleceğini savunmaktadırlar. Dışa kapalı bir ekonomide genişletici bir para politikası uygulanması durumunda para arzı artmasına, artan para arzı ise fiyatlar genel düzeyini ve nominal para talebinin artması ile sonuçlanacaktır. Ekonomiyi dışa açtığımızda ise para arzındaki artış fiyatlar genel düzeyini yükselmesine neden olacaktır. Bunun sonucunda ihracat miktarı azalır iken ithalat miktarı artış gösterecektir. Böylece para arzında oluşan fazlalığın dışa aktarılmasıyla dengesizlik ortadan kalkacak ve ödemeler dengesi yeniden sağlanmış olacaktır. Monetaristlere göre ödemeler dengesinde yaşanan değişimler, para arz ve talebinde yaşanan geçici fazlalıklardan meydana gelen moneter bir olgu olarak görmektedir (Bakkal ve Bakkal, 2018).

Parasalcı Yaklaşımına göre ekonomide yaşanan finansal istikrarsızlığın nedeni ödemeler dengesindeki cari işlemlerin açık ya da fazla vermesi sonucu meydana gelen dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Para arzında bir artış yaşanması faiz oranlarını düşürecek, ulusal harcamaları arttırıp tasarrufları azaltacak ve cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olacaktır. Aynı zamanda para arzındaki artış ulusal paranın değerini düşürecek, nominal döviz kurunu yükseltecek ve sonuçta ihracatı arttırıp ithalatı azaltarak cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkileyecektir. Yani para arzının cari işlemler dengesi üzerinde faiz ve döviz kuru aracılığı ile hem arttırıcı hem de azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011). Ayrıca bu yaklaşıma göre kısa dönemde bir gelir artışı yaşanması paraya olan talebin artmasına neden olmaktadır. Para arzının değişmediği bir durumda para talebi para arzından büyük olmasına yol açmaktadır. Para arzının değişmemesi tüketim harcamalarının azalmasına, ithalatın azalmasına, fiyatlar genel düzeyinin düşmesine neden olarak dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir.

Parasalcı yaklaşıma göre ödemeler bilançosunda açık meydana geldiğinde yurtiçi faiz oranları arttırılarak ülkeye yurt dışından sermaye çekmeye çalışılır. Yatırım yapmak için ülkeye gelen sermaye ve yabancı para girişi sabit kur sistemi altında para arzını arttırmakta ve faiz oranını azaltıcı yönde etkilemektedir. Böylece hem ödemeler dengesindeki açık kapanır hem de para piyasasında denge yeniden sağlanmış olacaktır (Tunalı ve Tunca, 2006: 5).

Parasalcı yaklaşım, bir ekonomide yaşanacak parasal bir genişlemenin iç ve dış dengesizliğe neden olan faktörlerini açıklasa da cari dengenin esas belirleyicileri olan dış ticaret haddi ve reel döviz kuru değişkenlerinin cari dengeye olan etkisini açıklamada yetersiz

kalmaktadır. Ayrıca cari işlemleri etkileyen değişkenlerin kısa dönemli etkilerini açıklar iken uzun dönemli etkilerini görmezden gelmesi nedeni ile eleştirilmiştir.

3.3.5. Dönemler Arası Yaklaşım

Esneklikler ve toplam harcama yaklaşımının bir sentezi şeklinde olan ve 1980’li yıllarda Buiter, Sachs, Obstfeld, Svensson ve Razin tarafından geliştirilen dönemler arası yaklaşımı; göreceli fiyatların makroekonomik belirleyicilerini hesaplamakta, cari ve gelecekteki fiyatların tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Dönemler arası yaklaşımı gelecekteki verimlilik artışı, hükümet harcama talepleri, reel faiz oranları gibi bekleyişlere dayalı ileriye dönük hesaplamalardan doğan özel tasarruf ve yatırım kararlarını ve hükümetin alacağı kararları dikkate alarak toplam harcama yaklaşımının genişletilmiş bir şeklidir (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 142).

Dönemler arası yaklaşımına göre hanehalklarının, firmaların ve hükümetlerin dönemler arası tercihleri cari işlemler dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık veya fazla veriyor olması net ulusal tasarrufu ya da borçlanmayı göstermektedir. Bu yüzden cari işlemler dengesinde meydana gelen değişimlerde gelecekteki olaylar hakkındaki bekleyişler oldukça önemlidir. Dönemler arası yaklaşıma göre ulusal ve uluslararası ekonomik işlemlerde piyasaların işleyişine müdahalede bulunulmaz iken ekonomik karar birimleri davranışları rasyonel olmaktadır. Ekonomik karar birimleri ihtiyaç duyduğu bilgilere kolayca ulaşabildiği, sermaye hareketlerinde herhangi bir kısıtlamasının olmadığı ve borç alıp vermenin optimal olduğunu ileri sürmektedirler (Ostry, 1988).

Bu yaklaşımda, ekonomide uygulanacak olan tercihlerin sınırlamalarla karşılaşılacağını ve ülkelerin dönemler arası bütçe kısıtlamalarına gitmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ekonomideki harcamaların bugünkü değeri, yurtiçi üretimin bugünkü değeri ile ilk net dış varlık stokunun toplamından oluşmaktadır. Ekonomi net dış alacaklı durumunda iken dünya faiz oranı ortalama değerinin üstünde olduğunda bireyler yüksek dış faiz oranı karşısında tüketimlerini azaltıp tasarruflarını arttıracak ve bu tasarruflardan yüksek faiz geliri elde edeceklerinden dolayı cari işlemler hesabı fazla verecektir. Ekonomi net dış borçlu durumunda iken dünya faiz oranı ortalama değerinin üstünde ise geçici olarak yüksek olan dış faiz oranı ekonomiyi ters yönde etkileyecek ve cari işlemler hesabında açık oluşmaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 65).

Dönemler arası yaklaşım, cari açıkların oluşmasına sebep olan 1970’lerdeki petrol krizlerini ve uluslararası sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeleri açıklamak için geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Birinci petrol krizi sonrasında gelişmekte olan ülkelerin bankalardan kullandıkları kredilerde beklenmedik artış yaşanması borçlu ülkelerin dış borç seviyelerinin sürdürülemez bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin borç seviyelerini değerlendirmek için “dönemler arası optimal cari işlemler açığı” şeklinde bir görüş ortaya atılmıştır (Obstfeld and Rogoff, 1994).

3.3.6. Yapısalci Yaklaşım

Yapısalci yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler açığının nedeni ülkenin mevcut iktisadi yapısından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Ülkenin iktisadi yapısı ihracat kapasitesini sınırlamakta ve dolayısıyla ithalat talebinin yüksek olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açığı azaltmak için yapısal reformlar gerekmektedir. İlk önce yapılması gereken ithal ikamesi kanalı ile sanayileşmenin gelişmesi sağlanarak, sanayileşme ile yapısal dönüşüm gerçekleştirilmelidir. Böylece yüksek ithalata olan talep azalır iken ihracat artacaktır. Bu yapısal dönüşümün sonucunda cari işlemler dengesinde iyileşme yaşanacak ve cari işlemler açığı azalacaktır. Yapısalci yaklaşım daha çok Latin Amerika ve Asya ülkelerinde görülmektedir (Uygur, 2012: 1-31).

3.4. Cari Açık Kavramı

Cari açık kavramı günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önemli makroekonomik sorunudur. Ülkelerde istikrarlı bir büyümenin gerçekleşebilmesi için cari işlemler hesabının dengede olması gerekmektedir. Bu dengenin bozulması yani ülkenin gerçekleştirdiği mal ve hizmet ticareti ile net tasarruflardan elde edilen gelirlerin giderleri karşılayamaması durumunda ülkede cari açık meydana gelmektedir (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 222). Yatırımlar ile tasarruflar arasındaki farktan oluşan tasarruf açığı aslında cari işlemler açığına eşittir. Toplam yurt içi harcamalarının toplam yurt içi tasarruflardan büyük olması dışardan tasarruf kullanmaya yani borçlanmayı gerektirmektedir. Borçlanmayı gerektiren bu durum cari açığın oluşmasına neden olmaktadır.

Cari açık, bir ülkenin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret giderlerinin (ithalat, faiz, kar transferleri gibi) dış ticaretten sağlanan gelirlerinden (ihracat, işçi gelirleri, dış yardımlar gibi) fazla olduğu zaman oluşmaktadır. Bir ülkeye giren döviz miktarı ülkeden çıkan döviz

miktarından büyük ise cari fazla, tersi durumda ise yani ülkeye giren döviz miktarı ülkeden çıkan döviz miktarından küçük ise cari açık oluşmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 48-50).

Cari açığa neden olan faktörlere baktığımızda başta tasarruf-yatırım dengesizliği, dış ticaret dengesizliği, konjonktürel dalgalanmalar, net dış varlıklardaki değişimler, yapısal nedenler; enflasyon, harcama genişletici politikalar, kalkınmışlık ve teknolojik gelişmişlik seviyesi, ekonomik verimlilikteki değişim, halkın tercihleri, geçici nitelikteki; iklim koşulları, dünya hammadde ve enerji fiyatlarındaki ani yükselişler, savaş, spekülasyon amaçlı sermaye hareketleri ve döviz kuru politikaları gibi birçok nedenin etkili olduğu görülmektedir (Roubini ve Watchel, 1998).

Cari açığın ülke ekonomisi üzerinde tasarruf etkisi ve dönüşüm etkisi olmak üzere iki farklı etkisi bulunmaktadır. Tasarruf etkisi, ülkenin cari açıkla birlikte iç kaynakları ile gerçekleştirebileceğinden daha fazla yatırım yapabilme imkanı sunmakta ve böylece iç tasarruflarında net bir artış sağlamaktadır. Dönüşüm etkisi ise gelişmekte olan ülkede gerçekleşecek olan yatırımlar için gerekli olan sermaye mallarının tamamını kendisi üretemeyeceğinden bir kısmını dış ülkelere sağlayacaktır. Ancak ülkenin döviz gelirleri gerekli olan sermaye malı ithalatını karşılayamayacak durumda olduğunda iç tasarruflar da yatırıma dönüşmeyecektir. Bu nedenle cari açık, ülkenin kendi döviz gelirleri ve iç tasarrufları ile birlikte yapabileceğinden daha fazla yatırım yapmasını sağlayacaktır (Karluk, 2009: 591).

3.5. Cari Açığın Nedenleri

Cari açığın oluşumuna neden olan faktörler ülkelerin ekonomik yapısına, gelişmiş düzeyine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere enerji ve ara mamulde dışa bağımlılığın olmasından dolayı cari açığın büyük bir kısmı bu harcamalara bağlı olarak oluşmaktadır.

3.5.1. Tasarruf Yetersizliği

Tasarruf, kullanılabilir gelirin yani GSYH'nin tüketilmeyen kısmından oluşmaktadır. Tasarruflar ulusal tasarruflar ve yabancı tasarruflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ulusal tasarruflar, milli gelirden özel ve kamu kesimi harcamalarının çıkartılması ifade etmekte iken yabancı tasarruflar ise yurt dışından transfer edilmiş borçlanma kaynaklarından oluşmaktadır. Her ekonomide tasarruf hacmi ile yatırım hacminin eşit olması arzulanan bir durumdur. Tasarruf-yatırım farkının negatif olması ulusal tasarrufların yetersiz olduğunu ve ne kadar yabancı

tasarrufa ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu tasarruf açığını kapatmak için yurt dışından yabancı tasarruflar kullanılarak tasarruf-yatırım eşitliği dengeye getirilmektedir. Bu yüzden tasarruf açığı, cari işlemler açığının oluşmasında etkili olmaktadır (Eşiyok, 2012; Kaya, 2016: 58).

Ulusal tasarruflardaki meydana gelen bir azalma özel veya kamu tasarruflarında meydana gelen azalmadan kaynaklanmaktadır. Özel tasarruflarda meydana gelen azalma, kişilerin harcanabilir gelirleri üzerinden alınan vergi oranlarının artması ile birlikte harcanabilir gelirlerinin düşmesinden kaynaklanabileceği gibi harcanabilir geliri artsa bile kişilerin gelirindeki artışın tamamını tüketim harcamalarına ayırması sebebi ile azalış gösterebilir. Ayrıca özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmanın cari işlemler açığı üzerindeki etkisi kamu tasarruflarına göre daha etkili olmaktadır.

$$\text{Özel tasarruf} = \text{Harcanabilir Gelir} - \text{Vergiler} - \text{Tüketim Harcamaları} \quad (14)$$

Kamu tasarruflarındaki azalmaya kamunun elde ettiği en önemli gelir kaynaklarından olan vergi hasılatındaki azalma ya da kamu harcamalarındaki bir artışın yaşanması neden olmaktadır. Kamuda gerçekleşen bütçe açıkları kamu gelirleri ile karşılanamıyorsa bütçe açıklarının kapatılması için borçlanmaya başvurulması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu tasarruflarında yaşanacak bir azalma yapılan harcamaların finansmanı için yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulmasına ve bu durumda cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olacaktır.

$$\text{Kamu Tasarrufu} = \text{Vergi Hâsılatı} - \text{Kamu Harcamaları} \quad (15)$$

Ulusal tasarrufların azalmasında ve cari açıkların ortaya çıkmasında demografik faktörler de etkili olmaktadır. Eğer bir ülkede çalışma çağındaki nüfus az ise bu kesimden elde edilecek vergi gelirlerinin ve kamu tasarruflarının azalmasına neden olur iken çalışma çağı dışındaki nüfusun fazla olması ise devletin bu kişilere yönelik olarak kamu harcaması yapmasına ve kamu tasarruflarının azalmasına neden olmaktadır. Çalışma çağı nüfusunun fazla olması durumunda bu kesimin yapacağı özel ve kamu tasarruflarının yüksek olacağı ve bu durumda ulusal tasarrufları artışa neden olacağı beklenmektedir (Karatay, 2008).

Dışa kapalı bir ekonomide büyümenin ve sabit sermaye yatırımlarının kaynağı iç tasarruflar iken dışa açık ekonomilerde ise sermaye hareketliliğinin ve yabancı kaynak girişlerinin olması nedeniyle hem iç tasarruflar hem de dış tasarruflar yatırım ve büyümenin kaynağını oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler mevcut ulusal tasarruf yetersizliğini diğer ülkelerden kullandığı yabancı tasarruflardan finanse etmektedir. Eğer ülkeler borçlandıkları kaynakları üretimde kapasite artırımını sağlayacak üretken alanlarda ve verimli şekilde kullanırlar ise zamanla dışarıdan kaynak kullanımını azaltabilecekler ve cari açığı kapatabileceklerdir. Ancak dışarıdan kullanılan kaynaklar üretken alanlarda kullanılmaz ise dışarıdan kaynak kullanımı sürekli hale gelecektir. Sonuç olarak bir ülke, ekonomisi için gerekli olan ulusal tasarrufu yapmadığı ya da ulusal tasarrufunu arttıramadığı zaman o ülke için cari işlemler açığı sürekli artmaktadır (Şahin, 2011: 51; Özek, 2015: 217).

Ulusal yatırımlarda büyük bir artışın meydana gelmesi ekonomik büyümeye ve daha fazla yatırım yapılmasına imkân verse de ulusal tasarrufların yatırımlardaki artış hızını yakalayamaması tasarruf açığına neden olabilmektedir. Yatırımlardaki büyük artış aynı zamanda cari açığı da olumsuz yönde etkilemektedir. Yatırımların artması ülkede döviz arzını arttırarak döviz kurunun düşmesine ve ulusal paranın değerinin artmasına neden olmaktadır. Ulusal paranın değerinde meydana gelen artış ithalatı arttırıcı yönde etkileyerek cari işlemler açığının artmasına neden olmaktadır. Tasarruflardaki azalmanın cari açığa etkisi ise toplam tasarrufların azalması sonucu faiz oranları yükselmesine ve ülkeye gelen yabancı sermaye miktarında artış yaşanmasına neden olacaktır. Yabancı sermaye miktarının artması sonucu döviz kuru düşecek ve bu durumdan cari işlemler dengesi olumsuz etkilenecek cari açık artacaktır (Ener ve Karanfil, 2015: 32-33).

3.5.2. Dış Ticaret Açığı

Cari işlemler dengesinin açık vermesinin en önemli nedenlerinden birisi de dış ticaret açıklarıdır. Dış ticaret açığının nedeni ile gerçekleşen cari açığın uzun bir süre devam etmesi hem cari açık veren ülke için hem de ülkelerarası küresel ekonomik ilişkiler için önemli bir risk faktörü olmaktadır. Dış ticaret açığı ülkenin döviz rezervlerini tüketmekte ve dış ekonomik ilişkilerde ülkenin rekabet gücünü azaltması bakımından dikkat edilmesi gerekmektedir (Yapraklı, 2010: 142). Dış ticaret açığının başlıca nedenleri;

- İthalatın ihracattan daha hızlı artması yani ihracatın yeterli düzeyde arttırılamaması
- İthalat yurtiçi talep ile ilgili iken ihracat küresel taleple ilgilidir. Yurt içi tüketimde olumlu beklentişlerin artması, ithal mallara yönelik talebi arttırmakta ve bu durum da dış ticaret açığına neden olmaktadır (Kara ve Sarıkaya, 2013:15; Saygılı ve Atış, 2014: 89).

- Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kaynak yetersizliği nedeniyle üretimde hammadde ve ara malı ithalatına bağımlı olması dış ticaret açığı sorununu meydana getirmektedir (Telatar, 2011: 24; Şahbaz, 2011: 418).
- Dış ticaret açığına neden olan bir başka faktörde dış ticaret hadleridir.

3.5.2.1. İhracat Yetersizliği (İhracat Gelirlerindeki Azalma)

İhracat, ülkeler açısından dış ticaret dengesini sağlaması ve milli geliri arttırması bakımından oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları cari açık sorunun ana nedeni ihracatın yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. İhracat yetersizliğinin nedenleri;

- Sermaye yetersizliği nedeniyle üretimin arttırılamaması, üretim faktörlerinin yetersiz oluşu ve teknolojik yetersizlik gibi ekonominin reel yapısından kaynaklı nedenler
- Üretilen ürünlerin küresel pazarda rekabet edebilecek nitelikte olmaması ve ürünlerin fiyatlarının yüksek düzeyde olması sebebi ile rekabet gücünün zayıf olması
- Ulusal paranın değerinin artması ihracat ürünlerini daha pahalılaştırır iken ithal ürünler yerli ürünlere göre daha ucuza satın alınabilmektedir. Sonuç olarak bu durum cari işlemler dengesini üzerinde olumsuz bir etki yaratarak cari açığın artmasına neden olmaktadır.

Bir ülkenin ihracatının artması hem cari işlemler açığının kapanmasına hem de ekonomik büyümenin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır (Kesikoğlu, Yıldırım ve Çeştepe, 2013: 25). Ülkenin ihracatının arttırılamaması ya da ihracatının azalması, döviz gelirlerinin azalmasına ve dış borç ödemelerinde zorluk çekmesine sebep olmaktadır. Ülkede tasarruf ve ihracat yetersizliği, dış borçların yurt dışından sağlanan dış kaynaklarla kapatılmasına ve bu sürecin tekrar ederek cari açıkların giderek artmasına neden olmaktadır.

3.5.2.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Cari işlemler açığının oluşmasında etkili olan bir başka faktör ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bu oran, ithalat ile ihracat arasındaki farkı yani ihraç edilen miktarın ithal edilen miktardan ne kadar az veya ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğü, ihracat ile ithalat arasındaki farkın fazla olduğunu ve ithalattaki artış oranının ihracattaki artış oranını aştığını göstermektedir (Telatar, 2011: 24; Şahbaz, 2011: 418).

Cari açığın kapanması ve cari işlemler dengesinin sağlanması için ihracat artışı ile ithalat azalışının birlikte gerçekleşmesi gereklidir. Sadece ihracat artışının ya da ithalat azalışının gerçekleşmesi cari açık üzerinde olumlu bir etkinin oluşmasını engellemektedir.

3.5.2.3. İhracatın İthalata Olan Bağımlılığı (Hammadde Açısından Dışa Bağımlılık)

Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda cari işlemler dengesinin açık vermesinin önündeki ana neden ülkedeki ulusal kaynak ve teknoloji yetersizliği, kalkınmanın dış kaynaklara bağımlılığı, sermaye yetersizliği ve enerjide dışa bağımlılık gibi yapısal sorunların kaynaklandığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu yapısal eksiklerini gidermek için ithalat yoluna başvurmaktadır. Bu durum ithalatın ihracat gelirleri ile karşılanamaması sorununu ortaya çıkarmakta ve cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde üretim sürecinde kullanılan hammadde ve ara malının ithalat yolu ile elde edilmesi ihracatın ithalata bağımlı olduğunu göstermektedir. İthalatın büyük bir kısmını yatırım ve ara mallardan oluşması, üretim ve ihracat için ithalatın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde cari açığı kalıcı bir sorun haline getirmektedir. (İnançlı ve Konak, 2011: 345; Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 2).

3.5.2.4. Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri, ihraç mallarının ithal mallarıyla değişim oranı veya ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı olarak tanımlanmaktadır. Dış ticaret hadleri de cari açık üzerinde etkili olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 439-440). Dış ticaret hadleri, ülkeler arası dış ticarete ülke ekonomisinin kazanç ve kayıplarını ifade etmektedir. Net dış ticaret hadlerini formülle göstermek gerekirse;

$$TT = PX / PM \quad (16)$$

Denklemden TT net dış ticaret haddini, PX değişkeni ihracat fiyatları endeksini ve PM değişkeni ise ithalat fiyatları endeksini ifade etmektedir. Bu iki değişken arasındaki fiyat değişimleri ülke ekonomisini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke ekonomisini olumsuz etkileyen dış ticaret hadleri; iki endeksin birlikte yükselmesi, ihraç fiyatları sabit olup ithalatın yüksek olması, ithalat fiyatlarının ihracattan hızlı oranda artması ve ithalat sabit iken ihracat fiyatlarının düşmesinden kaynaklanmaktadır.

İthalat fiyatlarında meydana gelen artış dış ticaret hadlerinde bir bozulmaya yol açarak reel gelirin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum harcanabilir gelirin harcamaya ayrılan kısmının artmasına ve tasarrufların azalmasına sebep olmaktadır. Harcamalardaki meydana gelen artış dış ticaret açığı yoluyla cari işlemleri arttırır iken ülkenin lehine de durumlar yaratmaktadır. Harberger-Laursen-Metzler (H-L-M) etkisine göre yatırım, mali politikalar ve nominal gelir sabit iken tasarruf düzeyinde meydana gelen bir azalma ülkenin cari işlemler dengesinde genişlemeye yol açarak cari açığa neden olmaktadır. Bu genişleyen cari açığı kapatmak için ülke daha fazla tasarruf yaparak tasarruflarını arttırmak zorunda kalacak ve bu durumda cari dengeye olumlu yönde yansiyacaktır (Obstfeld, 1982: 258; Debelles ve Faruquee, 1996: 21; Oktar ve Dalyancı, 2012: 5).

3.5.3. Dış Borç Stokundaki Artışlar

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle ekonomik büyüme diğer ülkelerden sağlanan dış borçlar ile gerçekleşmektedir. Yani ekonomik büyüme dış borçlanma ile finanse edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde hanhalklarının gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırması ve yurt içi tasarruf düzeyinin düşük olması nedeniyle ekonominin büyümesi ve gerekli yatırımların yapılabilmesi için dış kaynaklardan borçlanılarak veya yabancı sermaye yatırımlarından yararlanılmaktadır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 101). Yabancı kaynak girişleri ülke ekonomisine ilk girdiği zamanda geçici olumlu etkiler yaratmaktadır. Ancak ilerleyen zamanlarda ulusal paranın değerlenmesine ve ithal malların göreceli olarak ucuzlamasıyla ithalat talebini arttırmaktadır (Subaşat, 2010:28). Dış kaynaklar ülkenin lehine gelişmeler yaşatır iken cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etkileyerek açık vermesine neden olmaktadır. Dışa bağımlılık oranı yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanma da sürekli artmaktadır (Şahin, 2011: 54).

Dış ülkeden sağlanan sermaye transferleri cari açık üzerinde yarattığı olumlu etkiler ile ödemeler bilançosunu dengeye getirir de dışardan sağlanan bu borçlar anapara ve faizleriyle birlikte geri ödenirken ülkeden yurt dışına kaynak transferi gerçekleşmektedir. Bu durumda yine ödemeler dengesinin bozulmasına ve cari açık verilmesine neden olmaktadır. Alınan dış borçlar anapara ve faiz ile birlikte geri ödeneceğinden ülkenin borç stokunda artışa neden olmaktadır. Dış borç anapara ve faiz ödemelerinin artması hem ülke ekonomisini hem de cari açığın sürdürülebilirliğini zorlamaktadır. Bu durum ülkenin dış kaynaklara bağımlılığının arttırmaktadır

(Fisunoğlu ve Oransay, 2014: 3). Dış borçlar açısından üzerinde durulması gereken bir başka konu ise borçların vadeleri ve kredi maliyeti ile ilgilidir. Dış borç stokunun yüksek olması ülke ekonomilerinin daha çok kısa vadeli borçlandığını ve daha fazla borçlanma maliyetine yani yüksek faize katlandıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin dış borç stokunun fazla olması uluslararası piyasalarda borçlanma riskini arttırdığından faiz ödemelerini yükseltmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar dış borçları yüksek olan ülkeleri riskli gördükleri için daha yüksek bir faiz oranından borç vermeyi kabul etmektedir (Erkılıç, 2006: 9).

3.5.4. Ekonomik Büyüme

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları temel ekonomik sorunlarında birisi cari işlemler açığı sorunudur. Cari açık sorununun temel nedeni ise ülkenin yapısal nitelikleri ve yüksek büyüme hızına ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu sermayenin sağlanması ve ekonomik büyüme için gerekli olan üretimin gerçekleşebilmesi amacıyla yapılan makine, teknoloji ve ara malı ithalatı, ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınmasına olumlu katkı sağlamakla birlikte cari işlemler açığını arttırmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 25).

Büyüme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam standardında iyileşme, ekonomik refah, insani gelişmişlik ve ülkenin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olduğundan oldukça önemlidir. Milli gelirin reel olarak artmasını ifade eden büyüme ülkelerin temel makroekonomik amaçlarından birisidir. Gelişmekte olan ülkelere büyüme için ithalat önemli bir unsurdur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerdeki kaynak yetersizliği nedeniyle üretimden (büyümeden) kaynaklı olarak talep artışını karşılayabilmek için hammadde ve ara malı ithalatı gerekmektedir. Üretimin yapısı ve ihracat kapasitesinin ithal girdiye bağımlı olduğu gelişmekte olan ülkelere ithalatın milli gelirle birlikte hareket etmesi büyümenin dış ticaret ve cari açık üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir (Erbaykal, 2007: 82; Telatar ve Terzi, 2009: 133; Aras vd., 2012: 95; Kara ve Sarıkaya, 2013: 10).

Büyümenin cari açık üzerindeki etkisi; yurt içinde gerçekleşen talep arzı aşarsa ve ulusal tasarruflar finansal yatırımlar için yetersiz gelirse yani ulusal tasarrufların ulusal yatırımları karşılama oranı düşükse, finansal yatırımları gerçekleştirmek için yurt dışından tasarruf transferi yapılmasının zorunlu olması cari açığı olumsuz etkilemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kalkınma ve ekonomik büyüme için gerekli yatırımları yapmak için yeterli düzeyde

tasarruf yapılmadığı sürece cari açık sürekli artış eğilimi gösterecektir. Büyüme oranındaki artış yatırımların tasarruflardan daha çok artmasına neden olur iken hem yatırım tasarruf açığını arttırmakta hem de ithalata artış meydana getirerek dış ticaret açığını arttırmaktadır (Akçay, 2013: 7; Saygılı ve Atış, 2014: 93).

3.5.5. Bütçe Açığı

Cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi ikiz açık hipotezine dayanılarak inceleyebiliriz. Cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişki milli gelir denklemi yardımıyla ifade edersek;

$$Y=C+I+G+(X-M) \quad (17)$$

$$Y=C+S+T \quad (18)$$

17 ve 18 numaralı eşitlikleri yan yana yazdığımızda;

$$C+S+T=C+I+G+(X-M)$$

$$(X-M)+(I-S)=(T-G) \text{ ya da } (S-I)+(T-G)=(X-M) \text{ eşitliği elde edilir.}$$

Yukarıdaki denklemde; Y milli geliri, C Tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X ihracatı, M ithalatı, S tasarrufları ve T vergiyi ifade etmektedir.

Bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ilişkiyi inceleyen iki farklı teorik görüş bulunmaktadır. Geleneksel yaklaşıma göre kamu harcamalarında meydana gelen artışlar, ulusal tasarrufları azaltmakta ve kamu bütçe açığını arttırmaktadır. Bütçe açıklarının artması hem kamu borçlanma talebini hem de faiz oranlarında bir artış meydana getirmektedir. Faiz oranlarındaki meydana gelen bu artış ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmekte ve dolayısıyla ülkede mevcut döviz miktarını arttırarak ulusal paranın değerlenmesine neden olmaktadır. Ulusal paranın değerlenmesi, ihracat hacminin azalmasına ve ithalat hacminin artmasına sebep olduğundan dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemektedir (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 138; Kesikoğlu vd., 2013: 18). Kamu bütçe açığı ve cari açığın beraber görüldüğü bu durum Keynesyen görüş tarafından ikiz açık olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2008: 211; Sevinç, 2016: 80).

Ricardo tarafından ileri sürülen ve daha sonra Barro tarafından geliştirilen Ricardocu Denklik Teorisine göre bütçe açıklarının cari açığa neden olmadığını ileri sürmektedir. Bu teoriye göre vergi indirimlerinin neden olduğu bütçe açığı, ulusal tasarruf düzeyini etkilememektedir.

Bütçe açıkları borçlanma ile finanse edilirse bu durum vergilerin ertelenmesi anlamına gelmektedir. İktisadi karar birimleri rasyonel davranacağı için bugünkü bir borçlanmanın ileride vergi artışı ile finanse edileceğini bildiğinden dolayı bugünkü tüketimlerini arttırmak yerine ilerideki vergi artışını finanse etmek için tasarruflarını arttırmaya yöneleceklerdir. Vergilerde meydana gelen bir düşüş harcanabilir gelirin artmasını sağlamaktadır. Ancak rasyonel davranan bireyler bu artışın geçici olduğunu bildikleri için harcanabilir gelirlerinde meydana gelen artışı tüketmek yerine ilerideki vergi artışını finanse etmek için tasarruflarını arttıracaklardır. Dolayısıyla vergi indirimleri nedeniyle vergi gelirlerindeki azalma tasarrufa yöneleceği için cari açık üzerinde bir etkisi olmayacaktır (Ünsal, 2009: 569-570; Kesikoğlu vd. , 2013: 18; Bilgili, 2014: 31; Sevinç, 2016: 80).

3.5.6. Reel Döviz Kuru

Bir ülke parasının diğer ülke parası cinsinden fiyatına ya da yabancı ülke parasının ulusal para cinsinden fiyatına döviz kuru denir. Reel döviz kuru ise yurt içi fiyatların yurt dışı fiyatlara oranının aynı para birimi ile ifade edilmesidir. Bir başka tanıma göre reel döviz kuru, ithal edilen malların yurt içinde üretilen mallar cinsinden fiyatıdır. Reel döviz kuru bir ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünü göstermektedir. Reel döviz kurunun formülle gösterimi;

$$R=e.PF/P \quad (19)$$

Denklemden R reel döviz kurunu, e değişkeni nominal döviz kurunu, PF değişkeni yurt dışı fiyatlarını ve P değişkeni yurt içi fiyatlarını ifade etmektedir. Nominal döviz kurlarının baz alınan yılda yurt dışı ve yurt içi enflasyon oranına göre derlenmesi sonucu ortaya çıkan kura reel döviz kuru denmektedir. Baz alınan bir dönemde ülkedeki göreceli enflasyon değerinin diğer ülke enflasyon değerinden yüksek oluşu yani $P > PF$ olması durumunda reel döviz kuru nominal döviz kurundan düşük olduğunda ülke parası aşırı değerli hale gelmektedir. Böyle bir durumda ülke malları dış ticarete diğer ülkelerle rekabet gücünü kaybedecektir (Seyidoğlu, 2003: 475).

Reel döviz kurunda meydana gelen değişimler, ulusal paranın değeri, dış ticaret hadleri, dışalım ve dışsatım fiyatları, ülkenin rekabet gücü ve cari açık üzerinde etkili olmaktadır (Aktaş, 2010: 124; Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 16; Karabulut ve Tapşın, 2013: 191). Reel döviz kurunda meydana gelen bir artış ulusal paranın değer kaybetmesine ve yurt içinde üretilen malların yurt dışında üretilen mallara göre göreceli olarak daha ucuz hale getirmektedir. İthalat hacminde azalışa sebep olan bu durum ile birlikte görece ucuzlayan yurt içi mallara olan talebin

artması neticesinde ihracat hacminde bir artış meydana gelmektedir. Net ihracat miktarında artış meydana getiren bu durum cari açık üzerinde olumlu etki yaratmaktadır (Adıgüzel, 2014: 71; Açı, 2016: 42). Reel döviz kurunda meydana gelen bir düşüş ise tam tersi etki yaratacaktır. Yani reel döviz kurunda meydana gelen azalma ulusal paranın değer kazanmasına ve yurt içinde üretilen mallar yurt dışında üretilen mallara göre göreceli olarak daha pahalı hale gelmektedir. Bu durumda görece daha pahalı olan yurt içi mallara talep azalır iken ucuzlayan ithal mallara talep artacaktır. Böylece ithalat hacmi artar iken ihracat hacmi azalmakta ve bu durum net ihracat miktarında bir azalma meydana getirerek cari açık üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olmaktadır. Ülkenin net ithalatçı konumuna geçtiği böyle bir durumda ülke ekonomisi daha çok ithal girdi ağırlıklı bir üretim yapısına dönüşmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2010: 58-59). Dolayısıyla reel döviz kuru ile ithalat arasında negatif, ihracat arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (Öz, 2011: 2; Değer ve Demir, 2015: 8).

Döviz kuru ve milli gelir, dış ticaret dengesi üzerinde etkili olmaktadır. İhracat üzerinde döviz kuru etkili konumda iken ithalatı belirleyen milli gelir yani ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerdir (Sezgin vd., 2015: 229).

3.5.7. Faiz Oranı

Faiz oranlarının cari işlemler üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olmak üzere iki etkisi bulunmaktadır. Dolaylı etki, faiz oranlarındaki değişimler toplam harcamaları değiştirmektedir. Doğrudan etki ise faiz oranlarındaki değişimler uluslararası borç servis oranları üzerinde etkili olmaktadır. Faiz oranları, tüketim, tasarruf ve yatırımlara olan etkisi ile cari açığın temel belirleyicisi konumundadır. Faiz oranlarındaki bir artış tasarrufları artmasına, tüketim ve yatırımların azalması ithalat hacminde bir azalışa yol açacağından cari açığı olumlu yönde etkileyecektir (Kesikoğlu vd., 2013: 25).

Faiz oranlarındaki değişimlerin cari açık üzerindeki etkisi sermaye akımları kanalı ile olmaktadır. Bir ülkede uygulanan faiz oranının dünya faiz oranından yüksek olması ülkeyi yatırımlar için teşvik edici bir rol üstlenecektir. Yatırımcılar kur-faiz arbitrajı nedeniyle ülkeye kısa vadeli spekülasyon amaçlı gelmesiyle birlikte ülkeye yabancı sermaye girişleri döviz miktarını arttırarak ulusal paranın değer kazanmasına yol açacaktır. Ulusal paranın değer kazanması ise ithalatı ucuzlaştırır iken ihracatı görece pahalılaştırmaktadır. Böyle bir durum ithalat hacminin artmasına, ihracat hacminin azalmasına ve dolayısıyla net ihracat azalmasına yol açarak cari

işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 68; Saygılı ve Atış, 2014: 95; Yüksel, 2016: 110).

Faiz oranlarındaki artış faiz ödemeleri aracılığıyla ulusal tasarrufların yurt dışına aktarılmasına ve ülkenin harcanabilir gelirinin azalmasına neden olmaktadır (Yayar ve Demir, 2014: 119). Faiz oranlarındaki bir düşüş tüketici kredilerinin maliyetini düşürmekte ve tüketimi arttırarak bireysel tasarrufları azaltmaktadır. Dolayısıyla tüketim miktarındaki artış, tasarruf miktarındaki azalışa bağlı olarak cari açık da bir artış meydana getirmektedir.

Merkez Bankası tarafından uygulanan politika faiz oranı da cari işlemler üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Politika faizi, kur ve kredi kanalıyla cari açığı etkilemektedir. Kur kanalı ile etkisi, politika faizinin yükseltilmesi dış kaynak girişini arttırarak ulusal paranın değerlenmesine, döviz kurunun düşmesine neden olarak ülkenin rekabet gücünü azaltacaktır. Dolayısıyla ithalatta artış yaşanır iken cari açık da artış meydana gelecektir (Mangır ve Erdoğan, 2012: 241; Karagöl ve Erdoğan, 2017: 362). Politika faizinin cari açık üzerindeki azaltıcı etkisinin az olmasının nedeni ithal malların talebinin fiyat esnekliğinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ithalat döviz kuruna az duyarlıdır. Kredi kanalı ile etkisi ise talep yapısı ithalata bağımlı olan ülkelerde politika faizinde meydana gelen bir artış, yurt içi ve kredi talebini azaltarak tasarrufları arttırmaktadır. Bu durum aynı zamanda ithalatta azalmaya yol açarak cari işlemler dengesi üzerine olumlu yönde yansımaktadır (Özatay, 2011: 29; Esen, Yıldırım ve Kostakoğlu, 2012: 216).

3.5.8. Enflasyon

Bir ekonomide parasal genişleme ve ekonomik ortamda enflasyona dair belirsizliğin var olması durumu ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açarak ulusal fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum ithalat hacmini arttırır iken ihracat hacminin azalmasına yol açmakta ve ihracat gelirlerinin (döviz gelirlerinin) azalması sonucunda cari açıkta artış görülmektedir (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 155).

Merkez Bankalarının hükümetten bağımsız bir şekilde enflasyon hedeflemesi faiz oranlarını ve dolayısıyla ülkeye yabancı para girişinde artış sağlayarak döviz kurlarının düşmesine yol açarak dış ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Enflasyon oranında meydana gelecek bir artış makroekonomik istikrarsızlığa neden olarak ekonomideki mal ve hizmet fiyatlarının yükseltilmesine neden olmaktadır. Bu durum ise ülkenin rekabet gücünü azaltarak

ihracat hacminin azalmasına ve dolayısıyla cari açık üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 68). Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda döviz kuru oynaklığı da yüksek olacaktır. Bu durumda özellikle gelişmekte olan ülkelerde ithal girdi maliyetlerini arttırarak cari açığın artmasına yol açacaktır.

3.5.9. Enerjide Dışa Bağımlılık ve Artan Enerji Fiyatları

Gelişmekte olan ülkelerdeki artan makineleşme, sanayi sektörünün hız kazanması, kentleşme, nüfus artışı ve teknolojik yenilikler enerji tüketimini arttırmaktadır. Yani ülkede gerçekleşen gelişmişlik ve kalkınmışlık seviyesi arttıkça enerji talebi de artmaktadır. Bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasını gerçekleştirebilmek için daha fazla üretim yapması gerekmektedir. Bu üretimin gerçekleşmesi için enerjiye olan ihtiyacı artmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açığa neden olan en önemli faktörlerden birisi enerji ithalatı ve enerji de dışa bağımlılıktır. Ekonomik büyüme arttıkça enerji tüketimi de artmaktadır. Üretimde temel girdi olan enerjinin yüksek oranda kullanımı dışa bağımlılığı arttırarak dış ticaret açıklarına ve cari açığın artmasına neden olmaktadır (Yanar ve Kerimoğlu, 2011: 191-193; Göçer ve Mercan, 2012: 82; Doğan ve Bayraç, 2014: 103).

Enerji ithalatının yüksek olmasının nedeni enerji üretiminin ülkenin enerji ihtiyacını karşılayamaması, ithal edilen enerji hammaddelerine bağımlılık ve enerji fiyatlarındaki hareketlilik neden olmaktadır (Eşiyok, 2012: 78). Enerji ihtiyacının büyük bir kısmını yurt dışından karşılayan ülkelerde ithalat içerisinde büyük bir paya sahip olan enerji (ham petrol ve doğalgaz) fiyatlarında meydana gelen değişimlerde cari açık üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. Enerji fiyatlarında meydana gelen bir artış üretilen malların fiyatlarına yansarak girdi ve üretim maliyetlerini arttırmaktadır. Ayrıca enerji fiyatlarındaki artışlar üretim kararlarını olumsuz etkileyerek ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir (Yüksel, 2016: 110; Karabulut ve Danışoğlu, 2006: 49; Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 154-155).

Cari açığa neden olan bir diğer faktör ise enerjinin talep esnekliğinin çok düşük olmasıdır. Enerji talep esnekliğinin düşük olması enerji ithalatının cari açık üzerindeki etkisini arttırmaktadır (Doğan ve Bayraç, 2014: 104; Bernstein ve Griffin, 2005; Göçer, 2011: 218; Fan ve Hyndman, 2008).

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile enerji ihtiyacı doğru orantılı olarak artmaktadır. Enerji ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde kaynağa sahip olmayan

lkelerde enerji talebindeki artışlar enerjide dışa bağımlılığı da arttırmaktadır. Enerjide dışa bağımlı konumda bulunan ülkelerde enerji fiyatlarındaki artış ve azalışlar makroekonomik göstergeleri ve cari açık üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca enerji tüketimi ekonomik büyümeyi arttırır iken ekonomik büyüme ve gelişmişlik seviyesi de enerji tüketimini arttırmaktadır. Yani ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme oranı ile birlikte toplam ithalat içerisinde yer alan enerji ithalatının artması cari işlemler dengesinin sürekli açık vermesine neden olmaktadır.

3.5.10. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımlarının Kar Transferleri

lkeler arasında sermaye aktarımının herhangi bir piyasa işlemi uygulanmadan bir ülkeden diğer ülkelere transfer edilmesi işlemine doğrudan yabancı sermaye yatırımları denilmektedir. Yabancı bir yatırımcının sahip olduğu mali kaynağı kendi ülkesi dışında başka bir ülkede karlı gördüğü bir yatırım projesinde kullanması veya başka bir ülkenin getirisi yüksek olan hisse senedi ya da tahvil alması yoluyla yaptıkları yatırımlara ise portföy yatırımları denilmektedir (şener, 2013: 9-14).

Doğrudan yabancı yatırımlar yatırım yapılan ülkenin milli gelirini, ekonomik büyümesini, teknoloji seviyesini ve istihdam düzeyi üzerinde etkili olmaktadır. Ancak yatırımların olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu olumsuz etkilere örnek olarak yurt içi yatırımları azaltması, ortalama ücretleri arttırarak maliyetleri arttırması, dışlama etkisi oluşturması, teknolojik ve siyasi bağımlılık yaratması, kültürel ve sosyal yozlaşmaya neden olması gösterilebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ithal ikame endüstrilerine yapılması demeler dengesi üzerinde olumlu yansımakta iken yurt içinde bulunmayan sanayi ara malı ve hammadde sektörlerine yapılması bu maddelerin ithalatını arttırarak cari açığın artmasına neden olmaktadır. Ayrıca yatırımlar sonucu elde edilen karların yatırımcı ülkeye transfer edilmesi yatırım yapılan ülkenin cari açığında bir artışa yol açmaktadır.

3.5.11. Genişletici Maliye ve Para Politikası

Maliye politikası, bir ülkenin belirlemiş olduğu temel makro hedefleri gerçekleştirebilmek için kamu gelir ve giderlerinin miktarında ve yapısında ihtiyaç duyulan düzenlemelerde değişiklik yapılarak ekonomiye müdahale etmesi olarak tanımlanabilir (Ataç, 2013: 36). Kamu harcamaları ile transfer harcamalarının arttırılması ve vergi oranlarının düşürülmesi genişletici

maliye politikası iken kamu harcamaları ile transfer harcamalarının azaltılması ve vergi oranlarının arttırılması daraltıcı maliye politikası olarak adlandırılmaktadır. Hükümet maliye politikası araçlarını kullanarak toplam talebi ve dolayısıyla milli geliri etkileyerek tam istihdamın sağlanması, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinde dengenin sağlanması vb. makroekonomik amaçları gerçekleştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Para politikası ise, bir ekonomide para arzı ve faiz oranlarında yapılan düzenlemelerden oluşmaktadır. Türkiye’de Merkez Bankası’nın hedeflenen ekonomik duruma ulaşmak için para politikası araçlarını kullanarak yani açık piyasa işlemleri (APİ), zorunlu karşılık oranı, reeskont oranı, genel disponibilibite oranı ve ticari bankalar üzerindeki ikna gücü ile para arzına müdahale ederek ekonomiyi doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 175-182) Para arzını arttıracak olan uygulamalar genişletici para politikası iken para arzını azaltacak olan uygulamalar daraltıcı para politikası olarak ifade edilmektedir. Merkez Bankası para politikası araçlarını kullanarak para arzında meydana getireceği değişiklik dolaylı olarak toplam talebi etkileyecek ve ekonomide hedeflenen fiyat istikrarı amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Hükümetin genişletici bir maliye politikası uygulaması ile paraya olan talep artacağından faiz oranlarında bir artışa neden olmaktadır. Artan faiz oranları yabancı sermayeyi ülkeye çekerek ulusal paraya olan talebin artmasına ve ulusal paranın değerlenmesine yol açmaktadır. Bu durum ülkedeki ithalatı ihracata göre daha ucuz yapacağından dolayı dış ticaret dengesi bozulacak ve cari açık artacaktır. Ayrıca bu durum kamu mali dengesinde de bir bozulmaya yol açacağından, hem cari açık hem de bütçe açığının görüldüğü bu durum iktisat literatüründe ikiz açık hipotezi olarak adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2012)

Merkez Bankası genişletici bir para politikası uygulaması, piyasada arz edilen para miktarında bir artışa yol açacağından faiz oranlarını düşmesine neden olacaktır. Faiz oranlarında meydana gelen düşme yatırımları teşvik ederek milli hasılayı olumlu yönde etkilemektedir. Milli gelir artışı ise, yabancı mal ve hizmetlere olan talebin arttırarak ithalatın artmasına ve dolayısıyla cari işlemler dengesi üzerinde bir açığa neden olmaktadır. Serbest değişken kur sistemine göre cari işlemler dengesi üzerindeki meydana gelen açık ülkenin dövize olan talebinin artmasına ve bu durum ulusal paranın değerinin düşürmektedir. Ulusal paranın değerindeki düşme ise, ihracatı ithalata görece daha ucuz hale getireceğinden ihracat hacmini arttırmaktadır. Net ihracat

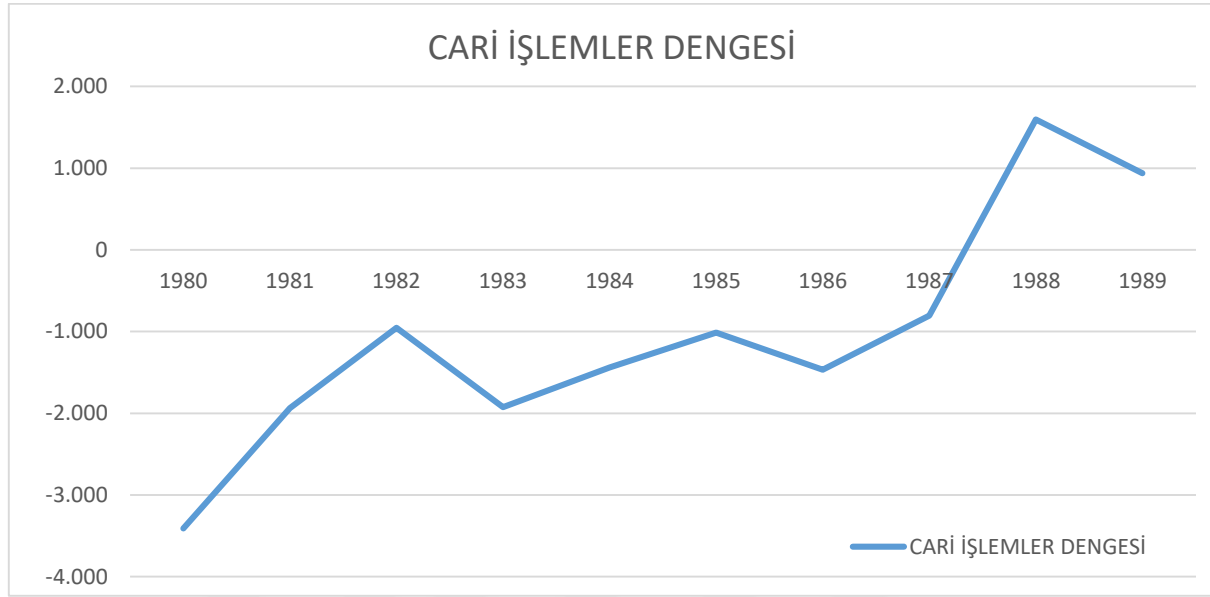
hacminde artış yaratan bu durum ülkenin milli gelirini arttırmaktadır. Para arzının arttırılması ile faiz oranlarında meydana gelen düşüş, yabancı yatırımların karlılığını azaltacağından ülkeden yabancı sermaye çıkışı gerçekleşecek ve bu durumda ulusal paranın daha da değer kaybetmesine neden olacaktır. Hedeflenen ekonomik büyümeye ulaşabilmek için uygulanan genişletici para ve maliye politikası toplam talebi arttırarak iç ve dış dengede değişmelere neden olmakta ve bu değişimler cari açığı olumsuz yönde etkilemektedir.

3.6. Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Tarihsel Gelişimi

Bu bölümde 1880’lerden günümüze kadar Türkiye’nin en büyük ekonomik sorunlarından olan cari açığa karşı uygulanan politikalar ve yapısal sorunlarla beraber gerçekleşen gelişmelerden bahsedilecektir.

3.6.1. 1980-1989 Dönemi Gelişmeleri

1980’lerden önce Türkiye ekonomisinde dışa kapalı ithal ikameci bir politika uygulanmaktadır. Dünyanın küreselleşmesi, kapitalistleşme, liberal ekonomiye geçiş süreci ve 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye ekonomisi dışa açık ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçmiştir. Alınan kararlar; ihracatın geliştirilmesi, ihracat ve yabancı sermaye teşvik edilmesi, ihracata sigorta ve finansmanla kurumsal destek sağlanması, özelleştirmelerin yaygınlaşması, ₺’nin aşırı değerlenmesine son veren esnek kur uygulamasına geçilmesi, fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi ve fiyat kontrollerinin terk edilmesi, ithalatın serbestleştirilmesi, enflasyonla mücadele edilmesi, faiz oranlarının serbestleştirilerek reel faiz politikasının uygulanması, sübvansiyonların kademeli olarak azaltılması gibi birçok ekonomik kararlardan oluşmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 47; Çak, 2013: 41; Kaya, 2016: 55). Alınan kararlardaki temel amaç ekonomiye devlet müdahalesini en düşük düzeye indirmek, devletin ekonomik girişimciliğini azaltarak kaynakları özel sektör aracılığıyla daha etkin kullanmak, piyasaları serbestleştirmek, ekonomiyi dışa açarak dış ticarete rekabet edebilmek ve dünya için küresel pazarda üretimde bulunmaktır.

Şekil 3.2. 1980-1989 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafımda derlenmiştir.

1980’den sonra yabancı sermayenin yurt içine gelmesi için teşvik edici uygulamalar yapılarak yabancı sermayenin ülkeye girişi önündeki engeller kaldırılarak çeşitli kolaylıklar tanınmıştır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ile birlikte Türkiye’ye çok fazla sermaye girişi yaşanmıştır. Bu durum ulusal paranın değer kazandırmasına neden olurken ithalatın ihracata göre daha fazla artmasına ve dış ödemeler üzerinde dengesizlik oluşmuştur. Dış ticarete ve finansal kesimde uygulanan serbestleşme politikaları yurt dışından uzun vadeli kaynakların ülkeye gelmesini sağlayarak cari açığın sürekli bu kaynaklarla kapatılmaya çalışılması açığın zaman içerisinde daha da artmasına neden olmuştur. (Subaşı, 2010: 28).

Tablo 3.2. 1980-1989 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

YIL	CARİ İŞLEMLER DENGESİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	HİZMETLER DENGESİ	GELİR DENGESİ	CARİ TRANSFERLER
1980	-3.408	-4.603	193	-1.169	2.171
1981	-1.936	-3.864	848	-1.478	2.558
1982	-952	-2.628	897	-1.498	2.277
1983	-1.923	-2.990	794	-1.487	1.760

Tablonun devamı **Tablo 3.2.** 1980-1989 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

1984	-1.439	-2.910	986	-1.503	1.988
1985	-1.013	-2.976	1.600	-1.553	1.916
1986	-1.465	-3.018	1.590	-1.877	1.840
1987	-806	-3.206	2.162	-2.085	2.323
1988	1.596	-1.813	3.833	-2.513	2.089
1989	938	-4.190	4.028	-2.327	3.427

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Tablo 3.2.’ye baktığımızda cari açık uygulanan istikrar programının etkisiyle birlikte 1980’de -3.408 milyon dolar seviyesinde iken 1982 yılına kadar azalmış ve 1982 yılında -952 milyon dolar seviyesine düşmüştür. 1982 yılında yaşanan borç krizinin etkisiyle 1983 yılında dış ticaret açığı büyümüş ve cari açık iki kat artış göstererek -1.923 milyon dolara ulaşmıştır. 1988 ve 1989 yıllarında kamu açıklarının artması, mali piyasalardaki dalgalanma, faiz oranlarındaki artış ve döviz rezervlerindeki azalmanın etkisiyle cari işlemler dengesi bu iki yılda fazla vermiştir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 65-67). 1989 yılında ihracat bir önceki yıla göre aynı seviyesinde iken ithalat artması dış ticaret açığını arttırmıştır. Ancak görünmeyen işlem gelirlerinde sağlanan olumlu gelişmeler cari işlemler dengesinde yine fazla verilmesine katkı sağlamıştır. Görünmeyen işlemlerdeki fazlanın kaynağı ise mevduatlara uygulanan yüksek faizin etkisiyle Türkiye’ye gelen döviz miktarında yaşanan artışlardan kaynaklanmaktadır.

3.6.2. 1990-1999 Dönemi Gelişmeleri ve 1994 Krizi

1990’lı yıllarda artan kamu borçlarını finanse etmek için yabancı sermaye sürekli bir kaynak olarak görülmüştür. Gelen yabancı sermaye ulusal parayı değerlendirerek ithalatı arttırmış ve cari açık sürekli artarak sürdürülemez bir hale gelmesine neden olmuştur. Tüketim harcamalarının artması ve kamu borçlarının finansmanında sermaye girişlerinin kullanılması kamu borç stokunu ve cari açığı sürekli arttırarak Türkiye ekonomisini kırılgan hale getirmiştir. Artan kırılganlık Türkiye’de 1994 ve 2000’li yılların başında krizlerin yaşanmasında etkili olmuştur (Tarı ve Bozkurt, 2006: 2).

1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbest olduğu dönemde ülkeye sermaye girişinde bir artış yaşanmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisini hem kısa vadeli

sermaye hareketlerine bağımlı hale getirmiş hem de dış şoklara yani yabancı sermayenin ülkeden ani çıkmasına karşı daha duyarlı hale getirmiştir. 1990 ve 1991 yıllarındaki Körfez Savaşı nedeniyle Türkiye ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir. 1993 yılında piyasalardaki istikrarsızlık ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların yarattığı ekonomide yaşanan belirsizlik ortamı nedeni ile dış ticaret açığımız artmış ve ele alınan dönem aralığında en yüksek açığın gerçekleştiği yıl olmuştur. Daha sonraki yılda 1994 yılında kriz yaşanmış, krizin etkilerini yok etmek, enflasyonu düşürmek ve ekonomik istikrarı sağlamak için Türkiye 5 Nisan 1994'te ekonomik istikrar kararları almıştır. 5 Nisan 1994 kararlarının alınmasında kamu açıklarının hızla artması, devletin vergi gelirlerinin kamu açıklarını gidermede yetersiz kalması, kamu açıklarının finanse edilmesi için iç ve dış borçlara ihtiyaç duyulması ve döviz rezervlerinin hızlı tüketmesi etkili olmuştur. Alınan kararlara baktığımızda; ₺ % 39 oranında devalüe edilmiş, bir defalık ek vergiler getirilmiş, IMF ile 713 milyon dolarlık stand-by anlaşması yapılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) ve Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü (TEKEL) ürünlerine yüksek oranda vergi uygulanmış, hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan % 5 vergi kaldırılmıştır.

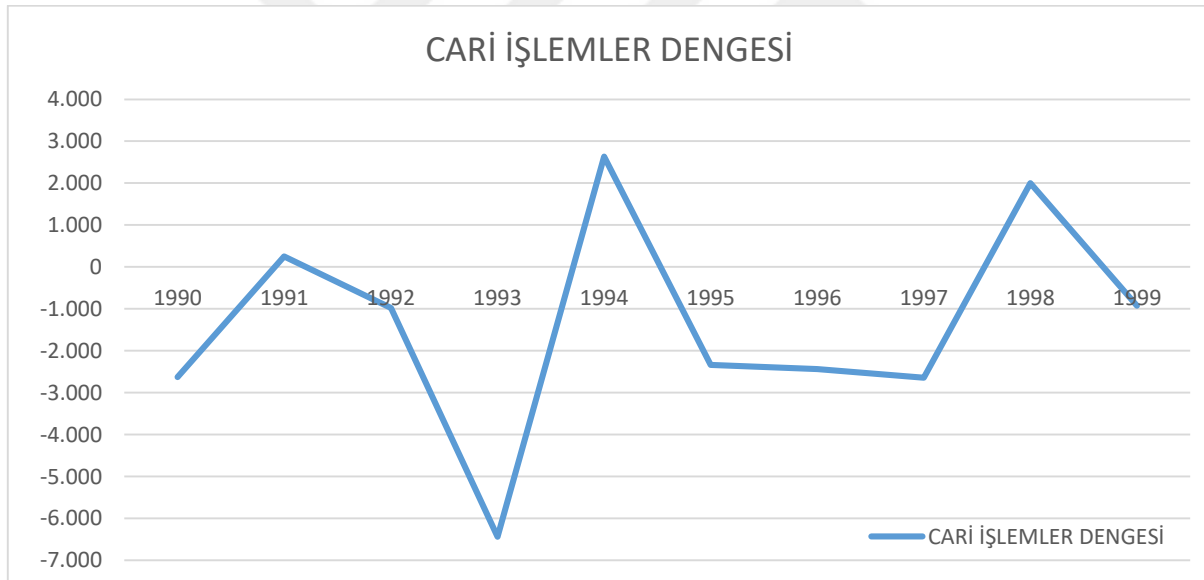
Tablo 3.3. 1990-1999 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

YIL	CARİ İŞLEMLER DENGESİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	HİZMETLER DENGESİ	GELİR DENGESİ	CARİ TRANSFERLER
1990	-2.625	-9.448	4.966	-2.508	4.365
1991	250	-7.290	5.164	-2.663	5.039
1992	-974	-8.076	5.807	-2.625	3.920
1993	-6.433	-14.081	6.740	-2.744	3.652
1994	2.631	-4.167	7.052	-3.264	3.010
1995	-2.339	-13.125	9.620	-3.205	4.398
1996	-2.437	-10.264	6.657	-2.927	4.097
1997	-2.638	-15.048	10.912	-3.013	4.511
1998	2.000	-14.038	13.518	-2.985	5.505
1999	-925	-9.771	7.502	-3.537	4.881

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafımca derlenmiştir.

1994 yılında devalüasyon yapılarak ₺'nin değeri düşürülmüş ve cari işlemler dengesi 1994 yılında 2.631 milyon dolar fazla vermiştir. Ancak devalüasyon sonrası Nisan-Aralık 1994 arası dönemde ₺'nin yeniden değerlenmesi cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye’de yüksek reel faiz politikası uygulanması ve kısa vadeli sermaye girişinin artması nedeniyle ₺ değer kazanmış ve iç talepte meydana gelen artış, ithalatı arttırarak cari işlemler dengesinde açık oluşturmuştur. 1995 yılında Türkiye, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) sürecinin tamamlanması ile Dünya Ticaret örgütüne üye olmuştur. Buradaki amaç uluslararası ticareti serbestleştirmek ve ihracatı hacmini arttırmaktır. İhracata yönelik devlet yardımlarının artması da ihracat hacminde artış yaşanmasına katkı sağlanmıştır. Ancak ithalat hacminde meydana gelen artış cari işlemler dengesinde büyük ölçüde bozulmaya neden olmuş ve cari açık -2.339 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.3. 1990-1999 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafimca derlenmiştir.

1996 yılında Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği (GB) Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre AB ülkelerinden yapılan sanayi malları ithalatındaki korumalar tamamen kaldırılmıştır. GB’nin etkisiyle ihracat ve ithalatın GSMH’ya oranları artmıştır. 1998 yılında daraltıcı maliye ve gelirler politikası uygulanması ile birlikte özel tüketim harcamaları azaltma eğilimi göstermiştir. Ayrıca Rusya’da yaşanan krizin etkisiyle yurt içi talepte yaşanan

daralma ile ülkeden yabancı sermaye çıkışına neden olmuştur. 1996-1999 yılları arasında enerji fiyatlarındaki azalma ise dış açığı olumlu yönde etkileyerek azalmasına katkı sağlamıştır. 1995-1999 dönemi Türkiye ekonomisi için istikrarsız büyümenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çünkü bu dönemde yurt içi talep artışının yaşandığı, tasarruf açığının artmaya devam ettiği, reel üretimde sınırlı bir büyümenin yaşandığı ve dış kaynak ihtiyacında artış yaşandığı bir dönem olmuştur (Şahin, 2002: 239).

1999 yılında yaşanan deprem Türkiye ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönemde ihracat ve ithalattaki azalma dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. 1998 yılında cari fazla veren cari işlemler dengesi 1999'da yaşanan olumsuzluklar neticesinde -925 milyon dolar açık vermiştir (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 82).

3.6.3. 2000-2019 Dönemi Gelişmeleri ve Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2008 Krizi

2000'li yıllarda Türkiye ekonomisi bir yandan sürdürülemez hale gelmiş borçlar ile diğer yandan ülkenin yapısal ve mali sistemdeki sağlıksız yapısından kaynaklı olarak içinden çıkılmaz bir hal aldığı sorunlarla uğraştığı bir dönem olmuştur. Yüksek olan enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyümeyi tekrar sağlayabilmek için 2000 yılı başında Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Programı uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca döviz kurunun günlük açıklanması kur riskini ortadan kaldırarak nominal faiz oranını düşürmüştür (Ataç, 2007: 195).

Türkiye ekonomisinde 2000 yılında cari açığın artması, bankaların varlıklarını menkul kıymetlere yatırması sonucu faizlerin yükselmesi ve döviz açığının artması, kamu bankalarının kısa vadeli para piyasalarından aşırı derecede borçlanması, ₺'ye dayalı likitide sıkışıklığı yaşanması ve yabancı yatırımcıların yurt dışına çıkışının hızlanması gibi nedenlerden dolayı Kasım 2000 de bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Kasım 2000 krizi ilk başlarda likitide krizi olarak başlamış ve faiz oranlarını arttırmıştır. Piyasada oluşan ₺ likitide sıkışıklığı gidermek için bankalar Merkez Bankası'ndan ₺'nin yanında döviz de talep etmeleri reel döviz kurunu arttırarak 2000 yılında cari açığın daha da artmasına yol açmıştır. Döviz kurunu kontrol altına almak yurt içi fiyatları yükseltir iken yabancı malları daha ucuz hale getirmiştir. Bu durum yurt içi talebin ulusal mallardan yabancı mallara kaymasına neden olarak ithalatı arttırmış, ihracatı azaltmış ve dış ticaret açığını arttırmıştır. Kasım 2000 krizi döneminde cari açık %125 artmış dış ticaret dengesi %32, cari işlemler dengesi %3,6 açık gerçekleşmiştir. Mali kesime olan güvensizliğin artması, reel ekonominin zayıf olması, finansal sektörün kırılgan bir yapıya sahip olması ve

Kasım 2000 krizinden kalan ekonomik sorunların hala devam etmesi nedeniyle Türkiye ekonomisi Şubat 2001 yılında yine kriz yaşanmasına neden olmuştur. Bankalar arası para piyasasında gecelik faiz oranı %6200 ve ortalama olarak %4018 seviyelerine ulaşmıştır. Merkez Bankası'nda bulunan döviz rezervi 16 Şubatta 27,9 milyar dolar iken 23 Şubatta 22,5 milyar dolara düşmüş ve bir haftalık bir süreçte 5,6 milyar dolar rezerv kaybı yaşanmıştır. Döviz rezervlerinin hızla tükenmesi nedeniyle dalgalı kur sistemine geçilmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2008: 395). 2001 krizinin ekonomiye etkilerine baktığımızda ithalatta meydana gelen artış ihracatta meydana gelen artıştan daha az oranda gerçekleşmiş ve cari işlemler dengesi fazla vermesine katkı sağlamıştır. Bu durum ise cari işlemler dengesini olumlu yönde etkilemiştir.

Yüksek enflasyonu düşürmek ve ekonomik istikrarsızlık sorunu çözmek için 2000 yılında uygulanan Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Programı istenilen başarıya ulaşamayınca 2001 krizinden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır. Enflasyonu düşürmek için kur dalgalanmaya bırakılması dolar kurunun seviyesini yükseltmiştir. Para ve döviz piyasasında istikrar kazanmak için daraltıcı maliye ve para politikaları uygulanarak yurt içi talep kontrol altına alınmış, enflasyon düşürülmüş ve ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca ₺'den altı sıfır (0) atılması ile paraya duyulan güven ve istikrarda artış yaşanmış, IMF'den destek alınmış, yabancı sermayedeki artış ve özelleştirme ile ₺'nin aşırı değerlenmesi sonucunda enflasyon azaltılmıştır. Program aynı zamanda uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırmayı hedeflemiş ancak belirlenen bu hedefe ulaşamamıştır (Aydoğan ve Öztürkler, 2006: 89). Çünkü hem ihracat hem de ithalat hacminde artış yaşanmış olmakla birlikte ithalat hacminde meydana gelen artış ihracat hacmindeki artıştan daha büyük oranda gerçekleşmiştir. Bu durumda dış ticaret dengesinde ve cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Uygulanan istikrar programı sonucunda 2002 ve 2004 yıllarında enflasyon oranında hızlı bir düşüş yaşanmış iken 2005 yılında enflasyonun düşme hızı yavaşlamış ve 2006 yılında enflasyon tekrar yükselmeye başlamıştır. 2002-2005 yılları arasında uygulanan para politikası altında örtük enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmakta iken 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir. Bu geçiş ile 2006 yılında para ve maliye politikası ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası uygulanmış ve borçlanmanın en az risk ve maliyetle yapılması amaçlanmıştır (TOBB, 2007: 9-15). 2002-2005 yıllarındaki cari açık yaşanmasına rağmen bu açık kritik eşik durumundaki %5'in altında gerçekleşmiştir.

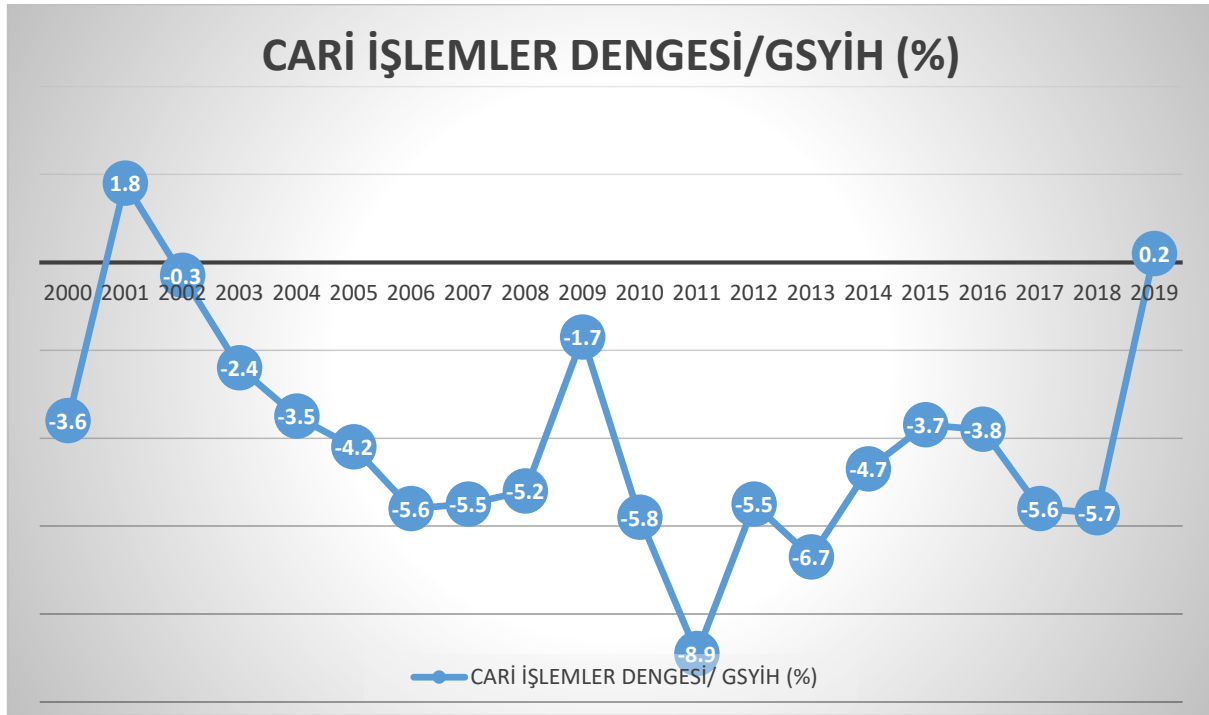
Tablo 3.4. 2000-2019 Döneminde Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

YIL	CARİ İŞLEMLER DENGESİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	HİZMETLER DENGESİ	GELİR DENGESİ	CARİ TRANSFERLER
2000	-9.920	-21.959	11.277	-4.002	4.764
2001	3.760	-3.282	9.055	-5.000	2.987
2002	-626	-6.404	7.899	-4.554	2.433
2003	-7.554	-13.411	10.394	-5.557	1.020
2004	-14.198	-22.438	12.732	-5.609	1.117
2005	-20.980	-32.936	15.872	-5.370	1.454
2006	-31.161	-40.894	13.904	-5.985	1.814
2007	-36.946	-46.831	14.092	-6.278	2.071
2008	-39.425	-52.917	18.908	-7.602	2.186
2009	-11.360	-24.762	18.726	-7.657	2.333
2010	-44.620	-56.325	16.745	-6.515	1.475
2011	-74.402	-89.160	20.288	-7.249	1.719
2012	-47.960	-65.367	22.544	-6.588	1.451
2013	-55.858	-81.885	33.370	-8.620	1.277
2014	-38.848	-66.572	34.409	-8.205	1.520
2015	-27.314	-49.009	29.988	-9.684	1.391
2016	-26.849	-39.923	20.523	-9.180	1.731
2017	-40.584	-58.575	26.333	-11.092	2.750
2018	-20.745	-40.767	31.093	-11.925	854
2019	8.691	-16.642	36.881	-12.522	974

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafımca derlenmiştir.

Cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, cari açıkların sürdürülebilirliklerini göstermektedir. Lawson doktrini ve Razin terorisine göre 3 dönem üst üste

%5'in üzerinde gerçekleşmesi cari açığın sürdürülemez seviyede olduğunu göstermektedir ve bu durum ekonomiyi krize götürecektir. 2006, 2007 ve 2008 yılları cari açıklarının sürdürülebilirlik kriterine baktığımızda sırasıyla %5,6, %5,5 ve %5,2 seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum ABD kaynaklı küresel krizde Türkiye ekonomisinin de krize girmesine neden olmuş ve reel ekonomide büyük bir daralma yaşanmıştır.

Şekil 3.4. 2000-2019 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi/GSYİH Oranı (%)

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafımda derlenmiştir.

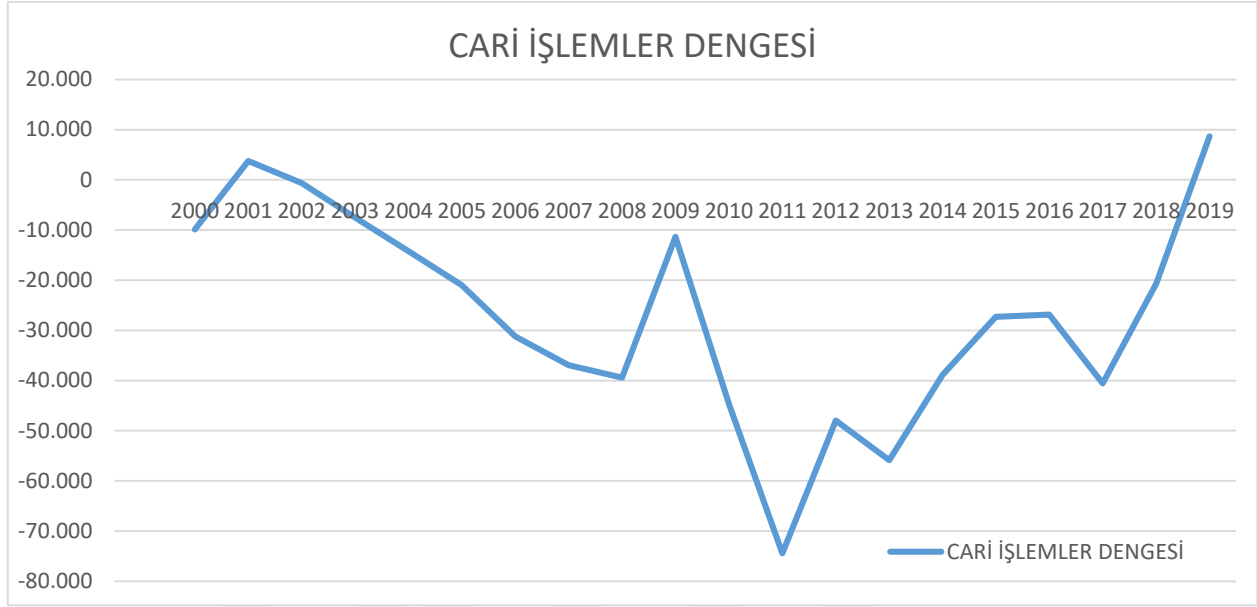
İstihdamı artışı sağlamak, rekabet gücünü arttırmak, kamu hizmetlerinde kalite ve verimliliği arttırmak için 2007 yılında 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya koyulmuştur. Ancak 2008 yılında ABD kaynaklı küresel bir kriz olan Mortgage krizi tüm dünyaya yayılmış ve Türkiye ekonomisi de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. 2008 yılında yaşanan krizin etkisi ile Türkiye ekonomisinde büyüme düşüş yaşanmış olsa da büyüme oranı pozitif kalmaya devam etmiştir. 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi 2009 yılında hissedilmeye başlanmıştır. Krizin etkisi ile büyüme oranları üzerindeki azalış devam etmiş ve 2009 yılında ekonomik büyüme %4,7 oranında azalış gerçekleşerek önemli bir daralma yaşanmıştır.

2008 küresel krizin Türkiye ekonomisine olan etkileri;

- 2008 yılında ekonomik büyümede büyük bir düşüş, 2009 yılında ekonomik büyümede büyük ölçüde bir daralma meydana getirmiştir.
- Döviz kuru yükselmiş ve ₺ değer kaybına uğramıştır.
- Yurt içi toplam talep düzeyi azalmıştır.
- Ülkeye yabancı sermaye girişi azalmıştır.
- İşsizlik oranı artmıştır.
- Sanayi sektöründe kapasite kullanım oranı düşmüştür.
- Bankaların takipteki kredileri sayıları artmış ve şüpheli alacaklarının tahsili zorlaşmıştır.

Türkiye ekonomisi krizin etkilerini tam olarak 2010 yılında atlatabildiğini söyleyebiliriz. Çünkü 2010 yılında ekonomik büyüme tekrar artış göstererek %9,2 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca yine bu dönemde cari açık oranında da büyük bir artış yaşanmış ve cari açık oranı %5,8 oranında gerçekleşmiş olup bu oran, cari açığın sürdürülebilirlik kriteri olan %5'in üzerinde gerçekleşmiştir.

2008 küresel krizin etkileri Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde 2011 yılı sonlarında talepteki büyük daralma ile kendini göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin AB ile ihracatını azalmasına neden olduğundan cari açığının artmasına sebep olmuştur. 2011 yılında cari açık %8,9 oranında gerçekleşerek en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Cari açığın bu kadar artmasının nedeni AB ülkelerindeki talep daralması olduğu kadar yurt içindeki parasal genişleme ve yurt içi talepteki artışın ithalatı arttırmasından kaynaklanmaktadır. TCMB zorunlu karşılık oranını arttırması ve BDDK kredi kartı kullanımına sınırlamalar getirerek ile ithalat artışını azaltmayı amaçlamışlardır. Alınan bu önlemler neticesinde cari açık büyük oranda azalmış ve 2012 yılında %5,5 oranında azalış gerçekleşmiştir. 2012 yılında cari açığın azalmasında ihracatın ithalatı karşılama oranı %56'dan %64,50'e yükselmesi de önemli bir rol oynamıştır. 2012 yılında cari açık oranı bir önceki yıla göre ne kadar azalsa da kritik eşik durumundaki %5'in üzerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 3.5. 2000-2019 Yılları Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

Kaynakça: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayınlanan ödemeler dengesi verilerinden tarafimca derlenmiştir.

2013 yılında Avrupa Birliği’nde yaşanan borç krizi ihracatı azaltır iken yurt içi talepteki artış ithalatı arttırarak dış ticaret dengesini olumsuz etkilemiş ve cari açığı arttırmıştır. 2013’te cari açık oranı %-6,7 oranında gerçekleşmiş ve bu oran kritik eşik olan %5’in üzerinde kalmıştır. 2014 ve 2015 yılında faiz oranları ve petrol fiyatlarındaki azalış eğilimi enerji ithalatımızın ucuzlayarak dış ticaret açığını azaltmasına ve dolayısıyla cari açığın azalması üzerinde etkili olmuştur. 2014’te cari açık %-4,7 oranında gerçekleşerek kritik eşik olan %5’in altına düşmüştür. 2015 yılında ise cari açık oranı %-3,7 oranında gerçekleşmiş olup kritik eşik olan %5’in altında kalmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ekonomik büyüme oranlarındaki azalma, dolar kurunda meydana gelen artış ve TCMB faizleri düşürücü politikalar izlemesi sonucu ihracat ve ithalat hacimlerinde küçük azalışlar gerçekleşmiş ve cari açık oranı %-3,8 ile hemen hemen bir önceki yılda gerçekleşen seviyede kalmıştır. 2017 yılında ithalat hacminde meydana gelen artış ihracat hacminde meydana gelen artıştan daha fazla gerçekleşmiş olduğundan dış ticaret dengesi olumsuz etkilenmiştir. 2017’de cari açık oranı %-5,6 olarak gerçekleşmiş ve bu oran kritik eşik olan %5’in üzerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında Ağustos ayındaki kur saldırısından sonra Eylül ayında açıklanan Yeni Ekonomi Programı ile Türkiye bütçe açığı, enflasyon ve cari açıda hedeflenenden daha iyi sonuç elde etmiştir. Bu dönemde ihracat hacminde artış yaşanır iken

ithalat hacmi azalmış ve bu durum dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilenmiştir. 2018’de cari açık %-3,3 oranında gerçekleşerek kritik eşik olan %5’in altında kalmıştır. Türkiye’nin cari işlemler hesabı 2019 yılında 2001-2019 yılları arasındaki süreçte ilk kez ve en yüksek düzeyde cari fazla vermiştir. 2019’da cari fazla verilmesinde ithalat hacmindeki %9,1 daralma, ihracat hacminin %2,1 artması, turizm gelirlerinin %17 artması ve petrol fiyatlarının mevcut seviyesi koruması etkili olmuştur. 2019 yılında ise cari açık oranı %0,2 olarak gerçekleşmiştir.

Görülmektedir ki Türkiye ekonomisi büyümediği 2001, 2009 ve 2019 yıllarında cari fazla verdiği görülmektedir. Ekonomi büyüdüğü zaman ithalata bağımlılıktan dolayı cari açık artmakta ekonomi küçüldükçe cari açık azalmaktadır. Bu yüzden Türkiye ekonomisinde cari açığı azaltmak için uygulanacak ekonomi politikalarında ithalat bağımlılığı azaltacak politikalar tercih edilmelidir.

3.7. Cari Açığın Kredi Hacmi Üzerine Etkileri

Türkiye 1980’li yıllarda liberal ekonomik sisteme geçilmesi ve bu sistemin 1990’lı yıllarda hız kazanması sonucu sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle dış ticaret hacmi genişlemiştir. Ayrıca sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu yabancı sermaye girişlerinin artması toplam talebi artırarak cari açığın oluşumuna neden olmuştur (Erden ve Çağatay, 2011: 51).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde cari açık ülkelerin önemli makroekonomik bir sorunu olmaktadır. Çünkü bu ülkeler cari açık sorununu ekonomik krizin göstergesi olarak gördüğünden oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de gerçekleşen cari açık verileri ile kredi hacmi verilerine baktığımızda ikili arasında doğru orantılı bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Yani ekonomide krizin yaşandığı dönemlerde cari işlemler hesabında açık azalır iken kredi hacminde de azalma yaşanmıştır. Ekonomide belirsizliğin azaldığı, olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde ise cari işlemler hesabında açık artar iken kredi hacminde de artış yaşanmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1980-2019 yılları arasında cari işlemler hesabına baktığımızda 1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001, 2019 yıllarında olmak üzere 40 yıllık süreçte sadece 7 kez cari fazla vermiş diğer yıllarda cari açık verdiği görülmektedir. Buradan çıkarılan sonuç Türkiye ekonomisinde uzun zamandır yaşanmakta olan cari açık sorunu kronik bir hale gelmiştir (Köroğlu, 2018: 177).

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde artan cari işlemler açığının nedeni aşırı tüketim harcamaları ve bu harcamalara neden olarak da kredi kartları ile tüketici kredileri olduğu düşünülmektedir. Düzenleyici otoriteler, kredi kartları ile tüketici kredilerine sınırlamalar getirilerek cari açığın düşürülebileceğini ve aynı zamanda kredi hacmini daraltarak tasarrufların artırılması yoluyla cari açığın kapatılabileceğini inanmaktadır (Saçık ve Karaçayır: 2014: 7).

4. CARİ AÇIK VE TÜKETİCİ KREDİLERİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde ilk olarak hanehalkının borçluluğunu oluşturan tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiye yönelik Türkiye’deki ve diğer ülke/ülke gruplarındaki daha önce yapılmış teorik ve ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye ekonomisine ait 2004:Q4-2020:Q1 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak hanehalkı borçluluğunu oluşturan tüketici kredileri ve tüketici kredilerini oluşturan ihtiyaç kredisi, taşıt kredisi, konut kredisi, bireysel kredi kartları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir.

4.1.Tüketici Kredileri–Cari Açık Arasındaki İlişkiye Yönelik Teorik ve Ampirik Literatür Araştırması

Bitzis vd. (2008), yaptıkları çalışmada Yunanistan ekonomisinde cari işlemler dengesini etkileyen faktörleri araştırmak için 1995:Q1-2006:Q4 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda uzun dönemde cari açığı arttıran asıl faktörün, finansal serbestleşme ve kredi büyümesi olduğu, kısa dönemde ise petrol ve navlun fiyatları olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Telatar (2011), Türkiye ekonomisini incelediği çalışmasında 2003:Q1-2010:Q4 çeyrek dönemini kapsayan üçer aylık verileri kullanarak Granger Nedensellik Testi ile krediler ve cari açık arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmasının sonucunda toplam kredilerden cari açığa doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ancak tüketici kredilerinden cari açığa doğru pozitif bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Çalışmanın önemli tavsiyeleri munzam karşılık oranının krediler açısından selektif bir yaklaşım ile uygulanması, iç ve dış dengenin sağlanmasına katkı sağlayabileceği ve tüketici kredilerinin azaltılması gerektiğidir.

Togan ve Berument (2011), yaptıkları çalışmada sermaye hareketleri, krediler ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi, 1993:Q1-2010:Q4 dönemi verilerini kullanarak, VAR (Vektör Autoregressive) Modeli ile analiz etmişlerdir. Sermaye girişlerinin Cari İşlemler Dengesi/GSYİH oranını arttırdığı ancak reel kredilerdeki artışın Cari İşlemler Dengesi/GSYİH oranına etkisinin son derece sınırlı olduğuna ulaşmışlardır. 2010 yılında Cari İşlemler Dengesi/GSYİH’nın artmasındaki en önemli etkenin sermaye hareketleri olduğunu tespit etmişlerdir.

Mangır ve Erdoğan (2012), çalışmada Türkiye ekonomisine ait 2003:Q1-2011:Q4 dönemine ait aylık cari işlemler dengesi, tüfe bazlı reel döviz kuru ve toplam kredi hacmi verileri kullanılarak Granger Nedensellik Testi ve VAR Modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda sadece reel döviz kuru ile toplam krediler arasında tek taraflı nedensellik ilişkisinin var olduğu, cari işlemler dengesinin en önemli belirleyicisinin toplam krediler olduğu ve reel döviz kurunun cari işlemler üzerinde etkisinin sınırlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Akbaş vd. (2013), yaptıkları çalışmada G7 ülkelerinin cari açık, GSYİH, doğrudan yabancı yatırımlar ve toplam G7 kredileri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için 1990-2011 dönemine ait verileri kullanarak Panel Veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda cari açık ve toplam krediler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu, doğrudan yabancı yatırımlardan cari açığa ve toplam kredilere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşmışlardır.

Ganioğlu (2013), yaptığı çalışmada 24 gelişmiş, 26 gelişmekte olan toplamda 50 ülkeyi kapsayan, 1970-2008 dönemi verilerini kullanarak Panel Logit Hesaplama Tekniği ile kredi genişlemesinin ve cari açığın, finansal krizlere sebep olma olasılığını araştırmıştır. Yapılan analizden elde edilen sonuçlara göre cari işlemler açığı ve kredi genişlemesi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz olasılığını arttırdığını tespit etmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki kredi genişlemelerinin ve gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler açığının finansal kriz olasılığını daha çok arttırdığı tespit etmiştir.

Göçer, vd. (2013), yaptıkları çalışmada 1992:Q1-2012:Q3 çeyrek dönemini kapsayan seriler kullanarak Carrion-i Silvestre (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ve Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eş bütünleşme yöntemini kullanarak Türkiye'deki yurt içi kredi hacmi ve cari açık arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda kredi hacmi artışı ile cari işlemler açığı arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğuna ulaşmışlardır.

Aizenman ve Jinjara (2014), yaptıkları çalışmada 2008-2009 finansal krizi öncesi ve sonrası gayrimenkul değer artışı, kredi büyümesi ve cari açık arasındaki ilişki belirlemek için 36 ülkenin 2005:Q1-2012:Q4 dönemine ait üçer aylık verilerini kullanarak Panel Veri yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda gayrimenkul değer artışı, cari açık ve kredi genişlemesi arasında güçlü bir ilişkinin var olduğuna ulaşmışlardır.

Ağazade (2014), çalışmasında 2003:Q2–2014:Q3 dönemine ait aylık verileri kullanarak toplam tüketici kredileri ve bireysel kredi kartı harcamaları ile dış ticaret dengesi, ithalat, tüketim malları ithalatı ve dayanıklı tüketim malları ithalatı arasındaki ilişkiler doğrusal dışı koentegrasyon yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda uzun dönemde tüketici kredileri ve bireysel kredi kartı harcamaları ile dış ticaret dengesi, ithalat, tüketim malları ithalatı ve dayanıklı tüketim malları ithalatı arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Elde edilen bu sonuç göz önüne alınarak tüketici kredileri ve bireysel kredi kartı harcamalarını azaltmaya yönelik sınırlamalar Türkiye'nin cari açık sorununa çözüm olamayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Gacener Atış ve Saygılı (2014), çalışmada Türkiye ekonomisinde 2001 yılından sonra önemli bir sorun haline gelen cari açık ile kredi hacmindeki artışın arasındaki ilişkiyi belirlemek için 1998:Q1-2013:Q1 dönemi üç aylık verileri kullanılarak Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Var Analizi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda kredi hacminde meydana gelen artışların cari açığı arttırdığı ancak bu etkinin sınırlı olduğu tespit etmişlerdir.

Sandalcılar ve Altınar (2014), çalışmasında Türkiye'de bankacılık sektörü tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 2003:Q1-2013:Q2 dönemi serilerini kullanarak analiz etmişlerdir. İlk önce serilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testleriyle incelenmiş ve serilerin durağanlığı tespit etmişlerdir. Daha sonra durağan seriler Granger Nedensellik Testine tabi tutulmuş ve şu sonuçlar elde etmişlerdir. Türkiye'de bankacılık sektörü toplam kredileri, toplam tüketici kredileri ve tüketici kredilerini oluşturan konut kredilerinde meydana gelen artışların cari işlemler açığını arttırdığı yani aralarında nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit etmişlerdir. Ancak tüketici kredilerini oluşturan ihtiyaç, taşıt ve diğer tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Tiryaki (2014), çalışmasında Türkiye ekonomisinin 1999-2014 dönemine ait bireysel (tüketici) ve diğer kredilerin, GSYH ve cari işlemler dengesi ile arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ve VAR Modeli ile analiz etmiştir. Yaptığı analiz sonucunda bireysel (tüketici) kredileri ile GSYH büyümesi arasında pozitif bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca tüketici kredilerinin cari açık üzerinde güçlü bir negatif nedensellik etkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi olan cari açık

sorununun çözümü için başta tüketici kredileri olmak üzere diğer kredilerinde kısıtlanması gerektiğini tavsiye etmektedir.

Yapar Saçık ve Karaçayır (2014), yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisi için tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi, 2004:Q3-2013:Q3 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme Testi (VECM) ve bu teste bağlı Granger Nedensellik Testiyle araştırmışlardır. Yapılan Johansen Eşbütünleşme Testine göre uzun dönemde Türkiye’de tüketici kredilerinde meydana gelen artışların cari açığı arttırdığı, VECM ve Granger Nedensellik Testine göre hem kısa hem de uzun dönemde tüketici kredileri ile cari işlemler açığı arasında çift taraflı nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit etmişlerdir.

Alioğulları, vd. (2015), yaptıkları çalışmada Türkiye’de tüketici ve ticari kredi büyümeleri ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi, 2003:Q2-2015:Q2 dönemi verilerini kullanarak VAR Modeli ve Regresyon Analizi ile test etmişlerdir. Regresyon Analizi sonucunda, tüketici kredisi büyümesinin cari işlemler dengesini istatistiki olarak anlamlı ve olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılır iken ticari kredi büyümesinin cari işlemler dengesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kılıç (2015), çalışmasında Türkiye’de tüketici kredileri ve tüketici kredilerini oluşturan konut kredileri, taşıt kredileri, ihtiyaç kredileri, bireysel kredi kartları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi test etmek için 2004:Q4-2014:Q3 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak, Engle-Granger Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi ile analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de tüketici kredileri, konut kredileri, taşıt kredileri, ihtiyaç kredileri ve bireysel kredi kartları ile cari açık arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit etmiştir. Granger Nedensellik Testine göre toplam tüketici kredileri, konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinden cari açığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ancak bireysel kredi kartlarından cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığını tespit etmiştir.

Akçayır ve Albeni (2016), çalışmasında Türkiye’de yurtiçi toplam kredi hacmi artışının cari açığın artışı üzerindeki etkisinin belirlemek için 1992:Q1-2014:Q3 dönemine ait üçer aylık kredi hacminin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’ya oranı ve cari açığın GSYH’ya oranı kullanmışlardır. Seriler arası nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) ve Dolado-Lütkepohl (1996), eşbütünleşme ise Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi Yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Seriler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi için sınır testi yaklaşımına dayalı

ARDL (Autoregressive Distrubed Lag) Yöntemi kullanmışlardır. Analiz sonucunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu ve çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yurtiçi toplam kredi hacmindeki artışın cari açığı beklenen düzeyden daha az arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Dücan vd. (2016), çalışmada 2008 küresel finansal kriz sonrası dönemde, Türkiye’de tüketici kredilerinde meydana gelen artışların cari açık üzerindeki etkisini araştırmak için 2009:Q1-2015:Q4 dönemi aylık verilerini kullanarak VAR Modeli ile analiz etmişlerdir. Değişkenler arasındaki nedenselliği araştırmak için Granger Nedensellik Testi, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yapmışlardır. Analiz sonucunda tüketici kredilerinin cari açıktaki artışa etkisinin pozitif olduğunu tespit etmişlerdir. Granger Nedensellik Testine göre tüketici kredilerinden cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu, yapılan etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması ile Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçları güçlendirmişlerdir.

Karahan ve Çağlarırnak Uslu (2016), yaptıkları çalışmada Türkiye’deki mevduat bankalarının özel sektöre kullandığı krediler ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi, 2005:Q1-2015:Q3 dönemi verilerini kullanarak, Sınır Testi Yaklaşımı, ADRL (Autoregressive Distribution Lag) ve Kalman Filtresi Modeli ile araştırmışlardır. Yapılan Sınır Testi Yaklaşımı, kredi hacmi ile cari işlemler açığı arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu tespit etmişlerdir. ADRL Modeline göre kredi hacminin cari işlemler açığını kısa ve uzun dönemde de pozitif ve istatiksel olarak anlamlı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Uygulanan Kalman Filtresi Modeli, kredi hacminin cari işlemler açığı üzerindeki etkisinin küresel finans krizi döneminde azaldığını tespit etmişlerdir.

Güneş ve Yıldırım (2017), çalışmasında Türkiye’deki kredi genişlemesinin taşıt ve kurumsal kredi olarak ayrımı yapmışlar ve her bir kredi genişlemesinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisini belirlemek için 2005:Q4-2016:Q4 dönemine ait üçer aylık, taşıt kredilerinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, kurumsal kredilerin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ve cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı kullanılarak Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda taşıt kredileri ile kurumsal kredilerdeki genişlemenin cari açığı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Polat (2019), çalışmasında Türkiye’de yurt içi kredi hacmindeki genişleme ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi, 1992:Q1-2017:Q4 dönemine ait üçer aylık verileri kullanılarak yapısal kırılmalı zaman serisi ile analiz etmiştir. Seriler arasındaki eşbütünleşme Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi ile test edilmiş ve serilerin eşbütünleşme içinde oldukları, uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi ADRL (Autoregressive Distribution Lag) Yöntemi ile araştırmıştır. Analiz sonucunda yurt içi kredi hacmindeki %1’lik artışın, cari işlemler açığının milli gelire oranını %0.02; sanayi üretim endeksi artış oranındaki %1’lik artışın cari işlemler açığını %1.02 artırdığı sonucuna ulaşmıştır.

4.2 Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisinin Ekonometrik Analizi

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde; toplam tüketici kredileri ve tüketici kredilerini oluşturan ihtiyaç kredisi, taşıt kredisi, konut kredisi ve bireysel kredi kartları ile cari açık arasındaki ilişkiler ampirik olarak incelenmektedir. Bu amaçla önce değişkenlerin zaman serisi özellikleri birim kök testleri yardımıyla araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler, ARDL Modeli Sınır Testi Yaklaşımı ile tahmin edilmiştir.

4.2.1. Veri Seti

Çalışmada Türkiye ekonomisine ait 2004:Q4-2020:Q1 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanılarak cari açık ile tüketici kredileri ve bunun alt bileşenleri olan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Analizde kullanılan değişkenlerden cari açık (CA) değişkenine ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden (EVDS), toplam tüketici kredileri (TTK), ihtiyaç kredisi (IK), konut kredisi (KK), taşıt kredisi (TK) ve bireysel kredi kartları (BKK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yayınlanan bankacılık sektörü verilerinden elde edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler ve tanımları Tablo 4.1.’de yer almaktadır.

Tablo 4.1. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
CA	Cari Açık (Milyon ABD Doları)	TCMB(EVDS)
TTK	Toplam Tüketici Kredileri (Milyon ABD Doları)	BDDK
IK	İhtiyaç Kredileri (Milyon ABD Doları)	BDDK
KK	Konut Kredileri (Milyon ABD Doları)	BDDK
TK	Taşıt Kredileri (Milyon ABD Doları)	BDDK
BKK	Bireysel Kredi Kartları (Milyon ABD Doları)	BDDK

Çalışmada krediler ile cari açık ilişkisi iki farklı eşitlik yardımıyla incelenmiştir. Eşitliklerin ilki, tüketici kredilerinin alt bileşenlerini oluşturan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartlarının cari açık ilişkisini (eşitlik (1)); ikinci eşitlik (eşitlik (2)) ise toplam tüketici kredilerinin cari açık ilişkisini analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. (1) ve (2) nolu eşitlikler aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

$$CA_t = \beta_0 + \beta_1 IK_t + \beta_2 KK_t + \beta_3 TK_t + \beta_4 BKK_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 TTK_t + u_t \quad (2)$$

Eşitliklerde yer alan β_0 ve α_0 , modellerin sabit terimlerini, $\beta_1 \dots \beta_4$ birinci modelin kısmi eğim katsayılarını, α_1 ikinci modelin eğim katsayısını, ε_t ve u_t ise sırasıyla birinci ve ikinci modelin hata terimlerini ifade etmektedir. Kurulan ampirik modeller Kılıç (2015)'in çalışmasında esinlenerek oluşturulmuştur.

4.2.2.Yöntem

Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Zaman serisini özelliği serinin geçmişi hakkında bilgiler vererek serinin gelecekteki seyri hakkında varsayımlarda bulunmamıza yardımcı olmaktadır (Işığışık, 1994: 44-45).

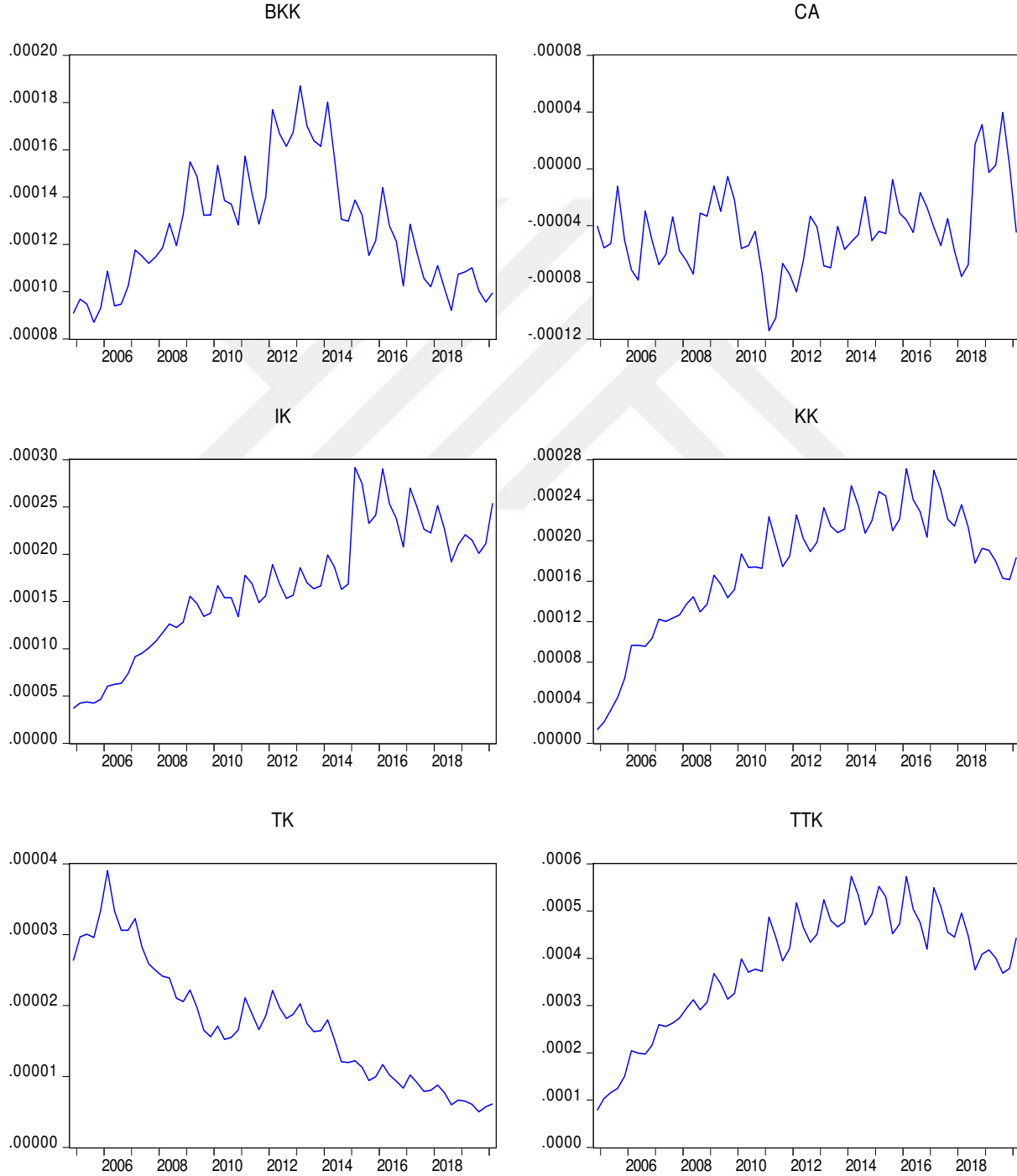
Bir zaman serisi mevsimsel bileşen, trend bileşen, çevrimsel (cyclical) bileşen ve düzensiz bileşen olmak üzere dört ayrı bileşenden meydana gelmektedir. Ekonometrik analizlerde daha gerçekçi sonuçlara ulaşılması amacıyla, aylık ve üçer aylık zaman serilerinin en önemli bileşenlerinden birisi olan mevsimsel değişimlerin belirlenmesi ve bu serilerin mevsimsellikten

arındırılması son derece önemlidir. Ekonometrik zaman serilerini mevsimsel özelliklerden arındırmak için X11, Census X12, Moving Average, Tramo-Seats vb. birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Çalışmada Tramo-Seats yöntemi kullanılmıştır. İki kısımdan oluşan bu yöntemde, Tramo ile zaman serileri iki farklı şekilde AR (1) ve AR (1,1) olarak modellenerek mevsimsel farklılık seviyeleri tespit edilmekte iken, Seats ile çevrimsel ve mevsimsel düzeltme yapılmıştır.

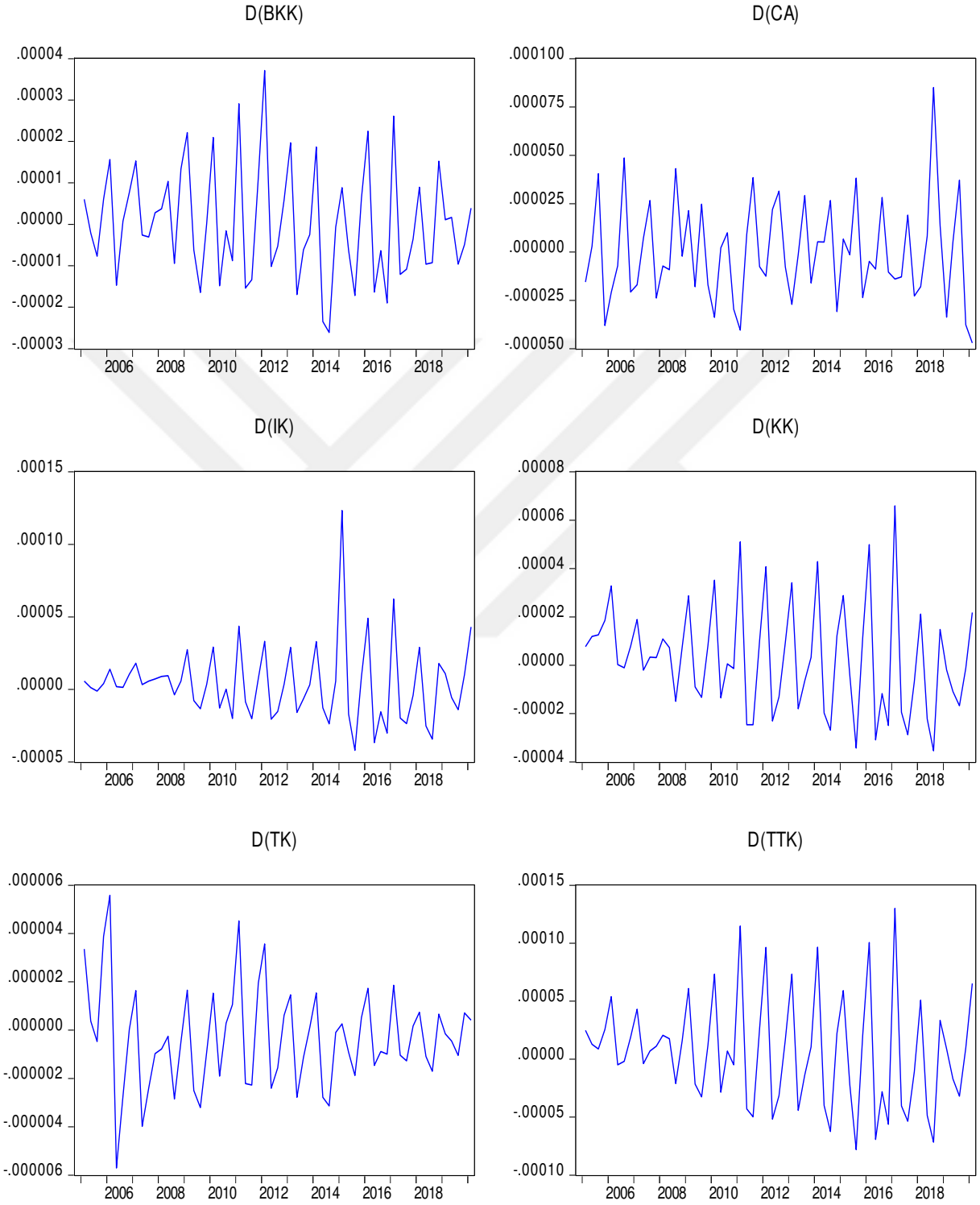
Analizde kullanılan seriler ilk önce Tramo-Seats yöntemi mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Arkasından her bir serinin durağan olup olmadığını yani serinin birim kök içerip içermediği saptanmıştır. Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olabilmesi için serilerin birim kök içermemesi yani durağan olması gerekmektedir. Birim kök içermeyen seriler durağan bir seri olarak kabul edilmektedir. Serilerin birim kök içermesi durağan olmamalarına neden olmakta ve durağan olmayan seriler arasında yüksek R^2 ve sahte regresyon (spurious regressions) problemi ortaya çıkabilmektedir. Sahte regresyonun ortaya çıkması durumunda regresyon analizinde elde edilen bulgular gerçek ilişkiyi yansıtmayacak ve kurulan regresyon denklemleri herhangi bir anlam ifade etmeyecektir (Gujarati, 1999: 726). Bu nedenden dolayı regresyon analizinden elde edilen sonuçların gerçeği yansıtması için öncelikle serilerin birim kök içerip içermediğinin araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada serilerin durağanlık analizi Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski – Phillips – Schmidt – Shin (KPSS) birim kök testleriyle incelenmiştir.

Serilerin bütünleşme dereceleri belirlendikten sonra, değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için 2001 yılında Mohammad Hashem Pesaran ve Yongcheol Shin tarafından geliştirilen ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) Modeli kapsamındaki Sınır Testi Yaklaşımı (gecikmesi dağıtılmış otoregresif sınır testi) kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılmasının temel nedeni ve avantajı, değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine sahip olması, yani $I(0)$ ve $I(1)$ olmalarıdır (Gülmez, 2015: 145; Doğru, 2014: 23). ARDL Modelinin bir başka avantajı kısıtlanmamış hata düzeltme modelini kullandığı için, diğer eş bütünleşme testleriyle kıyaslandığında Engle-Granger ve Johansen Testlerine göre daha iyi ve güvenilir sonuçlar vermektedir. Ayrıca ARDL Modeli az sayıda gözlem içeren serilerle dahi çalışıldığı zaman diğer eşbütünleşme testlerinden daha güvenilir sonuçlar elde edilmektedir.

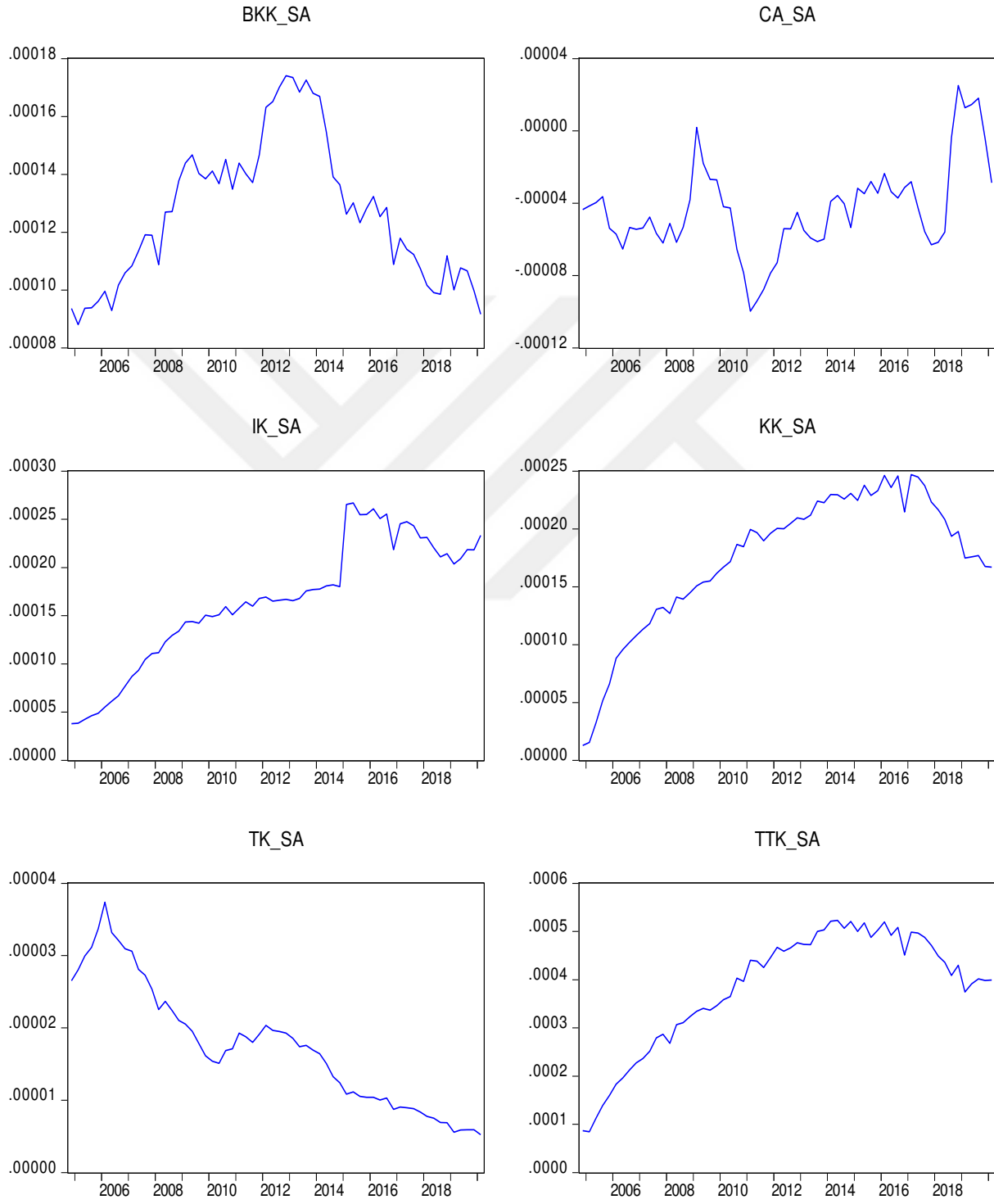
Aşağıda modelde kullanılacak serilerin düzey durumuna ait grafikleri Şekil 4.1.'de, birinci farkı alındıktan sonraki grafikleri Şekil 4.2.'de, mevsimsel düzeltme yapıldıktan sonraki grafikleri Şekil 4.3.'te, mevsimsel düzeltme ve birinci farkı alındıktan sonraki grafikleri Şekil 4.4.'de gösterilmiştir.

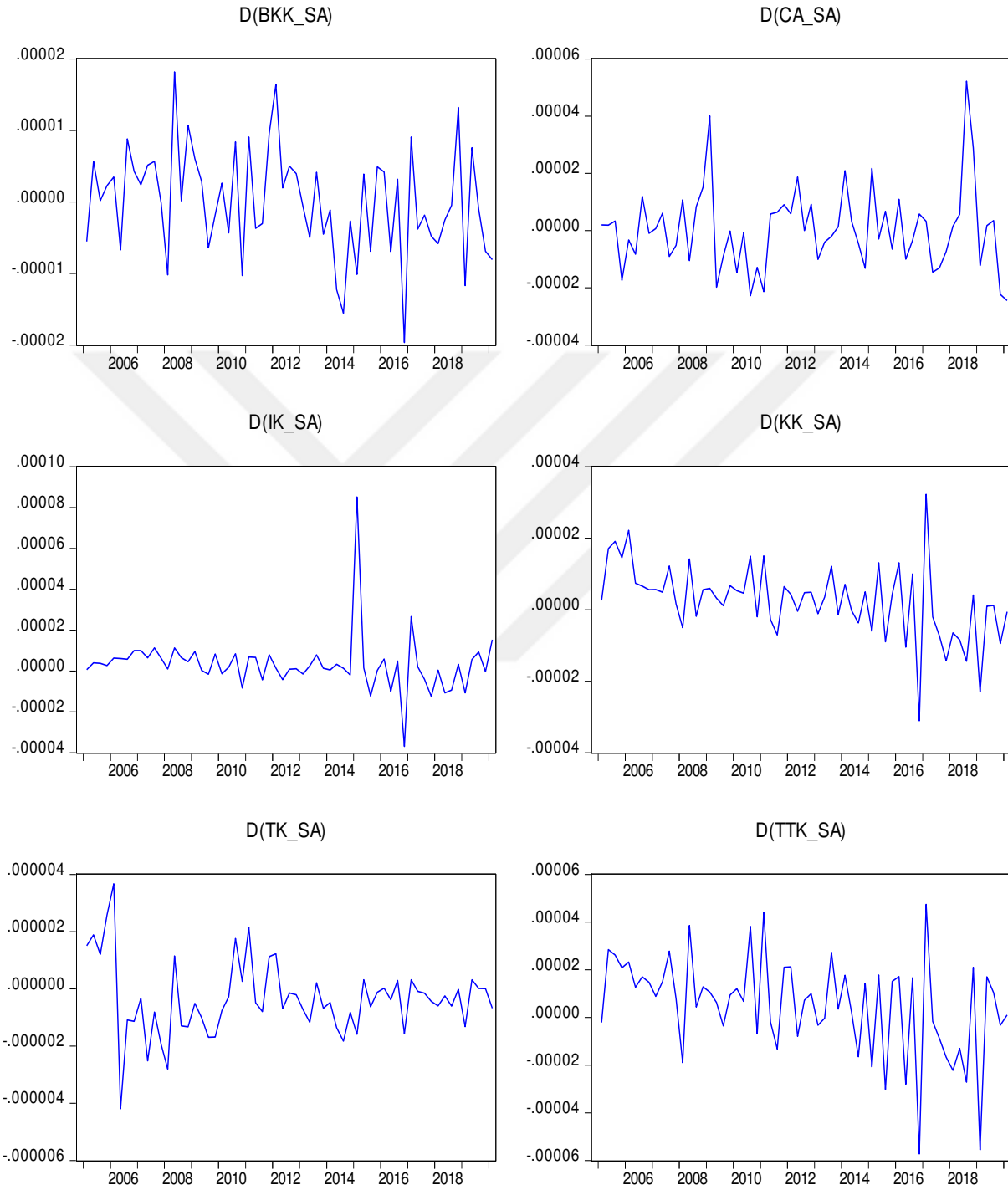
Şekil 4.1. Serilerin Düzey Grafikleri

Şekil 4.2. Serilerin Birinci Farkı Alındıktan Sonraki Grafikleri

Şekil 4.3 Serilerin Mevsimsel Düzeltme Yapıldıktan Sonraki Grafikleri

Şekil 4.4 Serilerin Mevsimsel Düzeltme Ve Birinci Fakları Alındıktan Sonraki Grafikleri

Şekil 4.1.'i incelediğimizde analizde kullanılan serilerin düzey değerlerinde mevsimsellik içerdikleri görülmektedir. Bu nedenle serilerimiz Tramo-Seats Yöntemi ile mevsimsellik

etkilerinden arındırılmıştır. Mevsimsel etkilerden arındırılmış serilerin birinci farkları alındıktan sonraki grafikleri Şekil 4.4.'de gösterilmiştir. Aşağıdaki Tablo 4.2.'de serilere ait tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Serilere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	BKK_SA	CA_SA	IK_SA	KK_SA	TK_SA	TTK_SA
Mean	0.000127	-4.33E-05	0.000165	0.000175	1.74E-05	0.000384
Median	0.000127	-4.42E-05	0.000166	0.000192	1.73E-05	0.000417
Maximum	0.000174	2.52E-05	0.000267	0.000247	3.74E-05	0.000523
Minimum	8.81E-05	-9.98E-05	3.79E-05	1.28E-05	5.23E-06	8.44E-05
Std. Dev.	2.46E-05	2.53E-05	6.49E-05	5.92E-05	8.41E-06	0.000122
Skewness	0.358129	0.603693	-0.342338	-1.026910	0.447619	-0.895148
Kurtosis	2.112185	3.766130	2.273449	3.447635	2.309804	2.809328
Jarque-Bera	3.361543	5.282241	2.574698	11.41460	3.301044	8.373918
Probability	0.186230	0.071281	0.276001	0.003322	0.191950	0.015192
Sum	0.007844	-0.002685	0.010235	0.010826	0.001079	0.023808
Sum Sq.Dev.	3.68E-08	3.92E-08	2.57E-07	2.13E-07	4.31E-09	9.06E-07
Observations	62	62	62	62	62	62

4.2.3.Durağanlık Analizi

Değişkenlerin durağan olup olmadıkları, yani bütünleşme dereceleri, ADF, PP ve KPSS testleri yardımıyla araştırılmıştır. Şimdi bu testleri kısaca açıklayalım.

4.2.3.1. Genişletilmiş (Augmented) Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Literatürde en çok kabul gören ve kullanılan birim kök testlerinden olan ADF Birim Kök Testi serilerin durağanlığının tespitinde kullanılmaktadır. Bu testte kullanılan test eşitlikleri aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Birim kök testi için kurulan hipotezler ise şu şekildedir;

$$H_0: \delta = 0 \text{ (Birim kök vardır, yani zaman serisi durağan değildir)}$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ (Seri birim kök içermemektedir, yani durağandır)}$$

Yukarıdaki eşitliklerde birim kök testinin uygulanacağı model yapısı belirlenmektedir. Bu regresyon modellerinde birim kök testinin uygulanacağı model sabit terimsiz ve trendsiz ise (3) nolu denklem, sabit terimli ve trendsiz ise (4) nolu denklem, sabit terimli ve trendli ise de (5) nolu denklem kullanılmaktadır. Denklemlerde yer alan (Δ) birinci fark işlemcisi, (Y_t) t döneminde kullanılan zaman serisini, (μ) sabit terimi, (t) zaman trendini, (ε_t) hata terimini, (p) gecikme uzunluğunu göstermektedir. ADF Testine göre basit en küçük kareler yöntemi tahminleri sonucu (δ) değeri yeterince negatif çıkarsa ya da başka bir ifadeyle (t) değeri kritik değerlerden daha küçük olduğunda H_0 hipotezi red edilecek, H_1 hipotezi kabul edilecek ve serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılabacaktır (Kılıç, 2015: 413; Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 322-331).

4.2.3.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi, ADF birim kök testini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. ADF testinde hata terimlerinin dağılımının istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyanslı olduğu kabul edilmektedir. PP testinde ise, otokorelasyonun bilinmeyen türlerinin varlığına dayalı olarak hata terimindeki koşullu değişen varyansın durumu dikkate alınmakta ve serisel ilişki için parametrik olmayan bir düzeltmenin yapılması tavsiye edilmektedir (Enders, 2004: 251).

Sabit ve trendin dikkate alındığı model PP testi için (6) nolu denklemde gösterilebilir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklemde β_0 sabit terimi, Y_{t-1} bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini, ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. Denklemde bulunan δ terimi birim kök sınaması için kullanılan katsayının bire eşit olması ilgili serinin birim kök içerdiğini yani serinin durağan olmadığı, sıfıra eşit olması ise söz konusu serinin birim kök içermediğini yani durağan olduğunu göstermektedir.

Phillips ve Perron (1988) Dickey-Fuller testine bir düzeltme faktörü ekleyerek hata terimlerinin normal dağılıma sahip olmamasından kaynaklanan sapmanın etkisi ortadan

kaldırmayı hedeflemişlerdir. PP testinde kullanılan formül (7) nolu denklem ile ifade edilebilir:

$$Z_{\alpha} = T(\gamma_1 - 1) - CF \quad (7)$$

Denklemdeki CF terimi düzeltme faktörünü ifade etmektedir. PP testini zayıf tarafı ise örnek çapına göre hata terimlerinde bir çarpıklığın görülmesidir (Egeli ve Egeli, 2008: 21).

4.2.3.3. Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) Birim Kök Testi

Serilerin birim kök içerip içermediğini yani durağanlığını test etme de kullanılan bir başka test Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) Birim Kök Testidir. KPSS testinin ADF ve PP testlerinden farkı; KPSS birim kök testinin temel hipotezi serinin durağan olduğu yani birim kök içermediği şeklindeyken, alternatif hipotezi ise; serinin durağan olmadığı birim kök içerdiği şeklindedir. ADF ve PP birim kök testinde durum tam tersidir.

Trendin olmadığı varsayımı altında KPSS birim kök testinin modeli (8) nolu denklemdeki gibi ifade edilebilir:

$$Y_t = \mu + e_t \quad (8)$$

Denklemden e_t 'nin durağan olduğu varsayılmaktadır. e_t 'nin durağan olduğu varsayımı altında hipotezler şu şekildedir:

$$H_0: \sigma_u^2 = 0 \text{ (Seri durağandır, birim kök yoktur.)}$$

$$H_1: \sigma_u^2 > 0 \text{ (Seri durağan değildir, birim kök vardır.)}$$

Tablo 4.3. ADF ve PP birim kök test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.3. ADF ve PP Testi Durağanlık Test Sonuçları

Seriler	ADF Testi		PP Testi	
	Test İstatistiği	Olasılık Değerleri	Test İstatistiği	Olasılık Değerleri
CA	-2.863847	0.0557	-2.421672	0.1401
Δ CA	-6.122233	0.0000* [I(1)]	-6.087754	0.0000* [I(1)]
BKK	-1.153219	0.6890	-1.224573	0.6585
Δ BKK	-8.776238	0.0000* [I(1)]	-8.732546	0.0000* [I(1)]
IK	-1.693711	0.4293	-1.703056	0.4247
Δ IK	-8.503537	0.0000* [I(1)]	-8.505917	0.0000* [I(1)]
KK	-4.713552	0.0003* [I(0)]	-4.011268	0.0026* [I(0)]
Δ KK	-8.445299	0.0000	-8.686367	0.0000
TK	-0.206944	0.9314	-0.475538	0.8883
Δ TK	-6.347365	0.0000* [I(1)]	-6.363881	0.0000* [I(1)]
TTK	-4.312917	0.0010* [I(0)]	-3.637181	0.0077* [I(0)]
Δ TTK	-9.859185	0.0000	-9.616724	0.0000

Gecikme değerleri Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre seçilmiştir. Δ İşareti birinci farkı göstermektedir. *(-3.54) , **(-2.91) , ***(-2.59) Kritik değerler sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Köşeli parantez içerisindeki I(0) ve I(1) ise durağanlık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 4.3.'de yer alan ADF ve PP Birim Kök Testleri analiz sonuçlarına göre; KK ve TTK serileri için düzey halde hesaplanan test istatistiğinin değerleri tablo kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük bulunmuştur. KK ve TTK serileri için H_0 hipotezi reddedilmiş olup H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani KK ve TTK serileri düzey seviyelerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani her iki değişken de I(0)'dırlar. CA, BKK, IK, TK serileri için düzey halde hesaplanan test istatistiğinin değerleri tablo kritik değerlerinden mutlak değer olarak küçük bulunmuştur. CA, BKK, IK, TK serileri için H_0 hipotezi kabul edilmiş olup H_1 hipotezi reddedilmiştir. Yani CA, BKK, IK, TK serileri düzey seviyelerinde birim kök içerdiği, durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak CA, BKK, IK, TK serilerinin düzey değerlerinde

durağan olmadıkları fakat birinci farkları alındığında I(1) durağan hale geldikleri görülmektedir. Tablo 4.4. KPSS birim kök test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.4. KPSS Testi Durağanlık Test Sonuçları

Seriler	KPSS Testi	
	Test İstatistiği	Kritik Değer
CA	0.376134	0.739000* [I(0)]
Δ CA	0.043238	0.347000
BKK	0.238829	0.739000* [I(0)]
Δ BKK	0.484358	0.347000
IK	0.890327	0.739000
Δ IK	0.138677	0.739000* [I(1)]
KK	0.745601	0.739000
Δ KK	0.813980	0.739000
TK	0.891140	0.739000
Δ TK	0.073626	0.739000* [I(1)]
TTK	0.733987	0.739000* [I(0)]
Δ TTK	0.933518	0.739000*

Gecikme değerleri Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'ne göre seçilmiştir. Δ İşareti birinci farkı göstermektedir. *(0.73) , ** (0.46) , *** (0.34) Kritik değerler sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Köşeli parantez içerisindeki I(0) ve I(1) ise durağanlık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 4.4.'te yer alan KPSS Birim Kök Testi analiz sonuçlarına göre; CA, BKK ve TTK serileri için düzey halde hesaplanan test istatistiğinin değerleri tablo kritik değerinden küçük bulunmuştur. CA, BKK ve TTK serileri için H_0 hipotezi kabul edilmiş, H_1 hipotezi reddedilmiştir. Yani CA, BKK ve TTK serileri düzey seviyelerinde I(0) birim kök içermediği, durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. IK, KK ve TK serileri için düzey halde hesaplanan test istatistiğinin değerleri tablo kritik değerlerinden büyük bulunmuştur. IK, KK ve TK serileri için H_0 hipotezi reddedilmiş, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. IK, KK ve TK serileri düzey seviyelerinde birim kök içerdiği, durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak IK, KK ve TK

serilerinin düzey değerlerinde durağan olmadıkları fakat birinci farkları alındığında I(1), IK ve TK serilerinin durağanlaştığı, KK serisinin birinci farkını aldığımızda da durağan hale gelmediği görülmektedir.

Yapılan birim kökleri sonucunda TTK değişkeni, yapılan bütün birim kök testlerinde düzey değerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. KK değişkeni, ADF ve PP birim kök testleri sonucunda düzey değerinde durağan iken, KPSS birim kök testi analizinde ise ne düzey değerinde ne de birinci farkı alındığında durağan halde değildir. IK ve TK değişkenleri, yapılan bütün birim kök testlerinde birinci dereceden farkı alındıktan sonra durağanlaşmıştır. CA ve BKK değişkenleri, yapılan ADF ve PP birim kök testlerinde birinci dereceden farkı alındıktan sonra durağan iken, KPSS birim kök testinde düzey değerlerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analizde kullanılan değişkenler yapılan birim kök testleri sonucunda farklı düzeylerde durağanlaşmıştır. Bu sebeple, analizde kullanılan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi ARDL Sınır Testi ile analiz edilmiştir.

4.2.4.Eşbütünleşme Analizi

Analizde kullanılan serilerden KK ve TTK düzey seviyelerinde durağan iken diğer seriler (CA, IK, TK, BKK) ise birinci dereceden farkı alındıktan sonra durağan hale gelmiştir. Analizde kullanılan seriler farklı dereceden durağan oldukları için Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme analizi yapılamaz. Çünkü bu analizlerde serilerin aynı dereceden durağan olması koşulu aranmaktadır. Bu yüzden çalışmamızda durağanlık derecesi farklı olan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test edebilmek için Paseran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL Sınır Testi kullanılarak analiz edilecektir.

CA, IK, KK, TK ve BKK serileri kullanılarak oluşturulan sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modelinin (UECM) çalışmamıza uyarlanmış hali şu şekildedir:

$$\begin{aligned}\Delta CA_t = & \beta_0 + \beta_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta IK_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{4i} \Delta KK_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{5i} \Delta TK_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^p \beta_{6i} \Delta BKK_{t-i} + \beta_7 CA_{t-1} + \beta_8 IK_{t-1} + \beta_9 KK_{t-1} + \beta_{10} TK_{t-1} + \beta_{11} BKK_{t-1} \\ & + u_t\end{aligned}\quad (9)$$

Ayrıca CA ve TTK serileri kullanılarak oluşturulan sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modelinin (UECM) çalışmamıza uyarlanmış hali ise aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

$$\Delta CA_t = \alpha_0 + \alpha_{1t} + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=1}^p \alpha_{3i} \Delta TTK_{t-i} + \alpha_4 CA_{t-1} + \alpha_5 TTK_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığının test edilmesi için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmelerine F Testi yapılmaktadır. Bu modelde temel hipotez bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşmenin olmadığı şeklinde birinci model için ($H_0: \beta_7 = \beta_8 = \beta_9 = \beta_{10} = \beta_{11} = 0$), ikinci model için ($H_0: \alpha_4 = \alpha_5 = 0$) olarak kurulmaktadır. Bu karşılık alternatif hipotez bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu şeklinde kurulmaktadır.

Hesaplanan F istatistiğinin değeri Pesaran alt kritik değerinden küçükse, H_0 hipotezi kabul edilir yani seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. F istatistiğinin değeri Pesaran üst kritik değerinden büyükse, H_1 hipotezi kabul edilir yani seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır (Karagöl vd. , 2007: 76). Tablo 4.5. Sınır testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.5. Sınır Testi Sonuçları

Kurulan Modeller	K	F istatistiği	% 5 Anlamlılık Düzeyindeki Kritik Değerler	
			Alt Sınır	Üst Sınır
1.model	4	5.32	2.74	3.79
2.model	1	5.00	3.79	4.39

K değeri; (1) ve (2) numaralı modellerdeki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Pesaran vd.

(2001)'deki Tablo CI(V)'den alınmıştır.

Tablo 4.5.'te görüldüğü üzere birinci modelde hesaplanan F istatistiği Pesaran'ın üst kritik değerini aştığı için H_1 hipotezi kabul edilmiş, H_0 hipotezi reddedilmiştir. Yani cari açık ile tüketici kredilerinin alt bileşenleri olan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartları arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

İkinci modelde hesaplanan F istatistiği Pesaran'ın üst kritik değerini aştığı için H_1 hipotezi kabul edilmiş, H_0 hipotezi reddedilmiştir. Yani cari açık ile toplam tüketici kredileri arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

4.2.5.ARD L Modeli

Cari açık ve toplam tüketici kredileri, ihtiyaç, konut, taşıt, bireysel kredi kartları arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra, söz konusu seriler arasındaki uzun ve kısa dönemdeki statik ilişkiyi belirlemek için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) Modeli kurulmuştur.

CA ve BKK, IK, KK, TK arasındaki ilişkiyi tespit etmek için önce Akaike Bilgi Kriterine göre ARDL Modeli (1,6,5,5,2) olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu modelin model kurma hatası ve oto korelasyon sorunu olup olmadığını incelenmiştir. Kurulan ARDL(1,6,5,5,2) Modelinin tahmini sonuçları Tablo 4.6.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.6. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değeri
CA_SA(-1)	0.620358	5.431914	0.0000
BKK_SA	0.479761	0.977920	0.3354
BKK_SA(-1)	0.506633	0.777778	0.4424
BKK_SA(-2)	-1.438882	-2.702233	0.0109
BKK_SA(-3)	0.579407	1.106450	0.2768
BKK_SA(-4)	-0.399233	-0.778754	0.4418
BKK_SA(-5)	0.022274	0.049186	0.9611
BKK_SA(-6)	1.168307	3.458322	0.0016
IK_SA	0.130568	0.929748	0.3595
IK_SA(-1)	-0.050622	-0.304013	0.7631
IK_SA(-2)	0.129150	0.805141	0.4267
IK_SA(-3)	0.054163	0.321714	0.7498
IK_SA(-4)	0.373723	2.124239	0.0415
IK_SA(-5)	0.182558	1.267271	0.2142
KK_SA	-0.478504	-1.260925	0.2165

Tablonun devamı: **Tablo 4.6.** ARDL(1,6,5,5,2) Modelinin Tahmin Sonuçları

KK_SA(-1)	-1.079658	-2.264874	0.0304
KK_SA(-2)	0.287245	0.687358	0.4968
KK_SA(-3)	-0.291250	-0.711446	0.4820
KK_SA(-4)	0.127182	0.322778	0.7490
KK_SA(-5)	0.462838	1.319349	0.1964
TK_SA	-6.174712	-1.856736	0.0726
TK_SA(-1)	3.378095	1.172135	0.2498
TK_SA(-2)	5.714558	2.981893	0.0054
C	-0.000139	-2.851313	0.0076
ARDL(1,6,5,5,2) Modeli Tanısal Hata Denetim Sonuçları			
X^2BG	13.06273 [0.0110]		
X^2WHITE	18.12368 [0.7507]		
$X^2RAMSEY$	2.270965 [0.1207]		

X^2BG , X^2WHITE , $X^2RAMSEY$ sırasıyla otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma hatası sınaması istatistikleri olup, parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Yukarıdaki Tablo 4.6.'yı incelediğimizde modelin oto korelasyon içerip içermediği Breusch-Godfrey Testi ile sınanmış, 4.derecede oto korelasyon içerdiği anlaşıldığından dolayı otokorelasyon durağanında tutarlı standart hatalar elde etmek için yani geçerli hipotez testlerini kullanabilmek için Newey-West Yöntemi ile standart hatalar tahmin edilmiştir. White Testi sonuçlarına baktığımızda modelde değişen varyans sorununun olmadığı yani modelin sabit varyanslı olduğu tespit edilmiştir. Ramsey Testi sonuçlarına göre model kurma hatasının olmadığı görülmektedir.

CA ve TTK arasındaki ilişkiyi tespit etmek için önce Akaike Bilgi Kriterine göre ARDL Modeli (5,7) olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu modelin model kurma hatası ve oto korelasyon sorunu olup olmadığını incelenmiştir. Kurulan ARDL(5,7) Modelinin tahmini sonuçları Tablo 4.7.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. ARDL(5,7) Modelinin Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değeri
CA_SA(-1)	0.817598	5.535562	0.0000
CA_SA(-2)	-0.147790	-0.756050	0.4539
CA_SA(-3)	-0.114917	-0.588218	0.5596
CA_SA(-4)	0.174283	0.912644	0.3668
CA_SA(-5)	-0.261388	-1.892335	0.0655
TTK_SA	-0.178351	-1.811981	0.0773
TTK_SA(-1)	-0.118856	-1.022979	0.3123
TTK_SA(-2)	-0.034047	-0.276288	0.7837
TTK_SA(-3)	0.026082	0.214184	0.8315
TTK_SA(-4)	-0.002326	-0.019486	0.9845
TTK_SA(-5)	0.255746	2.046966	0.0471
TTK_SA(-6)	0.173816	1.383753	0.1739
TTK_SA(-7)	-0.173661	-1.549500	0.1289
C	2.12E-06	0.215571	0.8304
ARDL(5,7) Modeli Tamsal Hata Denetim Sonuçları			
X^2BG		2.221658 [0.6951]	
X^2WHITE		15.52985 [0.2755]	
$X^2RAMSEY$		1.144699 [0.3288]	

X^2BG , X^2WHITE , $X^2RAMSEY$ sırasıyla otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma hatası sınaması istatistikleri olup, parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Yukarıdaki Tablo 4.7.'yi incelediğimizde modelin oto korelasyon içerip içermediği Breusch-Godfrey Testi ile sınanmış ve modelde oto korelasyon sorununa rastlanmamıştır. White Testi sonuçlarına baktığımızda modelde değişen varyans sorununun olmadığı yani modelin sabit varyanslı olduğu tespit edilmiştir. Ramsey Testi sonuçlarına göre model kurma hatasının olmadığı görülmektedir.

4.2.5.1.Uzun Dönem İlişkisi

CA ve BKK, IK, KK, TK serileri arasındaki uzun dönem ilişkinin araştırılması için ARDL Modelinin çalışmamıza uyarlanmış hali aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$CA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} BKK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} IK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} KK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{5i} TK_{t-i} + u_t \quad (11)$$

ARDL(1,6,5,5,2) Modelinin tahmin sonuçlarına göre hesaplanan uzun dönem katsayıları aşağıdaki Tablo 4.8.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.8. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değerleri
BKK_SA	2.418772	2.859451	0.0074
IK_SA	2.158721	2.794638	0.0087
KK_SA	-2.560699	-2.985497	0.0054
TK_SA	7.686040	1.648842	0.1090
C	-0.000366	-2.543896	0.0160

EC= CA_SA – (2.4188*BKK_SA + 2.1587*IK_SA - 2.5607*KK_SA + 7.6860*TK_SA – 0.0004)

$$CA_SA= 0.0004 -2.4188*BKK_SA - 2.1587*IK_SA +2.5607*KK_SA - 7.6860*TK_SA$$

Analiz sonucunda elde edilen değerlere bakıldığında, BKK_SA ve IK_SA değişkenlerinin katsayısı, pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı, KK_SA değişkeninin katsayısı, negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. TK_SA değişkeninin katsayısı, pozitif işaretli çıkmış fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında TK-SA dışında modelin katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Yani bireysel kredi kartı harcamalarında ve ihtiyaç kredilerinde meydana gelen artışlar cari açığı arttırmakta iken konut kredilerinde meydana gelen artışlar cari açığı azaltmaktadır.

Elde edilen uzun dönem katsayıları gösteriyor ki, bireysel kredi kartı harcamaları uzun dönemde %1’lik bir artış gösterdiğinde, cari açık %0.024 oranında; ihtiyaç kredileri uzun

dönemde %1’lik bir artış gösterdiğinde, cari açık %0.021 oranında artmaktadır. Konut kredileri uzun dönemde %1’lik bir artış gösterdiğinde, cari açık %0.025 oranında azalmaktadır.

CA ve TTK serileri arasındaki uzun dönem ilişkinin araştırılması için ARDL modelinin çalışmamıza uyarlanmış hali aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$CA_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} TTK_{t-i} + \varepsilon_t \quad (12)$$

ARDL(5,7) Modelinin tahmin sonuçlarına göre hesaplanan uzun dönem katsayıları aşağıdaki Tablo 4.9.’da gösterilmiştir.

Tablo 4.9. ARDL(5,7) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değeri
TTK_SA	-0.096948	-2.374848	0.0223
C	3.98E-06	0.215558	0.8304

$$EC = CA_SA - (-0.096948)$$

$$CA_SA = 0.0969 * TTK_SA$$

Analiz sonucunda elde edilen değerlere bakıldığında, TTK_SA değişkeninin katsayısı, negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani toplam tüketici kredilerinde meydana gelen artışlar cari açığın azalmasına neden olmaktadır. Uzun dönem ARDL sonuçlarına göre; uzun dönemde toplam tüketici kredilerinde %1’lik bir artış, cari açık üzerinde %0.0009’luk bir azalma sağlamaktadır.

4.2.5.2.Kısa Dönem İlişkisi

CA ve BKK, IK, KK, TK serileri arasındaki kısa dönem ilişkinin araştırılması için ARDL Modelinin çalışmamıza uyarlanmış hali aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$\begin{aligned} \Delta CA_t = & \alpha_0 + \alpha_1 ECM_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} \Delta BKK_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^n \alpha_{4i} \Delta IK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{5i} \Delta KK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{6i} \Delta TK_{t-i} + u_t \end{aligned} \quad (13)$$

(13) numaralı denklemde yer alan ECM_{t-1} değişkeni, uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeri olup, bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini ifade etmektedir (Karagöl vd., 2007: 78).

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için kurulan ARDL(1,6,5,5,2) Modelinden elde edilen Hata Düzeltme Modeline ait tahmin sonuçları Tablo 4.10.'da gösterilmiştir.

Tablo 4.10. ARDL(1,6,5,5,2) Modelinde Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değeri
D(BKK_SA)	0.479761	1.466894	0.1522
D(BKK_SA(-1))	0.068127	0.195988	0.8459
D(BKK_SA(-2))	-1.370755	-4.148891	0.0002
D(BKK_SA(-3))	-0.791348	-2.347168	0.0253
D(BKK_SA(-4))	-1.190581	-3.942231	0.0004
D(BKK_SA(-5))	-1.168307	-4.081010	0.0003
D(IK_SA)	0.130568	1.113096	0.2740
D(IK_SA(-1))	-0.739594	-4.874751	0.0000
D(IK_SA(-2))	-0.610444	-4.231472	0.0002
D(IK_SA(-3))	-0.556281	-4.346435	0.0001
D(IK_SA(-4))	-0.182558	-1.515225	0.1395
D(KK_SA)	-0.478504	-1.739121	0.0916
D(KK_SA(-1))	-0.586014	-2.392217	0.0228
D(KK_SA(-2))	-0.298769	-1.161095	0.2542
D(KK_SA(-3))	-0.590019	-2.408848	0.0219
D(KK_SA(-4))	-0.462838	-1.828447	0.0768
D(TK_SA)	-6.174712	-3.753933	0.0007
D(TK_SA(-1))	-5.714558	-3.502583	0.0014
ECM(-1)*	-0.379642	-6.076654	0.0000

Tablo 4.10.'da yer alan kısa dönem sonuçlara göre, uzun dönemli katsayıların aksine kısa dönemde cari açık ile diğer tüm değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İki gecikmeli dönemde bireysel kredi kartı harcamaları %1 artarsa, cari açık %1.37 oranında; üç gecikmeli dönemde %0.79 oranında; dört gecikmeli dönemde %1.19 oranında; beş gecikmeli dönemde %1.16 oranında azalmaktadır. Bir gecikmeli dönemde ihtiyaç kredileri %1 artarsa, cari açık %0.73 oranında; iki gecikmeli dönemde %0.61 oranında; üç gecikmeli dönemde %0.55 oranında azalmaktadır. Bir gecikmeli dönemde konut kredileri %1 artarsa, cari açık %0.58 oranında, üç gecikmeli dönemde %0.59 oranında azalmaktadır. Cari yılda taşıt kredileri %1 artarsa, cari açık %6.17 oranında; bir gecikmeli dönemde %5.71 oranında azalmaktadır.

Modeldeki hata düzeltme terimi (ECM) katsayısı -0.379642 olarak tespit edilmiştir. ECM katsayısı beklenildiği gibi 0 ile 1 arasında, negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu katsayısının tahmini değeri % 38'dir. Bu değer her bir çeyrekteki yaklaşık %38 düzeltilmeyi göstermektedir. Bu katsayı kısa dönemde uzun dönem dengeden bir sapma olması durumunda, sistemin yaklaşık 3 çeyrekte daha az bir zamanda dengeye geleceğini göstermektedir.

CA ve TTK serileri arasındaki kısa dönem ilişkinin araştırılması için ARDL Modelinin çalışmamıza uyarlanmış hali aşağıdaki denklemde gösterilmiştir.

$$\Delta CA_t = \beta_0 + \beta_1 ECM_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3i} \Delta TTK_{t-i} + \varepsilon_t \quad (14)$$

(14) numaralı denklemde yer alan ECM_{t-1} değişkeni, uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeri olup, bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltilileceğini ifade etmektedir (Karagöl vd., 2007: 78).

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için kurulan ARDL(5,7) Modelinden elde edilen Hata Düzeltme Modeline ait tahmin sonuçları Tablo 4.11.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.11. ARDL(5,7) Modelinde Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t istatistiği	Olasılık Değeri
D(CA_SA(-1))	0.349812	2.588853	0.0133
D(CA_SA(-2))	0.202022	1.486375	0.1448
D(CA_SA(-3))	0.087104	0.642237	0.5243
D(CA_SA(-4))	0.261388	1.974506	0.0551
D(TTK_SA)	-0.178351	-1.917733	0.0621
D(TTK_SA(-1))	-0.245610	-2.489134	0.0170
D(TTK_SA(-2))	-0.279658	-2.870962	0.0064
D(TTK_SA(-3))	-0.253576	-2.347838	0.0238
D(TTK_SA(-4))	-0.255902	-2.316176	0.0256
D(TTK_SA(-5))	-0.000156	-0.001315	0.9990
D(TTK_SA(-6))	0.173661	1.623467	0.1122
ECM(-1)*	-0.532214	-3.968874	0.0003

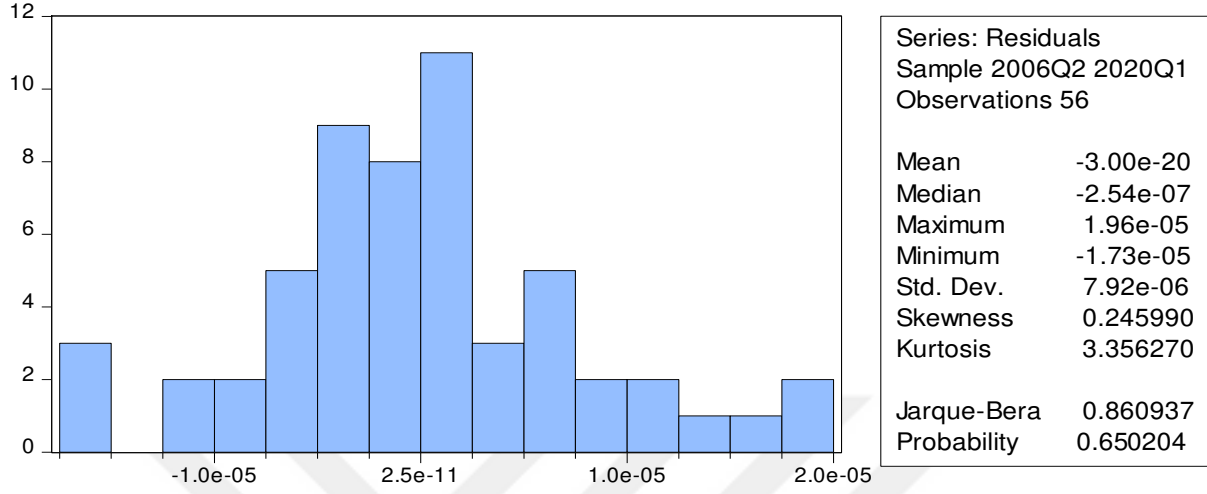
Tablo 4.11.'de yer alan kısa dönem sonuçlara göre, kısa dönemde de cari açık ve toplam tüketici kredileri arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, bir gecikmeli dönemde toplam tüketici kredileri %1 artarsa, cari açık %0.24 oranında; iki gecikmeli dönemde %0.27 oranında; üç gecikmeli dönemde %0.25 oranında; dört gecikmeli dönemde %0.25 oranında azalmaktadır.

Modeldeki hata düzeltme terimi (ECM) katsayısı -0.532214 olarak tespit edilmiştir. ECM katsayısı beklenildiği gibi 0 ile 1 arasında, negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu katsayısının tahmini değeri %53'tür. Bu değer her bir çeyrekteki yaklaşık %53 düzelmeyi göstermektedir. Bu katsayı kısa dönemde uzun dönem dengeden bir sapma olması durumunda, sistemin yaklaşık 2 çeyrekte daha az bir zamanda dengeye geleceğini göstermektedir.

4.2.5.3. Normallik Testi

Birinci modelin hata terimlerinin nasıl bir dağılıma sahip olduğu öğrenmek için Jarque-Bera Normallik Testi yapılmıştır. Normallik Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 4.12.'de gösterilmiştir.

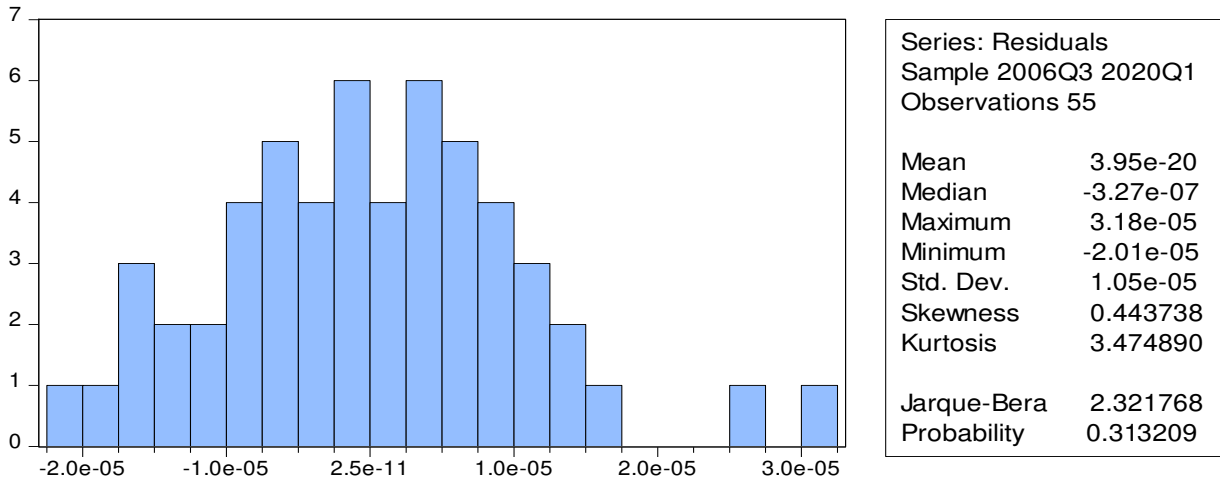
Tablo 4.12. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları

Yapılan analiz sonucunda elde edilen olasılık değeri (probability) $0.65 > 0.05$ anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için hata terimleri normal bir dağılıma sahiptir.

İkinci modelin hata terimlerinin nasıl bir dağılıma sahip olduğu öğrenmek için Jarque-Bera Normallik Testi yapılmıştır. Normallik Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 4.13.'de gösterilmiştir.

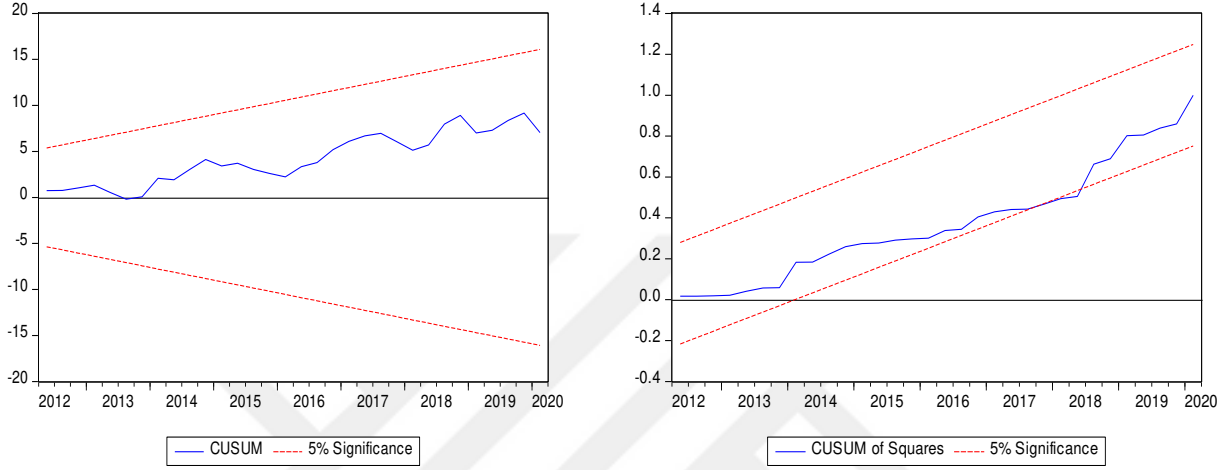
Tablo 4.13. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları

Yapılan analiz sonucunda elde edilen olasılık değeri (probability) $0.31 > 0.05$ anlamlılık düzeyinden büyük olduğu için hata terimleri normal bir dağılıma sahiptir.

4.2.5.4.CUSUM Testleri

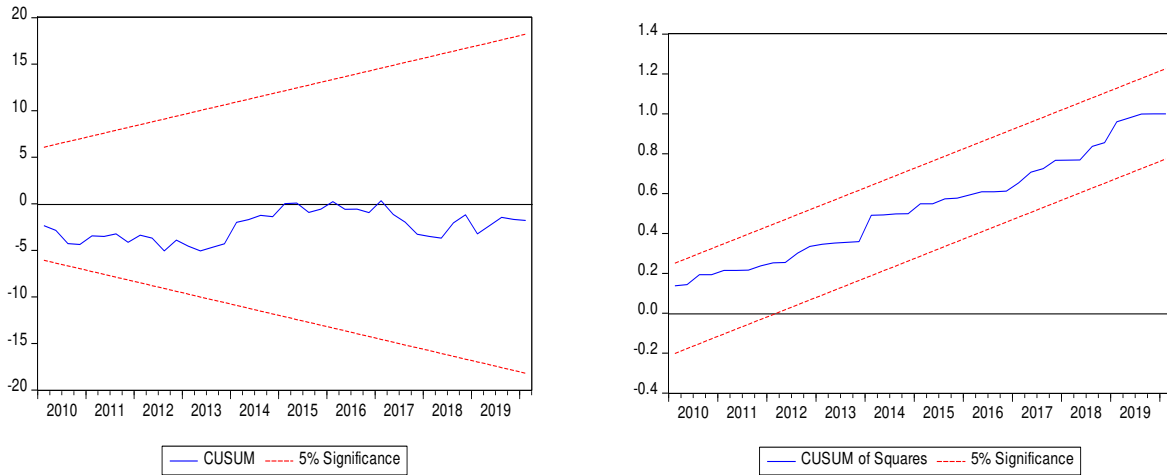
Birinci modelin tahmin edilen uzun dönem katsayılarının istikrarlı olup olmaması durumunu kontrol edebilmek için Durbin, Evans ve Brown (1975) tarafından geliştirilmiş olan CUSUM ve CUSUM Kare Testi yapılmıştır.

Şekil 4.5. CUSUM ve CUSUM of Squares Testi Sonuçları

Şekil 4.5'i incelediğimizde birinci modele ilişkin olarak sadece 2018:Q1 ve 2018:Q2 döneminde yapısal kırılmanın gerçekleştiği, uzun dönem katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci modelin tahmin edilen uzun dönem katsayısının istikrarlı olup olmaması durumunu kontrol edebilmek için Durbin, Evans ve Brown (1975) tarafından geliştirilmiş olan CUSUM ve CUSUM Kare Testi yapılmıştır.

Şekil 4.6. CUSUM ve CUSUM of Squares Testi Sonuçları

Şekil 4.6.'yi incelediğimizde ikinci modele ilişkin herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığı ve uzun dönem katsayısının istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan en önemli makroekonomik sorun cari açık sorunudur. Türkiye ekonomisinin 1980-2020 yıllarına ait cari işlemler hesabına baktığımızda sadece 1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001 ve 2019 yıllarında cari fazla verdiği diğer yıllarda cari açık verdiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde uzun yıllardır süren cari açık sorunu zaman içerisinde kronik bir hale gelmiştir.

Son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde cari açıklarının sürdürülebilirliği büyük önem kazanmıştır. Cari açıkların sürdürülebilirliği ile ilgili Lawson doktrini ve Razin teorisine göre; cari açığın GSYH oranı %5'in üzerinde gerçekleşmesi ve bu durumun üç dönem üst üste tekrar etmesi cari açığın sürdürüleemeyecek seviyede olduğu göstermekte ve bu durum ekonomik kriz göstergesi olarak kabul görmektedir. Türkiye'nin 2006, 2007 ve 2008 yılları cari açık sürdürülebilirlik kriterine baktığımızda sırayla %5,6, %5,5 ve %5,2 seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan ABD kaynaklı küresel krizden Türkiye ekonomisi de etkilenmiş ve ekonomide büyük bir daralmaya neden olan ekonomik kriz meydana gelmiştir. İlgili yıllarda gerçekleşen sürdürüleemeyecek seviyedeki cari açıklar ve bunların üst üste tekrar etmesi ekonomik krizin göstergesi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Türkiye'de cari açığın oluşmasında enerjide ithalata bağımlılığın oldukça fazla olması, sanayide kullanılan ara mallarının tedariklerinde ithalatın yüksek olması, yüksek reel faiz oranı, bütçe açıklarının artması ve bunun finansmanında yurtdışından borçlanması, düşük reel döviz kuru, ekonomide gerçekleşen hızlı ekonomik büyümeler, tüketim malları ve zorunlu olmayan tüketim maddelerinin ithalatında meydana gelen artışlar etkili olmaktadır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde artan cari işlemler açığının nedeni ise aşırı tüketim harcamaları olduğu düşünülmektedir. Bu harcamalara neden olarak da bireysel kredi kartları ve tüketici kredileri gösterilmektedir.

Bu nedenle çalışmamızda Türkiye ekonomisine ait 2004:Q4-2020:Q1 dönemi üçer aylık verileri kullanılarak cari açık ile toplam tüketici kredileri ve bu kredinin alt bileşenleri olan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartları arasındaki ilişki incelenmiştir. İlk olarak cari işlemler açığı ile toplam tüketici kredileri ve tüketici kredilerinin bileşenleri olan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi, bireysel kredi kartları serilerinin durağanlıkları ADF, PP ve KPSS birim kök testleri ile incelenmiştir. Serilerden konut kredisi (KK) ve toplam tüketici

kredileri (TTK) ait seriler düzey seviyelerinde durağan iken cari açık (CA), bireysel kredi kartları (BKK), ihtiyaç kredisi (IK) ve taşıt kredisi (TK) ait seriler birinci farkı alındıktan sonra durağan hale geldikleri görülmüştür. Serilerin durağanlıkları belirlendikten sonra seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi Yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Sınır Testi sonuçları, cari açık ile toplam tüketici kredileri ve tüketici kredilerinin oluşturan ihtiyaç kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve bireysel kredi kartları arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu göstermiştir. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra uzun ve kısa dönem ilişkilerini belirlemek amacıyla ARDL (Autoregressive Distribution Lag) Modelleri oluşturulmuştur. ARDL Modeli tahmin sonuçlarına göre cari açık ile toplam tüketici kredileri arasında kısa ve uzun dönemde de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve uzun dönemde toplam tüketici kredilerinde %1’lik bir artış, cari açık üzerinde %0.0009’luk bir azalışa neden olmaktadır. Cari açık ve bireysel kredi kartları arasında kısa dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var iken, uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğu ve uzun dönemde bireysel kredi kartı harcamalarında %1’lik bir artış, cari açık üzerinde %0.024’lük artışa neden olmaktadır. Cari açık ile ihtiyaç kredisi arasında bireysel kredi kartlarındaki gibi kısa dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var iken uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu ortaya çıkmıştır. Uzun dönemde ihtiyaç kredilerinde %1’lik bir artış, cari açık üzerinde %0.021’lik artışa neden olmaktadır. Cari açık ile konut kredileri arasında toplam tüketici kredilerindeki gibi kısa ve uzun dönemde de negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğu ve uzun dönemde konut kredilerinde %1’lik bir artış, cari açık üzerinde %0.025’lik bir azalışa yol açmaktadır. Cari açık ve taşıt kredileri arasında kısa dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var iken uzun dönemde cari açık ve taşıt kredileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de cari işlemler açığını arttıran sebep olarak gösterilen tüketici kredileri ve tüketici kredilerini oluşturan diğer kredilerin önemli bir makroekonomik değişken olduğunu göstermektedir. Ancak tüketici kredilerini homojen bir grup olarak değerlendirmek yerine kredileri kullanım alanlarına göre farklılaşan selektif bir yaklaşımla değerlendirmek daha uygun olacaktır. Çünkü analiz sonuçları değerlendirildiğinde tüketici kredileri cari açık üzerinde farklı etkiler göstermektedir. Toplam tüketici kredileri içerisinde yer alan ihtiyaç kredileri ve bireysel kredi kartı harcamaları, cari açık üzerinde olumsuz bir etki

yaratmaktadır. Bunun temel sebebi ise, artan kredi hacminin tüketim malları ve zorunlu olmayan tüketim mallarının finansmanında kullanılması sonucu ithalat artmaktadır. Artan ithalatı cari işlemler açığının artmasına neden olmaktadır. Bu durumun meydana getirdiği olumsuz etkiyi asgari düzeye indirmek için ihtiyaç kredileri ve bireysel kredi kartları kullanıcılarına birtakım sınırlamalar getirilmelidir. Örneğin; ihtiyaç kredilerinin faiz oranları arttırılabileceği gibi, bireysel kredi kartlarına çeşitli taksit ve miktar sınırlamaları getirilerek hanehalkının borçlanma düzeyleri düşürülebilir. Bu kısıtlamalar ile birlikte, ulusal tasarrufları arttırmaya yönelik teşvik politikaları ile desteklendiğinde cari açığın azaltılabileceği düşünülmektedir. İncelenen diğer değişkenlerden olan toplam tüketici kredileri içerisinde yer alan konut kredilerinin ise, cari açık üzerinde olumlu etki yaratarak var olan cari açığı azalttığı tespit edilmiştir. Konut kredilerinin cari açık üzerindeki olumlu etkisinin temel sebebi ise, harcamanın büyük çoğunlukla ülke içinde kalmasından ve ithalat üzerinde bir artışa yol açmamasından kaynaklanmaktadır. Konut kredilerine uygulanan faiz oranları azaltılarak tüketicilerin zorunlu olmayan tüketim mallarına yönelmesi yerine ev sahibi olmak için teşvik edici politikalar uygulanması cari işlemler açığı üzerinde olumlu etki göstereceği düşünülmektedir. Toplam tüketici kredilerinin cari açık üzerindeki etkisini analiz ettiğimizde ise, cari açık üzerinde olumlu etki gösterdiği görülmektedir. Bu olumlu etkinin temel sebebi, toplam tüketici kredileri içerisinde yer alan konut kredilerinin payının yüksek olması ve konut kredileri ile cari açık arasındaki olumlu etkisinden oluşmaktadır. Ancak analizde kullanılan tüketici kredileri verilerini incelediğimizde 2005-2015 yılları arasında toplam tüketici kredilerinin içerisindeki konut kredilerinin payı en yüksek seviyede iken 2015 yılından sonra ihtiyaç kredilerinin payı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu durum devam ederse cari işlemler açığının daha da artacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de hanehalkının tüketim eğilimlerinin yüksek, tasarruf eğilimlerinin düşük olması cari açığın uzun yıllardır sorun olmasının en temel sebeplerinden birisidir. 2005 yılında ihtiyaç kredilerinin kullanılmaya başlaması, bireysel kredi kartı kullanılmasının yaygınlaşması ve bankaların tüketicilere finansman kaynaklarına erişim kolaylığı sağlaması hanehalklarının borçlanma eğilimlerini arttırmıştır. Ayrıca tüketicilerde görülen sürü etkisi ve gösteriş tüketimi, hanehalklarını gelirlerini aşan ve zorunlu olmayan tüketim mallarına yöneltmiştir. Özellikle zorunlu olmayan tüketim mallarına olan talebin çoğunluğunun ithal mallardan oluşması ithalatı arttırarak cari cari işlemler açığı üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkinin ortadan kaldırılabilmesi ya da minimum seviyeye düşürülebilmesi için uygulanacak ekonomik

politikalarının zorunlu olmayan tüketimi ve dolayısıyla ithalatı azaltarak hanehalkının tüketim eğilimini azaltıcı tasarruf eğilimlerini ise arttırıcı yönde olmalıdır. Aksi takdirde kişilerin tüketim eğilimleri yüksek olmaya devam ederse cari açık geçmişte olduğu gibi gelecek yıllarda da Türkiye ekonomisi için en önemli makroekonomik sorun olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, U.** (2014). Türkiye’de Cari Açığın Asimetrik Davranışının Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 61-74.
- Açcı, Y.** (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin Var Analizi ile İncelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 41-53.
- Ağazade, S.** (2014). Tüketici Kredilerine Yönelik Sınırlama Türkiye’nin Cari Açık Sorununa Çözüm Olur mu? Doğrusal Dışı Bir Koentegrasyon Analizi. *Bankacılık Dergisi*, Sayı:91, 46-54.
- Aizenman, J. ve Jinjara, Y.** (2013). Real Estate Valuation, Current Account, and Credit Growth Patterns Before And After The 2008-2009 Crisis. *ADB Working Paper Series*, No:429, 3-28.
- Akbaş Y. E. , Şentürk M. ve Sancar C.** (2013). Testing For Causality Between The Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence From G7. *Panoeconomicus*, 791-812.
- Akçay, B.** (2013). Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Borç Krizindeki Yunanistan ile Bir Karşılaştırma. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(84), 1-38.
- Akçayır, Ö. ve Albeni, M.** (2016). Türkiye’de Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 557-583.
- Akipek, Ş.** (1999). *Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi*. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Aktaş, C.** (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Alıcı, Y.** (2007). *Bankacılık Kanunu Şerhi*. Beta Yayıncılık.
- Alioğulları Z. H. , Başkaya, Y. S. ve Kılınç, M.** (2015). The Relationship Of Consumer And Commercial Loans With Current Acoount Deficit İn Turkey. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, No:2015-19/27, 1-12.

Aras, G. (1996). *Ticari Bankalarda Kredi Portföyünün Yönetimi*. Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:30, İstanbul.

Aras, O. N. , Öztürk, M. ve Erdoğan, E. (2012). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu ve Soruna Çözüm Noktasında Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Değerlendirmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 91-104.

Arslan, Ö. ve Karan, M. B. (2009). *Türkiye’de Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredi Riskinin Değerlendirilmesi*. Dijital Basımevi, Ankara.

Árvai, Z. ve Tóth, I. J. (2001). Liquidity constraints and consumer impatience. *National Bank of Hungary Working Paper*, 2001/2.

Ataç, B. (2007). *Maliye Politikası*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*. 10.Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.

Ataçoğlu, H. (2006). *Kredi Riski Takibi, Sorunlu Krediler ve Erken Uyarı Sistemleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydemir, N. (2004). *Dünden Bugüne Türkiye’de Bankacılık*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydoğuş, İ. ve Öztürkler, H. (2006). *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Bakkal, S. ve Aysan, E. (2011). *Türk Bankacılık Sisteminde Ekonomik Krizin Tüketici Kredilerine Etkisi*. Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Bakkal, S. ve Bakkal, M. (2018). Dış Ödemler Bilançosu ve Parasalcı Yaklaşım. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:5, 30-42.

Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22) 2011/2, 1-28.

Bernstein, M. A. Ve Griffin, J. (2005). Regional Differences in the Price-Elasticity of Demand for Energy. *National Renewable Energy Laboratory Report, Rand Corporation*, 1-104.

Bickerdike, C. F. (1920). The Instability of Foreign Exchanges. *The Economic Journal*, 30(117), 1 March 1920, 118–122.

Bigpara Haber (2014). *Kredili Mevduat Hesabı (KDH) Nedir?* [Erişim: 19.12.2019, <http://mbigpara.hurriyet.com.tr/amp/haberler/kredili-mevduat-hesabi-nedir/969161/>]

Bilgili, Y. (2014). *Klasik Okul, Ricardocu İşleyiş ile Keynesyenci İşleyişin Karşılaştırılması. İktisat Okulları*, 11.Baskı, İkinci Sayfa Yayınları.

Bitzis G., Paleologos J. M., Papazoglou C. (2008). The Determinants Of The Greek Current Account Deficit: The EMU Experience. *Journal Of International and Global Economic Studies* 1(1), June 2008, 105-122.

Chen, K. C. ve Chivakul, M. (2008). What drives household borrowing and credit constraints? Evidence from Bosnia and Herzegovina. *IMF Working Paper*, No:202.

Çak, M. (2013). *Türkiye’de Cari Açık*. Beşir Kitabevi, İstanbul.

Çınar, R. (1991). Tüketici Kredisi Pazarlamasına İlişkin Gelişmeler Üzerine Bir Saha Araştırması. *Pazarlama Dünyası*, 5(29), 14.

Debelle, G. (2004). Household debt and the macroeconomy. *BIS QuarterlyReview*, March, 51-64. [Erişim: 05.12.2019, http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt0403e.pdf]

Debelle, G. ve Faruquee, H. (1996). What Determines the Current Account? A Cross-Sectional and Panel Approach. *IMF Working Paper*, No: 96/58, 1-35.

Değer, O. ve Demir, M. (2015). Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52(604), 7-21.

Delikanlı, İ. U. (2010). *Bankacılıkta Kredi Türevlerinin Hissedar Değerine Katkısı, Etkin Bir Şekilde Kullanımına İmkan Sağlayacak Risk Yönetimi Yapılanması ve Finansal Raporlaması*. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:271, İstanbul.

Doğan, E. ve Bayraç, H. N. (2014). Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 97-124.

Doğru, B. (2014). Türkiye’de Para Talebinin Uzun ve Kısa Dönem Dengesinin ARDL ve VEC Yaklaşımları ile Analiz Edilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 19-31.

Doğruel, A. S. ve Doğruel, F. (2010). Türkiye’de Cari Açık: Temel Sorunlar ve Dinamikler. Turan Subaşat ve Hakan Yetkiner (Ed.), *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin Cari Açık Sorunsalı*. 1.Basım, 50-69, Eflatun Yayınları, Ankara.

Doğukanlı, H. (2008). *Uluslararası Finans*. 2. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi.

Dücan, E. , Atay Polat, M. ve Balcıoğlu, E. (2016). Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye’nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi. *Research Journal Of Politics, Economics and Management*. 4(1), 161-188.

Egeli, H. A. ve Egeli, H. (2008). Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan’ın Dış Borçlarının Sürdürülebilirliği. *Sosyoekonomi*, 4(7), 11-26.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası*. 1.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eğilmez, M. (2006). 2006’dan 2007’ye Türkiye Ekonomisi. *Radikal Gazetesi*, s. 12.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2008). *Ekonomi Politikası-Teori ve Türkiye Uygulaması*. 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eğilmez, M. (2012). *İkiz Açık Üçüz Açık*. [Erişim Tarihi: 16.02.2020, <https://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html#:~:text=%C4%B0ktisat%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1n%20bir%20b%C3%B6l%C3%BCm%C3%BC%20cari%20a%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1n,ikiz%20a%C3%A7%C4%B1k%20hipotezi%20ad%C4%B1%20veriliyor>]

Enders, W. (2004). *Applied Econometric Time Series*. John Wiley and Sons Ltd. England.

Ener, M. ve Karanfil, M. (2015). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 31-46.

Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili midir? Bir Nedensellik Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81-88.

Erden, L. ve Çağatay, O. (2011). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hesapları Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 49-67.

Göçer, İ. (2011). Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, 263-273.

Göçer, İ. ve Mercan, M. (2012). Zamanlararası Dış Denge ve Optimizasyon Yaklaşımları Çerçevesinde Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (24), 73-101.

Göçer, İ., Mercan, M. Ve Peker, O. (2013). Kredi Hacmi Artışının Cari Açığa Etkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Ekonometri ve İstatistik, Sayı:18, 1-17.

Gujarati, D. N. (1999). *Essentials of Econometrics*. Irwin/McGraw-Hill, 2nd. Edition, Boston.

Gülmez, A. (2015). Türkiye’de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 145.

Güneş, S. ve Yıldırım, C. (2017). Kredi Genişlemesi İle Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 43-60.

Güney, A. (2007). *Banka İşlemleri*. Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Heakel, R. (2013). *What Is Balance of Payments*. [Erişim: 25.10.2019, <http://www.investopedia.com/articles/03/060403.asp>]

İşığışok, E. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Yayın No:94, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

İmren, A. (1994). *Tüketici Kredileri, Türkiye’deki ve Dünyadaki Örnekler*. Era Yayıncılık, İstanbul.

İnağ, N. (1990). *Tüketici Kredileri*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, 9011, Ankara, 23-24.

İnançlı S. ve Konak A. (2011). Türkiye’de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011, 6(2), 343-362.

İnal, T. (2002). *Açıklamalı-İçtihatlı Tüketici Kredileri Ve Tüketici Kredisi Sözleşmeleri: İsviçre Hukuku-Fransız Hukuku ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergeleri Işığında*. Beta Yayınları.

International Monetary Fund (IMF) (2011). *World Economic Outlook*. [Erişim: 11.09.2019, www.imf.org]

İstanbul Ticaret Odası (2004). *Tüketici Kredileri ve Batı ülkelerindeki Uygulamalar*. İTO Yayınları, İstanbul, 55.

İşgüden, T. ve Akyüz, M. (2001). *Uluslararası İktisat*. Evrim Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Kara, A. H. ve Sarıkaya, Ç. (2013). Türkiye’de Konjonktürel Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 28(332), 9-32.

Karabulut, A. T. ve Tapşın, G. (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (26), 190-205.

Karabulut, G. ve Danişoğlu, Ç. A. (2006). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), 47-63.

Karaçor, Z. ve Mucuk, M. (2010). *İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi, Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin Cari Açık Sorunsalı Makale Derlemesi*. Turan Subaşat ve Hakan Yetkiner (Ed.), Efil Yayınevi, Ankara.

Karagöl, E. , Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.

Karagöl, V. ve Erdoğan, M. (2016). Cari Açığın Belirleyicilerine Yönelik Bir Zaman Serisi Analizi: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 31-56.

Karagöl, V. ve Erdoğan, M. (2017). Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Belirleyicileri ve Cari Açığa Yönelik Politika Uygulamaları. *Ulakbilge*, 5(10), 353-381.

Karahan, P. ve Çağlarırmak Uslu, N. (2016). Kredi Hacmi İle Cari Açık Arasındaki İlişi: Türkiye İçin Dinamik Bir Analiz. *EconWorld Working Paper Series*, No:2016-007, 1-10.

Karatay, P. (2008). Cari Açıklar ve Sürdürülebilirliği. *Mevzuat Dergisi*, ISSN 1306-0767, Yıl:11, Sayı:124.

Karluk, S. R. (2009). *Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika*. 9. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Karluk, S. R. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. 2.Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- Kavcıoğlu, Ş.** (2003). *Ticari Bankalarda Sorunlu Kredilerin Yönetimi, Çözüm Yolları ve Takibi*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Kavcıoğlu, Ş.** (2013). Yurtdışı Kaynaklı Krediler ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No:21-1, s. 148.
- Kaya, F.** (2013). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*. Beta Basım, İstanbul.
- Kaya, M.** (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51- 75.
- Keese, M.** (2009). Triggers and determinants of severe household indebtness in Germany. *Ruhr-Universität Bochum (RUB), Department of Economics Universitätsstr. 150, 44801 Bochum, Germany*.
- Kesikoğlu, F. , Yıldırım, E. ve Çeştepe, H.** (2013). Cari Açığın Belirleyicileri: 28 OECD Ülkesi İçin Panel VAR Analizi. *AİBÜ - İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 15-34.
- Kılıç, C.** (2015). Tüketici Kredileri Ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 407-420.
- Kılıç, C. ve Tokatlıoğlu, İ.** (2018). *Hanehalkı Borçlanmasında Kredi Kartlarının Payı ve Büyüme İlişkisi*. Bankalararası Kart Merkezi (BKM).
- Knight, M. ve Scacciavillani F.** (1998). Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policymaking? *International Monetary Fund Working Paper*, No:98/71, 1-41.
- Köroğlu, E.** (2018). Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Türkiye Örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 3(3), 175-193.
- Mangır, F. ve Erdoğan, S.** (2012). Merkez Bankası Finansal İstikrar Tedbirleri: Reel Kur ve Kredilerin Cari Açığa Etkisi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 241-259.
- Meng, X. , Hoang, N. T. ve Siriwardana, M.** (2013). The determinants of Australian Household debt: A macro level study. *Journal Of Economics*, 29, 80–90.
- Metzler, L.** (1948). *A Survey of Contemporary Economics*. INC, 1948. Vol:1, Homewood IL: Richard D. Irwin.

- Obstfeld, M.** (1982). Aggregate Spending and the terms of Trade: Is there a Laursen-Metzler effect? *The Quarterly Journal of Economics*, 97(2), May 1982, 251–270,
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K.** (1994). The Intertemporal Approach To The Current Account. *National Bureau Of Economic Research. Working Paper*, Cambridge, No:4893, 2-66.
- Oktar, S. ve Dalyancı, L.** (2012). Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 33(2), 1-18.
- Ostry, J.D.** (1988). The Balance of Trade, Terms of Trade and Real Exchange Rate. *International Monetary Fund Staff Papers*, Palgrave Macmillan, 35(4), 541-573.
- Öçal, T. ve Çolak, Ö. F.** (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Öçal, T.** (2005). *Türkiye Ekonomisi*. 2. Baskı, Baran Ofset, Ankara.
- Öz, S.** (2011). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret. *Ekonomik Araştırma Forumu (EAF)*, Politika Notu:11-03.
- Özatay, F.** (2011). Merkez Bankası'nın Yeni Para Politikası: İki Hedef- Üç Ara Hedef- Üç Araç. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 26(302), 27-43.
- Özek Y.** (2015). Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorunu. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:5, 213-224.
- Özekicioğlu, H. ve Taştan, S.** (2013). Türkiye’de Net Hata Noksan Kaleminin Finansmanı ve Sürdürülebilirliği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 132-150.
- Özkoç, H. ve Üçdoğruk, Ş.** (2008). Hanenin Borçlanma Tercihinin Nested Logit Model ile Belirlenmesi. *İktisat İşletme ve Finans*, 23(268), 35-61.
- Parasız, İ.** (2000). *Para-Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitapevi, 7.Baskı, Bursa.
- Parasız, İ.** (2003). *Makro Ekonomi*. 8. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Parasız, İ.** (2005). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitapevi, İstanbul.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H.** (2009). Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.

Pınar, A. ve Erdal, B. (2008). *Para-Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem, Teori ve Uygulama*. Naturel Yayınları, Ankara.

Polat, M. A. (2019). Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Hacmindeki Değişimlerin Cari Açığa Etkileri: Makro İhtiyatı Tedbirler Kapsamında Ekonometrik Bir Analiz. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(2), 73-89.

Robinson, J. (1947). *Essays in the Theory of Employment*. Oxford: Basil Blackwell.

Roubini, N. ve Watchel P. (1998). Current Account Sustainability in Transition Economies. *NBER Working Paper*, No:6468, 1-58.

Saçık, S. Y. ve Karaçayır, E. (2014). Küresel Kriz Sonrasında Cari Açık ve Kredi Hacmi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *International Conference On Eurasian Economies*, 507-514.

Sandalcılar, A. R. ve Altın, A. (2014). Türkiye’de Tüketici Kredileri İle Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Bankacılık Dergisi*, Sayı:89, 28-40.

Saygılı, F. ve Atış A. G. (2014). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicilerinin Ampirik Analizi. *T.C. Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyoekonomi Dergisi*, 21 (21), 88-104.

Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Güzem Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat: Teori Politika Ve Uygulama*. Beta Yayıncılık, İstanbul.

Sevinç, E. (2016). Türkiye’de Cari Açık ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 27(96), 79-101.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*. Geliştirilmiş 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Sezgin, Z. , Sevim, C. ve Kalyoncu, F. (2015). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu: Tasarrufların Önemi ve Bireysel Emeklilik Sistemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 227-240.

- Sloman, J.** (2004). *Makro İktisat*. (Çev.) Ahmet Çakmak, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Subaşat, T.** (2010). Cari Açık Türkiye'nin Sorunu: Nedenler ve Çözümler. *İktisat ve Toplum Dergisi*, Ekim 2010, Sayı:1, 26-34.
- Şahbaz, A.** (2011). Cari İşlem Açıklarının Sürdürülebilirliği: 2001-2011 Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 417-432.
- Şahin, H.** (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Şahin, E. B.** (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.
- Şakar, B.** (2006). *Banka Kredileri ve Yönetimi*. 2.Basım, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Şakar, B.** (2014). *Banka Kredileri ve Yönetimi*. 5. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Şener, S.** (2013). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Yabancı Yatırımlar*. 1.Baskı, Ekin Kitapevi, İstanbul.
- Takan, M.** (2001). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim*. Nobel Yayın Dağıtım, 1.Baskı, Ankara.
- Takan, M. ve Acar Boyacıoğlu, M.** (2013). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*. 5. Basım, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tarı, R. ve Bozkurt, H.** (2006). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:4, 1-16.
- Tekindağ, F. C.** (2010). *Kredi Risk Yönetim Aracı Olarak KOBİ Kredileri İçin Alternatif Kredi Skorlama Model Önerisi ve Uygulama*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Telatar, E.** (2011). Türkiye'de Cari Açık Belirleyicileri ve Cari Açık- Krediler İlişkisi. *Bankacılar Dergisi*, Sayı:78, 22-36.
- Telatar, O. M. ve Terzi, H.** (2009). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 119-134.
- Tiryaki, T.** (2002). *Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Yayınları, Ankara.

Tiryaki, G. (2014). Türkiye’de Bireysel Kredilerin Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İle İlişkisi. *Bankacılık Dergisi*, Sayı:91, 55-74.

Togan, S. Ve Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler. *Bankacılık Dergisi*, Sayı:78, 3-21.

Tuğcu, C. T. , Erdem, E. , Çelik, F. , Torun, T. , Togay, S. , Kayhan, S. , Altıntaş, H. , Ergeç, E. H. ve Toprak, M. (2012). *Bankalarda Kredi Yönetimi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Tunalı, Ç. B. ve Tunca, Z. (2006). Ödemeler Dengesine Parasalcı Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 56(1), 1-12.

Tunca, Z. (2005). *Makro İktisat*. 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Tuncer, K. (2010). *Banka Kredilerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: İller Bazında Yakınsama Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kütahya.

Turinetti, E. ve Zhuang, H. (2011). Exploring determinants of household debt. *Journal of Applied Business Research*, 27(6), 85–92.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) (2014). *Temel Bankacılık Eğitimi*. [Erişim: 10.11.2019, <https://www.tbbs.org.tr/tbb/DesktopDefault.aspx?tabid=18&tabindex=1&dgid=0&miniindex=1&slesid=203&back=true>].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2005). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması*. [Erişim: 07.12.2019, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>]

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2018). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri’ne İlişkin Yöntemsel Açıklama*. [Erişim: 01.05.2019, [BOPMetaveri.pdf \(tcmb.gov.tr\), http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTW ORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcFYR7h](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTW ORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcFYR7h)]

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) (2007). *Ekonomik Rapor 2006*. Ankara.

Uğur, A. ve Karatay, P. (2009). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar. *Sosyoekonomi Dergisi*, No:1, 101-122.

Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). *Türkiye Ekonomisi Teori-Politika Uygulama*. Der Yayınları, İstanbul.

Ulukapı, N. (1998). Ticari Bankaların Tüketici Kredi Pazarlaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 1(1), 215.

Ulusoy, A. (3 Ağustos 2018). *Hanehalkı Borçluluğu*. *Yeni Şafak*, [Erişim: 27.11.2019 <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetulusoy/hanehalki-borclulugu-2046708>]

Uygur, E. (2012). Türkiye’de Cari Açık Tartışması. *Turkish Economic Association Discussion Paper*, No: 2012/25, 1-31.

Ünlü, S. (2013). *Türkiye’de Banka Kredileri Üzerindeki Vergi Yükünün ve Ekonomik Etkilerinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünsal, E. M. (2005). *Makro İktisat*. 6. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Ünsal, E. M. (2009). *Bütçe Açığının-Hükümet Borcunun Önemi*. *Makro İktisat*, 8. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat*. Genişletilmiş 10. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 191- 201.

Yapar Saçık, S. ve Karaçayır, E. (2014). Küresel Kriz Sonrasında Cari Açık ve Kredi Hacmi Arasındaki İlişkisi: Türkiye Örneği (Relationship Between Current Acoount Deficit And Credit Volume After The Global Financial Crisis: The Case Of Turkey). *International Conference On Eurasian Economies*, 1-8.

Yapraklı, S. (2010). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 65(4), 142-164.

Yayar, R. ve Demir, Y. (2014). Türkiye’de Sürdürülebilir Cari Açık. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 118-148.

Yediler, E. (2010). *Tüketici Kredileri Faiz Oranlarının Risk Esaslı Fiyatlaması*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yetim, S. (1997). *Kredi Kartları ve Tüketici Kredileri*. Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:69, İstanbul.

Yıldırım, K. ve Özer, M. (2006). *İktisat Teorisi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Yılmaz, E. (2000). *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Ekonomik Etkileri*. Türkmen Yayınları.

Yılmaz, F. (1994). *Tüketici Kredileri*. Türkiye İş Bankası A.Ş Genel Müdürlük İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

Yılmaz, Ö ve Akıncı, M. (2012). Türkiye’de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi. *TISK Akademi*, 7(14), 54-83.

Yüksel, S. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi İle Bir İnceleme. *Bankacılar Dergisi*, 27(96), 102-121.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Hacı Bekir ARAS

Doğum Tarihi: 31.07.1994

Doğum Yeri: Afyonkarahisar

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Eskişehir Anadolu Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/
İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ İktisat
Ana Bilim Dalı

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0002-3364-5839

E-Posta Adresi: aras_mat_03@hotmail.com

